

У випуску представлені дослідження актуальних проблем економічної теорії, страхування, управління ризиками, перестрахування, державного управління, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту, маркетингу, управління інвестиціями, теорії фінансів, банківської справи, статистики та шляхи й засоби вирішення цих проблем.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

В выпуске представлены исследования актуальных проблем экономической теории, страхования, управления рисками, перестрахования, государственного управления, международной экономики, экономики предприятия, менеджмента, маркетинга, управления инвестициями, теории финансов, банковского дела, статистики, а также пути и средства решения этих проблем.

Для научных работников, практиков, преподавателей, аспирантов, студентов.

The research results on current problems of economic theory, insurance, risk management, reinsurance, public administration, international economics, business economics, management, marketing, investment management, theory of finance, banking, statistics, the ways and means of solving these problems are released in the issue.

For researchers, practitioners, teachers and students.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	В.Д. Базилевич, д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Г. О. Харламова, канд. екон. наук, доц. (відп. секр.) (Україна); С. Х. Аггелопулос, д-р наук, проф. (Греція); Х. Алпас, д-р екон. наук, проф. (Туреччина); Х. Батзіос, д-р наук, проф. (Греція); Х. Я. Башев, д-р екон. наук, проф. (Болгарія); М. Ван Рооджен, д-р наук, проф. (Великобританія); К. Віталє, д-р наук, проф. (Хорватія); В. Дитріх, д-р наук, проф. (Німеччина); Г. Друтейкіне, д-р наук, проф. (Литва); М. Зінельдін, д-р наук, проф. (Швеція); А. Савватеев, канд. наук, проф. (РФ); Р. С. Сербу, канд. наук, проф. (Румунія); Е. Стойка, канд. наук, доц. (Румунія); О. І. Жилінська, канд. екон. наук, доц. (Україна); А. І. Ігнатюк, д-р екон. наук, проф. (Україна); Н. В. Ковтун, д-р екон. наук, проф. (Україна); Г. І. Купалова, д-р екон. наук, проф. (Україна); І. О. Лютий, д-р екон. наук, проф. (Україна); І. І. Мазур, д-р екон. наук, проф. (Україна); С. В. Науменкова, д-р екон. наук, проф. (Україна); Р. В. Пікус, канд. екон. наук, проф. (Україна); А. О. Старостіна, д-р екон. наук, проф. (Україна); Г. М. Филюк, д-р екон. наук, проф. (Україна); О. І. Черняк, д-р екон. наук, проф. (Україна); В. Г. Швець, д-р екон. наук, проф. (Україна)
Адреса редколегії	03022, Київ-22, вул. Васильківська, 90-а, економічний факультет ☎ (38044) 259 71 82; http://bulletin-econom.univ.kiev.ua
Затверджено	Вченою радою економічного факультету 15.12.15 (протокол №5)
Атестовано	Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 10.11.10
Зареєстровано	Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	01601, Київ-601, 6-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28
Журнал входить до наукометричних баз / Abstracted and Indexed:	RINC (E-Library), Science Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, RepEc, Socionet, Index Copernicus (ICV 2014 = 67,43), CyberLeninka, OCLC WorldCat, CrossRef, J-Gate, Microsoft Academic Search, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Registry of Open Access Repositories (ROAR), The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), IDEAS, EconPapers, CiteFactor (indexed), Maksymovych Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, National Library of Ukraine Vernadsky, Scopus (under evaluation), DOAJ (under evaluation), ProQuest (under evaluation), CiteEc, Infobase (India), Researchbib (Japan), MIAR (Spain) (ICDS = 4.477), RedLink

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 1728-2667

ECONOMICS

12(177)/2015

Established in 1958

The research results on current problems of economic theory, insurance, risk management, reinsurance, public administration, international economics, business economics, management, marketing, investment management, theory of finance, banking, statistics, the ways and means of solving these problems are released in the issue.

For researchers, practitioners, teachers and students.

У випуску представлені дослідження актуальних проблем економічної теорії, страхування, управління ризиками, перестрахування, державного управління, міжнародної економіки, економіки підприємства, менеджменту, маркетингу, управління інвестиціями, теорії фінансів, банківської справи, статистики та шляхи й засоби вирішення цих проблем.

Для наукових працівників, практиків, викладачів, аспірантів, студентів.

В выпуске представлены исследования актуальных проблем экономической теории, страхования, управления рисками, перестрахования, государственного управления, международной экономики, экономики предприятия, менеджмента, маркетинга, управления инвестициями, теории финансов, банковского дела, статистики, а также пути и средства решения этих проблем.

Для научных работников, практиков, преподавателей, аспирантов, студентов.

CHIEF EDITOR	Prof. Viktor Bazylevych (Ukraine)
EDITORIAL BOARD	Dr. Kharlamova Ganna (Executive Editor) (Ukraine); Prof. Aggelopoulos Stamatias Ch. (Greece); Prof. Alpas Hami (Turkey); Prof. Bachev Hrabrin (Bulgaria); Prof. Batzios Christos (Greece); Prof. Chernyak Oleksandr (Ukraine); Prof. Ditrh Walter (Germany); Prof. Druteikiene Greta (Lithuania); Prof. Filyuk Galyna (Ukraine); Prof. Ignatyuk Angela (Ukraine); Prof. Kovtun Natalia (Ukraine); Prof. Kupalova Galyna (Ukraine); Prof. Lyutyy Igor (Ukraine); Prof. Mazur Iryna (Ukraine); Prof. Naumenkova Svetlana (Ukraine); Prof. Pikus Ruslana (Ukraine); Prof. Savaateev Alexey (Russia); Dr. Serbu Razvan Sorin (Romania); Dr. Stoica Eduard (Romania); Prof. Shvets Viktor (Ukraine); Prof. Starostina Alla (Ukraine); Prof. Vitale Ksenia (Croatia); Prof. Van Rooijen Maurits (UK); Prof. Zhilinskaya Oksana (Ukraine); Prof. Zineldin Mosad (Sweden)
Editorial address	90-A, Vasyli'kivska str., room. 701, 808; Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 03022, Kyiv, phone: +38 044 259-71-82; E-mail: visnuk.econom@gmail.com Web: http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/index.php/en/
Approved by	The Academic Council of the Faculty of Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine (Protocol #5 of 15th December 2015)
Accreditation	The journal is in the List of specialized scientific publications, which are to publish the main results of dissertations in Economic Sciences (Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine №1-05/7 of 10.11.2010)
Registration	SRSU. Registration certificate KV No. 19866-9666PR dated 29.04.13
Publisher	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine Publishing center "Kyiv University". DK №1103 of 31.10.02
Address of publisher	01601, Kyiv-601, Boulevard Shevchenko, 14, room. 43 ☎: +38 044 239-31-72, +38 044 239-32-22; fax: +38 044 239-31-28

© Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
Publishing center "Kyiv University", 2015

ЗМІСТ

Версаль Н. Вплив фінансової кризи 2008 – 2009 рр. на структуру банківського сектора України	6
Гражевська Н., Мостепанюк А. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в умовах загострення глобальних проблем сучасності	12
Лук'яненко І., Семко Р. Особливості застосування та реалізації моделі Європейської комісії QUEST III з розширеним фіскальним блоком	17
Мицюк С., Мегей В. Сучасний стан та перспективи співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями	31
Науменкова С. Базель I, II, III: розвиток підходів для зміцнення регуляторної основи	39
Прунцева Г. Аналіз чинників розвитку аграрної сфери в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни	49
Сагалакова Н. Класифікація невизначеності ключових факторів ціноутворення у сфері туризму	53
Черняк О., Фаренюк Я. Дослідження обсягів інвестування в "зелену енергетику" світу	59
Чугаєв О. Вимірювання сили економічного іміджу країн світу	67
Додаток 1 Анотація та література (латинізація)	73
Додаток 2 Інформація про авторів	81

СОДЕРЖАНИЕ

Версаль Н. Влияние финансового кризиса 2008-2009 гг. на структуру банковского сектора Украины	6
Гражевская Н., Мостепанюк А. Развитие корпоративной социальной ответственности в условиях обострения глобальных проблем современности	12
Лукьяненко И., Семко Р. Особенности использования и реализации модели Европейской комиссии QUEST III с расширенным фискальным блоком.....	17
Мицюк С., Мегей В. Современное состояние и перспективы сотрудничества Украины с международными финансовыми организациями	31
Науменкова С. Базель I, II, III: развитие подходов для укрепления регуляторной основы	39
Прунцева Г. Анализ факторов развития аграрной сферы в контексте обеспечения продовольственной безопасности страны	49
Сагалакова Н. Классификация неопределенности ключевых факторов ценообразования в сфере туризма	53
Черняк О., Фаренюк Я. Исследование объемов инвестирования в зеленую энергетику мира	59
Чугаев А. Измерение силы экономического имиджа стран мира	67
Приложение 1 Аннотация и литература (латинизация).....	73
Приложение 2 Сведения об авторах.....	81

CONTENTS

Versal N. Impact of Financial Crisis 2008 – 2009 on Banking Sector Structure in Ukraine	6
Grazhevskaya N., Mostepaniuk A. Development of Corporate Social Responsibility under Aggravation of the Contemporary Global Issues	12
Lukianenko I., Semko R. The Details of Construction and Application of European Commission Macromodel QUEST III with Extended Fiscal Block	17
Mytsiuk S., Megey V. Current Condition and Prospects of Ukraine Cooperation with International Financial Organizations	31
Naumenkova S. Bazel I, II, III: the Development of Approaches for Strengthening of Prudential Framework	39
Pruntseva G. An Analysis of Factors of the Agrarian Sector Development in the Context of National Food Security	49
Sagalakova N. The Classification of Uncertainty of the Key Factors Pricing in Tourism Sphere	53
Chernyak O., Farenjuk Y. Research of Global New Investment in Renewable Energy	59
Chugaiev O. Measuring Soft Economic Power of Countries	67
Appendix 1 Annotation and References (in Latin): Translation / Transliteration/ Transcription	73
Appendix 2 Information about Authors (Meta-Data)	81

**ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ 2008 – 2009 РР.
НА СТРУКТУРУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА УКРАЇНИ**

З'ясовано, що є позитивні зрушення внаслідок зміни функцій регуляторів банківського сектора – Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб – в частині посилення захисту вкладників – фізичних осіб через скорочення строку дії тимчасової адміністрації, усунення мораторію на виплати вкладникам – фізичним особам тощо. Структура банківського сектора зазнала значних трансформацій через зміну пріоритетів у розміщенні та залученні коштів, зокрема й внаслідок довіри клієнтів до банків.

Ключові слова: структура банківського сектора; фінансова криза; державні банки; банки з іноземним капіталом; довіра до банків.

Постановка проблеми. Фінансова криза 2008 – 2009 рр. мала серйозний вплив як на структуру банківського сектора України, так і на структуру його регуляторів. Банківський сектор економіки України як сукупність банків другого рівня може бути структурований за різними ознаками: за обсягом активів відповідно до методики НБУ, за часткою держави у капіталі банків (державні та приватні банки), за резидентністю капіталу (банки з іноземним капіталом та банки з національним капіталом). Такі підходи до структурування банківського сектора дозволяють з'ясувати, як змінюється роль тих чи інших банків в банківському секторі за певний проміжок часу, а особливо внаслідок кризових явищ, зокрема через кризу 2008 – 2009 рр. Актуальність теми дослідження пояснюється тим, що постійно точаться дискусії щодо спроможності великих та малих банків, банків з національним капіталом та іноземним капіталом, державних та приватних банків надавати кредити юридичним та фізичним особам, залучати кошти в достатньому обсязі, мати необхідний розмір капіталу, адекватний сформованим активам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика великих та малих банків постійно знаходиться в полі зору науковців. В більшості випадків мова йде про процеси консолідації та концентрації в банківському секторі. Так, Рашкован В., Корнилюк Р. зазначають: "Політика НБУ в напрямі подальшої консолідації та капіталізації сприяє трансформації банківської системи через збільшення фінансового потенціалу і зниження індивідуальних ризиків банків" [1, с. 32]. Кузнецова А.Я. наголошує, що в результаті кризи 2008 – 2009 рр. "... консолідація банківської системи в Україні не характеризується великою кількістю злиттів та поглинань банків, відзначаючись іншими способами укрупнення банків на ринку" [2, с. 7]. Водночас, є низка науковців, які підтримують ідею щодо необхідності й ефективності функціонування не тільки великих банків, зокрема Хасанес Г., Хасан І., Моліньє П. вказують на важливість присутності малих банків та їх ролі в економічному зростанні [3], а у звіті щодо стану банківського сектора Європейського Союзу, підготовленому за головуванням Е. Ліканена, відзначається, що малі банки краще пройшли кризу 2008 – 2009 рр., ніж великі [4, с. 34 – 37].

Питання частки участі держави у банківському секторі є не менш дискусійним. Так, Вовчак О.Д. зазначає: "В Україні роль державних банків істотно зростає внаслідок стрімкого збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі країни. За таких умов державні банки є своєрідною запорукою збереження істотної частки вітчизняного капіталу в банківській системі" [5, с. 135]. Примостка Л.О. акцентує увагу на тому, що в результаті кризи 2008 – 2009 рр. "Тенденцію до збіль-

шення державної частки в банківському капіталі слід оцінити позитивно з погляду підвищення фінансової стійкості банківської системи в цілому, однак практика показує, що державні банки на завжди ефективні, а управлінські рішення нерідко приймаються під дією не економічних, а політичних чинників. Тому закономірно виникає питання щодо оптимального рівня участі держави в банківському секторі" [6, с. 112]. В цьому аспекті оцінюють діяльність державних банків і Гасанов С.С., Любіч О.О., Бортніков Г.П. [7].

Порівняння діяльності банків з іноземним капіталом та з національним капіталом також є дуже контроверсійним, що підтверджується аналізом праць Довгань Ж.М. [8], Васильченко З.М. [9], Клесенсом С., Ван Хорен Н. [10], Клесенсом С., Деміргук-Кунт А., Хуїзінгом Г. [11].

Також необхідно зауважити, що досить часто внаслідок криз відбуваються зміни не тільки в структурі банківського сектора, а й у структурі повноважень регуляторів банківського сектора, про що свідчать дослідження Дзьобек К., Пазарбашіоглу К. [12], Науменкової С.В., Міщенко С.В. [13].

Саме тому є важливим з'ясувати, які зміни відбулися в структурі банківського сектора України, а також його регуляторів внаслідок впливу фінансової кризи 2008 – 2009 рр.

Постановка завдання. Завданнями дослідження є з'ясування особливостей, по-перше, трансформації функцій регуляторів банківського сектора (Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб); по-друге, структурних зрушень в банківському секторі України внаслідок кризи 2008 – 2009 рр. У зв'язку з цим період дослідження включатиме 01.01.2008 – 01.01.2014 рр., що охоплює передкризовий, кризовий та посткризовий періоди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коло повноважень регуляторів залежно від ситуації може змінюватися, передаватися іншим регуляторам, що в кінцевому підсумку повинно мати вплив на ефективність та стабільність функціонування банків. Саме внаслідок кризи 2008 – 2009 рр. відбулося прискорення перегрупування повноважень в сфері регулювання банківської діяльності. Так, якщо раніше Національний банк України був відповідальним як за входження, так і за вихід банків з ринку, то в 2012 р. приймається новий Закон України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб", згідно якого ФГВФО має право "...брати участь в інспекційних перевірках проблемних банків за пропозицією НБУ, застосовувати до банків та їх керівників відповідно фінансові санкції і накладати адміністративні штрафи, здійснювати процедуру виведення неплатоспроможних банків з ринку, у тому числі шляхом здійснення тимчасової адміністрації та ліквідації

банків, організовувати відчуження активів і зобов'язань неплатоспроможного банку, продаж неплатоспроможного банку або створення та продаж перехідного банку, здійснювати аналіз фінансового стану банків з метою виявлення ризиків у їхній діяльності та прогнозування потенційних витрат ФГВФО на виведення неплатоспроможних банків з ринку та відшкодування коштів вкладникам" [14].

Наскільки виправданим та ефективним став цей крок, можна буде оцінити за декілька років. Водночас, вже сьогодні можна говорити про позитивні зрушення, зокрема в частині:

суттєвого скорочення терміну дії тимчасової адміністрації. Так, напередодні кризи 2008 – 2009 рр. термін дії тимчасової адміністрації міг складати 1 рік, а для системоутворюючих банків була можливість його продовження ще на 1 рік. У 2011 р. для системоутворюючих банків була передбачена можливість продовження дії тимчасової адміністрації на 1,5 роки. Звичайно, що в умовах обмежених ресурсів для відшкодування вкладів, це був вимушений крок. І його досить часто використовували. Водночас, такі тривалі обмеження в доступі до коштів не можуть позитивно позначитися на відновленні довіри до банківської системи, і тому абсолютно правильним було подальше обмеження строків дії тимчасової адміністрації до трьох місяців, а для системоутворюючих банків – 6 місяців. На сьогодні прийнято ще більш революційне рішення про скорочення терміну дії тимчасової адміністрації, яке почне діяти з 01.01.2016, до 1 місяця, з можливим максимальним продовженням її дії ще на 1 місяць, якщо існує можливість виведення банків з ринку через продаж інвестору або передачу частини активів і зобов'язань приймаючому чи перехідному банкам;

усунення мораторію на виплати фізичним особам, оскільки вже за функціонування тимчасової адміністрації вкладники неплатоспроможного банку здобули право на отримання своїх коштів за депозитами, термін дії

яких закінчився, а також за поточними рахунками в обсязі, що не перевищує 200 тис. грн. разом з нарахованими відсотками на дату прийняття рішення НБУ про віднесення банку до категорії неплатоспроможних. Це вкрай позитивний крок, оскільки саме паніка вкладників – одна з перших сходинок до банківської кризи. Якщо вкладники будуть певні того, що кошти на поточних рахунках не будуть заморожені, а також того, що й строкові депозити будуть швидко відшкодовані, розгортання паніки може не відбуватися надто стрімко, а в подальшому може бути суттєво загальмовано. Водночас, виконання цих функцій Фондом гарантування вкладів фізичних осіб можливе лише за умови фінансової підтримки. В умовах банкрутства одного – двох банків, це цілком нормальне явище, а от банкрутства великої кількості банків можуть мати наслідком серйозні витрати і в цьому разі Фонд гарантування вкладів фізичних осіб на сьогодні може звертатися за кредитами до НБУ та до Кабінету Міністрів України [15]. Проте, таке звернення може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Позитив – це підтримка довіри вкладників до банків. Негатив – висока ймовірність прискорення інфляції.

З огляду на статистичні дані щодо динаміки депозитів населення не можна зробити однозначний висновок, що саме вище розглянуті зміни справили позитивний ефект на рівень довіри населення до банків. Набагато важливішими виявляються чинники зовнішнього середовища, економічна та політична ситуація в країні. Так, після прийняття Закону України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" у лютому 2012 р. ми можемо спостерігати в перші місяці темпи приросту депозитів населення в національній валюті на рівні близько 3% на місяць, однак, згодом, на кінець року отримуємо знову негативні темпи приросту, саме в жовтні, коли мали місце парламентські вибори. Як тільки ця політична подія залишилася в минулому, темпи приросту склали в наступні 6 місяців в середньому 3,25% на місяць (рис. 1).

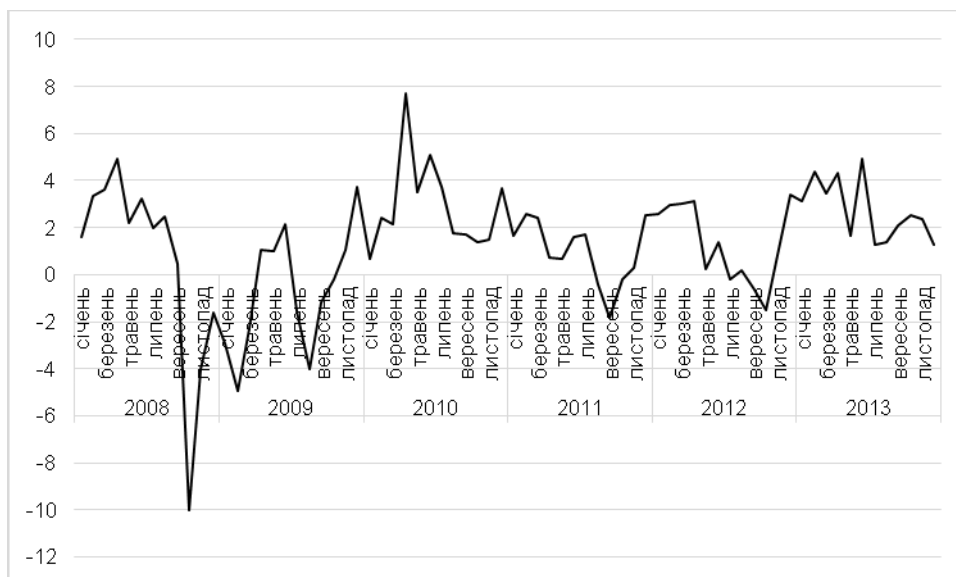

Рис. 1. Темпи приросту депозитів домашніх господарств у національній валюті, залучених депозитними корпораціями, за період 2008 – 2013 рр., відсотків

Джерело: розраховано автором за даними НБУ [16].

Зміни, що відбулися на рівні банківського сектора були також серйозними. Зосередимо увагу на відповідях на такі три основні питання: які зміни відбулися з активами (в т.ч. кредити юридичним та фізичним особам), зобов'язаннями (в т.ч. кошти юридичних та фізич-

них осіб) та капіталом банків в розрізі груп банків за активами, за участю держави та за участю іноземних інвесторів. Для з'ясування рівня адекватності капіталу активам банків аналізуватимемо також мультиплікатор капіталу, який розраховується як співвідношення акти-

вів до власного капіталу банків. Прийнятними значеннями цього показника для банків є діапазон значень від 6,5 до 8. Відповідно низький рівень мультиплікатора капіталу банків свідчить про недостатній ступінь виконання банками функцій фінансових посередників. Високі значення цього показника свідчать про значний рівень ризиків для вкладників та кредиторів банків. Аналіз буде зосереджено на трендах темпів приросту часток відповідних груп банків за зазначеними показниками в розрізі трьох основних блоків впродовж обраного періоду дослідження 01.01.2008 – 01.01.2014 на основі щоквартальних даних. Блок А – це банки, які групуються за обсягом активів відповідно до методики НБУ, тобто надвеликі (I група), великі (II група), середні (III група) та малі (IV група) банки. Блок Б – це банки, які групуються за часткою держави у капіталі: два великі державні банки з часткою участі держави 100% (ПАТ "Державний ощадний банк України" (ПАТ "Ощадбанк"), ПАТ "Державний експортно-імпорتنний банк України" (ПАТ "Укресімбанк")) та інші банки. Такий підхід було обрано, оскільки саме ці два банки завжди асоціювалися з державою і саме вони відіграють найбільш значну

роль на банківському ринку. Решта державних банків, тобто з часткою держави понад 75% або стали такими в результаті кризи, або ж є надто малими, щоб мати суттєвий вплив, як наприклад, ПАТ "Український банк реконструкції та розвитку". І нарешті, блок В – це банки з іноземним капіталом та банки з національним капіталом. Банками з іноземним капіталом будемо вважати банки, участь іноземних інвесторів в яких становить понад 50%. До банків з іноземним капіталом не зараховуються банки з квазііноземним капіталом, коли кінцевими власниками банку є резиденти України.

Отже, давайте подивимося на основні зміни, які були зумовлені кризою 2008 – 2009 рр. Якщо розглядати банкіблоку А, то виграли від кризи саме малі банки (табл. 1). В середньому темпи приросту активів цієї групи банків за досліджуваний період склали 1,22%, а якщо порівнювати дані 01.01.2014 з даними 01.01.2008, отримаємо темп приросту 30,5%. Найбільші втрати у середніх банків, відповідно -0,5% і -20,76%. Але в цілому можна відзначити, що великі та малі банки виявилися в кращому стані, ніж надвеликі та середні банки.

Таблиця 1. Темпи приросту часток відповідних груп банків за активами, кредитами юридичним та фізичним особам за 01.01.2008 – 01.01.2014, у відсотках

Групи банків	Темпи приросту активів, %		Темпи приросту кредитів юридичним особам, %		Темпи приросту кредитів фізичним особам, %	
	середньорічні (01.01.2008 – 01.01.2014)	01.01.2014/01.01.2008	середньорічні (01.01.2008 – 01.01.2014)	01.01.2014/01.01.2008	середньорічні (01.01.2008 – 01.01.2014)	01.01.2014/01.01.2008
Блок А						
Надвеликі банки	-0,02	-0,72	-0,05	-1,73	-0,10	-2,78
Великі банки	0,22	1,12	0,72	9,85	0,95	14,62
Середні банки	-0,50	-20,76	-0,66	-25,85	0,59	-11,93
Малі банки	1,22	30,50	1,04	24,98	1,19	24,25
Блок Б						
Великі державні банки	3,13	93,86	2,59	66,30	-1,38	-29,60
Інші банки	-0,35	-8,15	-0,28	-6,59	0,05	1,25
Блок В						
Банки з іноземним капіталом	-0,89	-22,94	-1,00	-24,46	0,09	-1,98
Банки з національним капіталом	0,57	12,44	0,55	12,42	0,24	1,50

Джерело: розраховано автором за даними НБУ [17].

Такі, в принципі, неочікувані результати можна пояснити, по-перше, орієнтацією великих та малих банків на кредитування юридичних осіб (співвідношення кредитів юридичним особам та кредитів фізичним особам в передкризовий період становило відповідно 2,55 та 2,18), в той час як надвеликі банки та середні банки активно кредитували фізичних осіб (співвідношення кредитів юридичним особам та кредитів фізичним особам в передкризовий період склало відповідно 1,63 та 1,61). Цей фактор став вирішальним, тому що кредити фізичним особам були надзвичайно чутливими до змін зовнішнього середовища, оскільки валютою кредитування переважно була іноземна валюта і банки були толерантними в оцінюванні кредитоспроможності фізичних осіб. Як результат, суттєве погіршення якості портфелю кредитів фізичним особам. Звичайно, що надалі розпочалася активна боротьба між банками за юридичних осіб як клієнтів, але зрозуміло, що надвеликі банки були більш конкурентоспроможні в ній, ніж середні банки. По-друге, різке скорочення кредитування середніми банками фізичних осіб та більш помірне – надвеликими банками. Наслідок – втрата частки ринку і

його перерозподіл на користь великих і малих банків. По-третє, варто ще раз згадати про доларизацію активів. Цей фактор не можна вважати таким, що справив серйозний вплив на перерозподіл позицій банків на ринку, оскільки саме надвеликі і великі банки мали найвищий її рівень – близько 60% на 01.04.2009. Відповідно надалі банки в розрізі всіх зазначених груп постійно намагалися його зменшити.

Аналізуючи банки блоку Б можна відзначити той факт, що ПАТ "Ощадбанк" та ПАТ "Укресімбанк" суттєво зміцнили свої позиції на початок 2014 р. в порівнянні з початком 2008 р. в нарощенні активів – 93,86%, в збільшенні кредитування юридичних осіб – 66,30%. Водночас, кредитування фізичних осіб відійшло на другий план, і як результат, відбулося зменшення кредитування населення майже на 30%. Всі інші банки мають протилежну динаміку – зменшення обсягів активів, кредитування юридичних осіб, однак, хоч і невелике, але зростання обсягів кредитування фізичних осіб. Такий дисбаланс можна пояснити тим фактором, що в умовах кризового і посткризового періоду банкам з недержавною формою власності складно знайти першокласних позичальників, а

найбільш прибутковим сегментом, незважаючи на всі проблеми, залишається кредитування фізичних осіб. Державні банки, зокрема, ПАТ "Ощадбанк" орієнтований на кредитування великих державних підприємств: НАК "Нафтогаз України", ДСАДУ "Укравтодор" та інші великі державні підприємства. ПАТ "Укрексімбанк" меншою мірою кредитує державні підприємства, а основними його позичальниками є великі підприємства, що здійснюють експортно-імпорتنу діяльність [18].

Банки блоку В – банки з іноземним капіталом та банки з національним капіталом – абсолютно протилежні тенденції. Так, банки з іноземним капіталом скорочували обсяги активів, кредитів як фізичним, так і особливо юридичним особам. Натомість банки з національним капіталом нарощували обсяги активів, кредитування юридичних та фізичних осіб. Пояснення цьому може бути той факт, що фінансова криза досить серйозно вплинула на материнські банки, і як результат, в умовах невизначеності консервативна поведінка стала цілком виправданою для банків з іноземним капіталом на ринках з високим ризиком. Банки з іноземним капіталом підраховували збитки, з'ясовували якість кредитних портфелів і доформовували резерви для того, щоб зрозуміти, яким чином в майбутньому вибудовувати стратегію: декілька банків взагалі полишили український банківський ринок.

Розглянемо джерела фондування активів зазначених груп банків, зокрема за рахунок зобов'язань та власного капіталу. Так, аналіз даних табл. 2 також дозволяє зробити неоднозначні висновки. Як і в попередньому випадку маємо позитивну динаміку змін для великих

і малих банків, і негативну – для надвеликих і середніх. Звичайно, це було б зрозуміло, якщо мова йшла б в цілому про зобов'язання банків та кошти юридичних осіб в банках. В умовах кризи юридичні особи дійсно можуть віддавати перевагу малим банкам, особливо якщо мова йде про наявність певних бізнесових домовленостей, які складно реалізувати в надвеликих банках. Водночас, що стосується коштів фізичних осіб, відбувся доволі дивний перерозподіл ринку на користь малих банків – темпи приросту коштів фізичних осіб в малих банках склали 22,39%, випередивши навіть великі банки. Цей феномен складно пояснити, якщо мова йде про звичайних "класичних" вкладників. Як правило, вони орієнтовані на надвеликі, добре відомі банки, які забезпечують стабільний дохід. Звичайно, кошти фізичних осіб – це не тільки кошти на вкладних, але й на поточних рахунках. Але навіть і в цьому разі роботодавці не віддають перевагу малим банкам. Пояснення цьому достатньо просте – відбувся перерозподіл коштів великих вкладників – фізичних осіб, кошти яких складають значну частину депозитів фізичних осіб в банках України. Так, на початок 2014 р. загальна сума вкладів фізичних осіб становила 402,6 млрд. грн., з яких під гарантування потрапляло лише 245,6 млрд. грн. [19], іншими словами це якраз вклади до 200 тис. грн. Решта суми – 157 млрд. грн., або 39% від загальної суми вкладів фізичних осіб – це кошти понад максимальну гарантовану суму відшкодування ФГВФО. В цілому за 2013 р. вклади в обсязі понад 250 тис. грн. склали 48,0% загального обсягу вкладів фізичних осіб [20].

Таблиця 2. Темпи приросту часток відповідних груп банків за зобов'язаннями, депозитами юридичних та фізичних осіб за 01.01.2008 – 01.01.2014, у відсотках

Групи банків	Темпи приросту зобов'язань, %		Темпи приросту коштів юридичних осіб, %		Темпи приросту коштів фізичних осіб, %	
	середньорічні (01.01.2008 – 01.01.2014)	01.01.2014/01.01.2008	середньорічні (01.01.2008 – 01.01.2014)	01.01.2014/01.01.2008	середньорічні (01.01.2008 – 01.01.2014)	01.01.2014/01.01.2008
Блок А						
Надвеликі банки	-0,01	-0,63	-0,18	-5,74	-0,09	-2,44
Великі банки	0,00	-3,92	0,55	1,06	0,95	18,74
Середні банки	-0,19	-15,53	1,09	-0,76	-0,83	-25,76
Малі банки	1,45	36,65	1,72	34,80	1,17	22,39
Блок Б						
Великі державні банки	2,70	80,42	4,39	118,12	0,89	23,29
Інші банки	-0,31	-7,13	-0,32	-8,00	-0,11	-2,52
Блок В						
Банки з іноземним капіталом	0,27	2,98	1,57	34,08	1,62	36,71
Банки з національним капіталом	0,01	-1,21	-0,38	-10,71	-0,35	-9,23

Джерело: розраховано автором за даними НБУ [17].

Проте цілком логічно виглядала ситуація з банками блоку Б та блоку В, зрозуміла реакція в умовах кризи: клієнти пішли до надійних банків. І аналізуючи табл. 2, можемо зробити висновок, що надійність асоціюється у клієнтів банків або з державою, або з іноземним інвестором як власниками банку. Однак, є й інший важливий момент – державні банки більшою мірою були цікаві юридичним особам, ніж фізичним особам. Так, темпи

приросту за досліджуваний період склали відповідно 118,12% і 23,29%. Натомість, якщо розглядати банки з іноземним капіталом, то тут бачимо майже однакові темпи приросту коштів юридичних, так і фізичних осіб.

Проблема капіталізації банків, як це очевидно з табл. 3, лишається нерозв'язаною, хоча й не є драматично складною, якщо аналізувати мультиплікатор капіталу банків (відношення активів до власного капіталу банків).

Таблиця 3. Темпи приросту часток відповідних груп банків за власним капіталом та мультиплікатором власного капіталу за 01.01.2008 – 01.01.2014, у відсотках

Групи банків	Темпи приросту власного капіталу, %		Темпи приросту мультиплікатора власного капіталу, %	
	середньорічні (01.01.2008 – 01.01.2014)	01.01.2014/ 01.01.2008	середньорічні (01.01.2008 – 01.01.2014)	01.01.2014/ 01.01.2008
Блок А				
Надвеликі банки	0,13	2,09	-1,14	-25,12
Великі банки	1,55	30,92	-1,95	-40,53
Середні банки	-2,08	-47,59	1,02	16,41
Малі банки	0,12	-2,01	0,32	2,55
Блок Б				
Великі державні банки	7,21	192,41	-1,92	-48,95
Інші банки	-0,60	-14,13	-0,77	-17,64
Блок В				
Банки з іноземним капіталом	-0,41	-14,64	-1,44	-30,49
Банки з національним капіталом	0,35	6,77	-0,75	-18,92

Джерело: розраховано автором за даними НБУ [17].

Обсяги власного капіталу банків блоку А змінюються різнонаправлено і не зовсім корелюють з попередніми показниками. Зрозуміло, що на фоні нарощення активів капітал мали б суттєво збільшувати великі та малі банки. Натомість, це роблять тільки великі банки. Надвеликі банки також нарощують капітал, і це цілком виправдано, навіть незважаючи на те, що вони не мали зрос-

тання обсягів активів. Фактично, вони приводять свою діяльність у відповідність до ризиків, на які наражаються. Так, на початок 2008 р. мультиплікатор капіталу цієї групи банків складав 9,75, що є завеликим значенням, і свідчить про достатньо високий ризик, на який наражаються кредитори та вкладники таких банків (табл. 4).

Таблиця 4. Мультиплікатор власного капіталу банків на 01.01.2008 – 01.01.2014

Групи банків	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Блок А							
Надвеликі банки	9,75	8,40	7,45	6,87	6,93	6,86	7,30
Великі банки	8,82	7,95	8,92	8,34	6,72	6,24	5,25
Середні банки	6,84	6,12	5,65	7,14	8,34	8,85	7,96
Малі банки	5,13	5,39	5,43	4,77	5,37	4,96	5,26
Блок Б							
Великі державні банки	10,06	5,31	4,30	3,88	4,21	4,84	5,14
Інші банки	8,51	8,26	8,14	7,81	7,54	7,10	7,01
Блок В							
Банки з іноземним капіталом	9,58	8,93	8,70	7,78	7,79	6,86	6,66
Банки з національним капіталом	8,17	6,87	6,31	6,24	6,29	6,52	6,62

Джерело: розраховано автором за даними НБУ [17].

Натомість, на початок 2014 р. цей показник вже становив 7,30, що є вже прийнятним. Водночас, великі банки настільки наростили власний капітал, що на початок 2014 р. мультиплікатор капіталу цих банків склав 5,25. Таке значення мультиплікатора капіталу банків не було заниженим і могло свідчити лише про готовність, наприклад, до нової кредитної експансії. Цілком зрозуміла ситуація з середніми банками, які на фоні скорочення активів і серйозними збитками відчули на собі скорочення власного капіталу – значення мультиплікатора капіталу зросло з 6,84 на 01.01.2008 до 7,96 на 01.01.2014. Малі банки, хоч і нарощували обсяги капіталу, однак, не такими значними темпами як це відбулося з активами. Якщо поглянути на мультиплікатор капіталу, то тут змін практично не відбулося: 5,13 на 01.01.2008 і 5,26 на 01.01.2014.

Зовсім інша ситуація з банками блоку Б: надзростання обсягів капіталу ПАТ "Ощадбанк" та ПАТ "Укресімбанк" – 192,41% за досліджуваний період, і зрозуміло зниження мультиплікатора капіталу з 10,06 на 01.01.2008 до 5,14 на 01.01.2014. Суттєва докапіталізація розширила можливості державних банків. Відповідно, інші банки позитивом мали лише зменшення мультиплікатора капіталу до прийнятного рівня – 7,01 на 01.01.2014.

Серед банків блоку В можемо бачити, що банки з іноземним капіталом скоротили обсяги власного капіталу на

фоні скорочення обсягів активів з переорієнтацією на кошти юридичних та фізичних осіб, і відповідно це позначилося на мультиплікаторі капіталу: зниження з 9,58 на 01.01.2008 до 6,66 на 01.01.2014. Відповідно, банки з національним капіталом наростили капітал, як тепер зрозуміло, за рахунок переважно державних банків і середніх банків, що також призвело до зниження мультиплікатора капіталу з 8,17 на 01.01.2008 до 6,62 на 01.01.2014.

Висновки та дискусія. Таким чином, в результаті дослідження з'ясовано, що фінансова криза 2008 – 2009 рр. мала серйозні наслідки для банківського сектора економіки України. Ці наслідки були не тільки негативними, але й позитивними. Передусім, відбулося прискорення перерозподілу функцій між НБУ та ФГВФО, що мало позитивом посилення захисту вкладників – фізичних осіб. Однак, не зважаючи на такий крок, вплив таких факторів, як рівень політичної та економічної стабільності, виявився сильнішим, що й зумовило волатильність вкладів фізичних осіб напередодні виборів 2012 р. Це означає, що необхідно посилювати роль ФГВФО, в тому числі через роз'яснення населенню його ролі, а також створення підґрунтя для його здатності здійснювати виплати відшкодування вкладникам неплатоспроможних банків за будь-яких умов.

Вплив фінансової кризи на структуру банківського сектора був досить значним. По-перше, в результаті

фінансової кризи 2008 – 2009 рр. виграли великі (банки 2 групи за активами) та малі банки (банки 4 групи за активами) як за активами, так і за зобов'язаннями, зокрема, коштами фізичних осіб. У нарощенні власного капіталу лідерами були великі та надвеликі банки (банки 1 групи за активами), що зумовило суттєве скорочення мультиплікатора капіталу цих груп банків. Натомість середні банки (банки 3 групи за активами) виявилися аутсайдерами. По-друге, державні банки ПАТ "Ощадбанк" та ПАТ "Укресімбанк" суттєво зміцнили свої позиції в порівнянні з іншими банками за такими показниками: за активами, зокрема кредитами юридичним особам, зобов'язаннями, коштами юридичних та фізичних осіб, власним капіталом. Водночас, за кредитами фізичних осіб відбулося скорочення. По-третє, банки з іноземним капіталом в результаті кризи скоротили обсяги активів, зокрема кредитів юридичним та фізичним особам, а також власного капіталу на відміну від банків з національним капіталом. Своєю чергою, зобов'язання іноземних банків, зокрема кошти фізичних осіб, зросли на противагу банкам з національним капіталом. В цілому, фінансова криза 2008 – 2009 рр. викрила глибокі проблеми банківської системи і зумовила важливі трансформаційні процеси.

Список використаних джерел

1. Рашкован В. Концентрація банківської системи України: міфи та факти / В. Рашкован, Р. Корнилюк // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 234. – С. 6 – 38.
2. Кузнецова А. Я. Сучасний стан та перспективи консолідації банків в Україні в післякризовий період / А. Я. Кузнецова // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1(36). – С. 6 – 9.
3. Hakenes H. Small Banks and Local Economic Development / H. Hakenes, I. Hasan, P. Molyneux, R. Xie // Bank of Finland Research Discussion Papers. – 2014. – # 5 – 49 p. DOI: dx.doi.org/10.2139/ssrn.2390696
4. Liikanen E. Final Report of the High-Level Expert Group on Reforming the Structure of the EU Banking Sector, Brussels, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/high-level_expert_group/report_en.pdf.
5. Вовчак О.Д. Особливості посткризового розвитку державних банків в Україні / О.Д. Вовчак // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2013. – № 2 (17). – С. 135 – 138.
6. Примостка Л.О. Державний капітал у банківській системі України / Л.О. Примостка // Фінанси, облік і аудит. Збірник наукових праць. – 2014. – Випуск (2)4. – С. 107-120.
7. Гасанов С. С. Діяльність банків за участю держави в капіталі у 2014 році / С. С. Гасанов, О. О. Любіч, Г. П. Бортніков. – К.: ДННУ "Академія фінансового управління", 2014. – 49 с.
8. Довгань Ж. М. Фінансова стійкість банківської системи України: проблеми оцінки та забезпечення [Текст]: монографія / Ж. М. Довгань. – Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2012 – 450 с.
9. Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація [Текст] / З. М. Васильченко. – К.: Кондор, 2004. – 526 с.
10. Claessens S. Foreign Banks: Trends, Impact and Financial Stability / S. Claessens, N. van Horen // De Nederlandsche Bank Working Paper. – 2011. – № 330. – 46 p. DOI: dx.doi.org/10.2139/ssrn.1977446
11. Claessens S. How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market? / S. Claessens, A. Demirguc-Kunt, H. Huizinga // Journal of Banking and Finance. – 2001 – Vol. 25. – P. 891–911. DOI: dx.doi.org/10.1016/S0378-4266(00)00102-3
12. Dziobek C. Lessons From Systemic Bank Restructuring: a Survey of 24 Countries / C. Dziobek, C. Pazarbasioglu // IMF Working Paper. – 1997. – WP/97/161. – 29 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97161.pdf>.
13. Науменкова С.В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: монографія / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко. – К.: Університет банківської справи, Центр наукових досліджень Національного банку України, 2009. – 384 с.
14. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України № 4452-VI від 23.02.2012 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/print1392664445920480>.
15. Черкашина К.Ф. Депозитна діяльність банків в Україні: стан та перспективи / К.Ф. Черкашина // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №4. – С. 937 – 941.
16. Грошово-кредитна статистика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=12063884.
17. Дані фінансової звітності банків. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208.
18. Versal N. Public Banks in Ukraine: Supports&Challenges / N. Versal // Financial Studies. – 2015. – Issue 2A (68A). – P. 180 – 193. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=2659072>.
19. Річний звіт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за 2014 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fg.gov.ua/images/docs/reports/Zvit_FGVFO_ukr_2014.pdf.
20. Річний звіт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб за 2013 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.fg.gov.ua/files/docs/reports/Zvit_FGVFO_ukr_2013.pdf.

Надійшла до редакції 09.11.15

Н. Версаль, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА 2008–2009 ГГ. НА СТРУКТУРУ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ

В статье обозначены положительные сдвиги в результате изменения функций регуляторов банковского сектора – Национального банка Украины и Фонда гарантирования вкладов физических лиц – в части усиления защиты вкладчиков – физических лиц благодаря сокращению срока действия временной администрации, устранения моратория на выплаты вкладчикам – физическим лицам и т.п. Структура банковского сектора претерпела значительные трансформации из-за изменения приоритетов в размещении и привлечении средств, в том числе и вследствие доверия клиентов к банкам.

Ключевые слова: структура банковского сектора; финансовый кризис; государственные банки; банки с иностранным капиталом; доверие к банкам.

N Versal, Ph.D., Associate Professor

TarasShevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

IMPACT of FINANCIAL CRISIS 2008–2009 on BANKING SECTOR STRUCTURE IN UKRAINE

The article deals with the changes in the structure of Ukraine's banking sector caused by the crisis 2008 – 2009. The research covers the pre-crisis stage (early 2008), the stage of the impact of the global financial crisis (end of 2008 – 2009), the stage of post-crisis development (2010 – 2013). The analysis is done in two areas: the analysis of the consequences of redistribution of responsibilities between the Deposit Guarantee Fund (the DGF) and the National Bank of Ukraine (the NBU) and the analysis of changes in the structure of the banking sector (the redistribution of the market between the four groups of banks in terms of assets, state-owned banks and other banks, foreign banks and domestic banks). It is possible to talk about the positive aspects arising from the redistribution of responsibilities between the NBU and the DGF, namely in terms of depositors' protection strengthening due to reducing the term of the interim administration, eliminating the moratorium on payments to depositors etc. However, it is impossible to make an unambiguous conclusion that these changes have had a positive effect on the level of depositor's confidence in banks. It turned out to be factors that are more important: economic and political situation in the country. The changes in the structure of the banking sector had a crucial character. Characteristic tendencies for each block of banks have been determined based on an analysis of indicators such as total assets, loans to legal entities and individuals, total liabilities, liabilities of legal entities and individuals, equity and equity multiplier. The financial crisis has revealed deep problems in the banking sector and has caused essential transformation processes: the redistribution of the banking market in favor of banks, which enjoyed the confidence of customers. Research shows that such banks in the unit of banks in terms of assets are banks of 2 and 4 groups; banks in the block by the presence of state ownership – PJSC "Oschadbank", PJSC "Ukrreximbank"; banks in the block by the presence of foreign capital – foreign banks.

Keywords: banking sector restructuring; financial crisis; public banks; foreign banks; confidence in banks.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 12(177): 12-17

УДК 331.1; 334

JEL D 630; H 100

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/177-12/2>

Н. Гражевська, д-р екон. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,
А. Мостепанюк, канд. екон. наук, викладач кафедри економіки
Гірне Американський університет (GAU), Турецька Республіка Північного Кіпру (ТРПК)

РОЗВИТОК КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОСТІ

Висвітлено роль та значення корпоративної соціальної відповідальності як важливого механізму подолання кризи держави загального добробуту та пом'якшення соціальних проблем, спричинених світовими глобалізаційними процесами. Проаналізовано досвід постсоціалістичних країн Балтії та України в зазначеній сфері та виявлено перешкоди на шляху ефективного впровадження КСВ в національній економіці. Обґрунтовано пріоритетні заходи держави щодо стимулювання соціально-відповідальної поведінки бізнесу в Україні.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, глобальні соціальні проблеми, криза держави загального добробуту, соціальна політика держави.

Вступ. Посилення нестійкості соціально-економічного розвитку, кризові явища та аномалії, що виникають в процесі глобалізації, стали серйозним викликом для економічної науки та господарської практики. На думку переважної більшості дослідників, відсутність інституційного упорядкування глобального економічного простору приводить до різкого загострення глобальних проблем, наближаючи людство до критичної межі в його цивілізаційному розвитку [1].

За цих обставин важливого значення набуває розмежування безпрецедентних можливостей, що виникають в процесі глобалізації світогосподарського простору та небачених раніше ризиків, зумовлених поглибленням інтеграційних процесів. Загальноовизнано, що суперечлива за природою та неоднозначна за наслідками, глобалізація економіки істотно змінює порогові критерії державності та незалежності. Йдеться про значні труднощі в національно-державному регулюванні, які свідчать про неспроможність держав підвищити рівень життя та забезпечити соціальний захист населення у відриві від світових господарських процесів. Підтвердженням цьому є криза держави загального добробуту, що розгорнулася в європейських країнах наприкінці ХХ століття. Дієвим механізмом подолання зазначеної кризи є практика корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), що є формою делегування державою соціальних функцій приватному сектору.

Загальноовизнано, що за умов глобалізації проблем бідності та безробіття, зниження рівня державного соціального забезпечення, практика КСВ дозволяє успішно вирішувати соціальні проблеми, зменшуючи фінансове навантаження на державний бюджет та заохочуючи відповідні ініціативи з боку бізнесу. В цьому контексті аналіз досвіду використання політики КСВ у постсоціалістичних країнах дає змогу сформулювати дієві практичні рекомендації для України задля розробки та реалізації дієвої соціальної політики в національній економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика глобалізації та її впливу на національний господарський розвиток присвячена значна кількість публікацій. Низка наукових проблем, пов'язаних з глобалізацією економіки та загостренням глобальних проблем людства, знайшла відображення в дослідженнях впливових міжнародних організацій, наукових працях багатьох визнаних вчених, зокрема лауреатів Нобелівської премії Дж.Стігліца, Дж.Тобіна, Л.Клайна, П.Кругмана, відомих зарубіжних та вітчизняних дослідників В.Базилевича, О.Білоруса, Дж.Бхагваті, А.Гальчинського, Д.Гелда, А.Ельянова, П.Єщенко, М.Кастельса, Г.Колодки, Е.Лібанової, Дж.Ліпскі,

Д.Лук'яненка, В.Новицького, М.Обстфельда, Ю. Пахомова, О.Плотнікова, В.Сіденка, А.Філіпенка та ін.

На думку багатьох дослідників, ідея контролю держави за діяльністю монополій в межах національної економіки втрачає зміст за умов глобальної конкуренції. Характеризуючи сучасну світову економіку як глобально-корпоративну, головними суб'єктами якої є транснаціональні компанії, Д. Гелд звертає увагу на поєднання сили ТНК з потужністю держави з метою контролювання національних та глобальних економічних процесів [2, с. 150]. При цьому відбувається якісна зміна самої держави. Як зазначають експерти ООН, "національні держави – "держави-нації", хоча неоднаковими темпами, але неухильно та все сильніше втягуються в сферу дії економічних процесів міжнародного характеру, а в багатьох випадках підпорядковуються цим процесам. Уряди у відповідь на нові умови починають проводити політику перетворення своїх країн в держави-конкуренти, поєднуючи свою силу з силою глобальних корпорацій" [3, с. 30].

У зв'язку з цим зауважимо, що ідея продуктивної співпраці держави та бізнесу за умов глобалізації знайшла відображення в концепції КСВ. Зазначена сфера стала предметом наукових досліджень починаючи з середини ХХ ст. Так, у монографії Г.Боуена "Соціальна відповідальність бізнесмена" (1953) остання трактується як обов'язок бізнесмена проводити таку політику, приймати такі рішення та наслідувати такі напрями діяльності, які є бажаними та цінними для суспільства в цілому [4]. Подальші наукові дискусії в цій сфері були пов'язані з публікаціями К. Девіса, який вперше звернув увагу на те, що соціальну відповідальність бізнесу потрібно розглядати крізь призму процесу прийняття рішень. На думку дослідника, незважаючи на те, що реалізація КСВ виходить за межі законодавчого регулювання, у довгостроковій перспективі вона породжує значний економічний ефект для компанії [5]. У цьому контексті заслуговує на увагу запропоноване К.Девісом визначення КСВ як відповідальності особи, яка приймає рішення спрямовувати свою діяльність на задоволення власних інтересів, а також на забезпечення та примноження суспільного багатства [6].

Приблизник ідей Г. Боуена А. Керол у праці "Трьохви́рна концептуальна модель корпоративної ефективності" (1979) визначає КСВ як задоволення очікувань суспільства на таких рівнях: економічному, правовому, етичному та філантропному, де перші два регулюються законодавством. Заслугою дослідника стало розроблення класичної піраміди КСВ та обґрунтування моделі КСВ, що базується на чотирьох складових очікувань суспільства [7]. При цьому в праці А. Керола у співавто-

рстві з М. Шварцем було дещо змінено початкову піраміду КСВ. Виходячи з того, що відрізнити філантропні та етичні інтереси вкрай важко, крім того філантропні інтереси переважно базуються на економічних, вчені звели філантропну складову до рівня економічної або етичної відповідальності [8].

У постсоціалістичних країнах проблеми формування та реалізації КСВ стали предметом наукових дискусій, що розгорнулися наприкінці XX ст. у межах нової транзитології. У працях Д.Баюри, Л.Беляєва, Ю.Благова, З.Варналія, М.Ескіндарова, А.Колота, Р.Рітво, М. Саприкіна, Р.Спукієне, Д.Стремкієне, Н.Супрун та ін. знайшли відображення проблеми сутності та механізмів КСВ, основних напрямів та суперечностей впровадження принципів КСВ у постсоціалістичних країнах тощо. Однак, незважаючи на значну кількість ґрунтовних теоретичних досліджень, присвячених зазначеній проблематиці, все ще недостатньо розробленими залишаються питання розвитку корпоративної соціальної відповідальності як важливого механізму вирішення соціальних проблем та формування соціальної політики держави в умовах загострення глобальних проблем сучасності. Відтак **метою пропонованого дослідження** є висвітлення проблем розвитку корпоративної соціальної відповідальності в контексті подолання соціальної кризи, спричиненої світовими глобалізаційними процесами, та розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо вдосконалення системи соціального захисту населення в Україні.

Методологія дослідження. На початку статті аналізуються сучасні інтеграційні процеси та негативні соціальні наслідки, зумовлені реалізацією неоліберальної моделі глобалізації. Беручи до уваги практику розвинених країн світу щодо формування та розвитку КСВ як важливого механізму вирішення зазначених проблем в умовах кризи держави загального добробуту, автори виявляють специфіку розгортання цих процесів у постсоціалістичних країнах Балтії. Аналіз позитивного зарубіжного досвіду в зазначеній сфері та дослідження перешкод на шляху ефективного впровадження КСВ в Україні завершується обґрунтуванням пріоритетних заходів держави щодо стимулювання соціально-відповідальної поведінки бізнесу в національній економіці. Обмеженнями в пропонованому дослідженні є неповнота статистичних баз, а також відсутність уніфікованих методів оцінювання ефективності проектів КСВ як дієвого механізму подолання глобальної соціальної кризи.

Результати. Загальноновизнано, що безпрецедентні можливості, зумовлені поглибленням інтеграційних процесів, супроводжуються загостренням глобальних загроз, серед яких важливе місце посідають соціальні проблеми. Йдеться про збільшення майнового розшарування населення та загострення проблем бідності, зростання рівня безробіття серед місцевого населення внаслідок "вільного" переміщення людського капіталу та збільшення кількості іноземних кваліфікованих спеціалістів, рівень оплати праці яких є значно нижчим. Іншим проявом соціальних загроз, зумовлених глобалізацією, є терористичні загрози, а також приниження людських прав та свобод іноземців, мігрантів або біженців, що проживають на території іноземних держав. Аналіз індексу соціального прогресу, розробленого М. Портером та опублікованого американською некомерційною організацією "Імперативи соціального прогресу", свідчить про те, що найнижчий рівень дискримінації та жорстокості щодо меншин у 2013 р. спостерігався у Ісландії, Швеції (1,0) та Фінляндії (1,4). Водночас найвищого рівня цей показник досягнув у країнах Африки та Азії, зокрема в Шрі-Ланці (9,3), Демократичній

республіці Конго (9,6), Нігерії (9,8), Пакистані (10,0). Відповідного до проведеного дослідження, мультинаціональність населення, зумовлена інтеграційними процесами, загострює проблему дискримінації не лише у країнах, що розвиваються, але й в розвинених країнах, зокрема, в Іспанії зазначений показник становить 6,1; Франції – 6,4; Великобританії – 5,3; США – 4,5 [9].

При цьому відкритість світового економічного простору та вільний рух факторів виробництва утруднює реалізацію заходів держави, спрямованих на боротьбу з економічними та соціальними проблемами, підвищення рівня життя та добробуту населення на національному рівні. Яскравим підтвердженням цьому стала криза держави загального добробуту, зорієнтованої на справедливий розподіл доходів та забезпечення мінімального рівня добробуту кожного члена суспільства [10; 11; 12]. Ситуація, що склалася нині на теренах Європейського Союзу, є ілюстрацією значних загроз, спричинених процесом глобалізації, що нівелює будь-які спроби національних держав виконувати функції соціального захисту населення у відриві від світових інтеграційних процесів. Загальноновизнано, що стихійний характер глобалізації та відсутність ефективних інституційно-організаційних механізмів її врегулювання сприяють погіршенню соціального забезпечення країн, які є економічно "слабшими" та неконкурентоспроможними на світовому рівні. Характерними проявами кризи держави загального добробуту в цих країнах є такі:

- зростання бідності та погіршення рівня життя значної кількості населення. Так, у Греції в 2012 р. рівень бідності населення становив 15,1%, Іспанії – 14%, Португалії – 13%, Італії – 12,7%;
- посилення нерівномірності розподілу доходів. На сьогодні серед країн ЄС найбільш нерівномірний розподіл доходів спостерігається у Греції, де коефіцієнт Джині становить 0,34, Португалії (0,338), Естонії (0,338), Іспанії (0,335), Італії (0,327) [13];
- підвищення рівня безробіття, який у 2013 р. становив у Греції – 27,2%, Іспанії – 26,3 %, Португалії – 16,5%, Італії – 12,2 % [13];
- загострення міграційних проблем, пов'язане з незбалансованістю міграційних потоків. Наприклад, у період 2005-2010 рр. до Греції іммігрувало 212 тис. осіб, емігрувало – 58 тис. осіб; до Італії іммігрувало 2007 тис. осіб, емігрувало – 8 тис. осіб; до Португалії іммігрувало 316 тис. осіб, емігрувало – 166 тис. осіб; до Іспанії іммігрувало 2412 тис. осіб, емігрувало – 162 тис. осіб [14];
- зростання дефіцитів державних бюджетів, що підриває можливості виконання державою своїх соціальних зобов'язань. Так, у 2013 р. в Греції дефіцит державного бюджету становив 12,4% від ВВП; у Іспанії цей показник у 2012 р. досягнув 10,4% від ВВП, у Португалії – 11,2 % у 2010 р. [15].

За умов, коли держава не в змозі забезпечити належний соціальний захист населення виникає нагальна потреба пошуку іншого джерела або механізму надання такої підтримки. Практика підтверджує, що одним з ефективних механізмів вирішення цієї проблеми є "делегування" державних функцій соціального захисту приватному сектору шляхом реалізації корпоративної соціальної відповідальності, а саме: практики ведення бізнесу, що враховує як економіко-правові, так і соціальні потреби населення. Характерною ознакою сучасності є започаткування інституційного облаштування зазначених процесів не лише в межах окремих країн, а й на регіональному та глобальному рівнях. Так, у 2000 р. було ухвалено Глобальний договір ООН, покликаний сприяти розвитку соціальної відповідальності бізнесу та вирішенню підприємницькими колами соціальних про-

блем; у 2006 р. – сформовано Європейський Альянс корпоративної соціальної відповідальності; у 2010 р. – опубліковано Міжнародний стандарт ISO 26000 "Настава щодо соціальної відповідальності" тощо. Однак незважаючи на уніфікованість та всезагальність у запровадженні принципів КСВ серед країн світу існують відмінності в реалізації КСВ у розвинених та постсоціалістичних країнах.

Насамперед необхідно взяти до уваги, що процес формування та реалізації принципів КСВ у розвинених країнах світу пройшов два етапи, а саме: (1) становлення КСВ під впливом загострення внутрішніх соціальних проблем окремих держав з метою надання соціального захисту вразливим верствам населення; (2) подальший розвиток КСВ під впливом зовнішніх факторів, значною мірою у відповідь на вимоги міжнародних організацій та з метою підвищення конкурентоспроможності компаній у межах глобального економічного простору.

Щодо формування корпоративної соціальної відповідальності бізнесу в посткомуністичних країнах, то зазначені процеси розгорнулись у цьому регіоні на другому етапі розвитку КСВ у розвинених країнах. Відтак найважливішим їхнім чинником стало не стільки вирішення внутрішніх соціальних проблем (безробіття, дискримінації, корупції тощо), скільки зовнішні вимоги, висунуті впливовими міжнародними організаціями та, в певній мірі, завдання підвищення конкурентоспроможності національних компаній на міжнародному ринку.

Аналіз специфіки посткомуністичних держав у сфері запровадження та реалізації КСВ на прикладі країн Балтії та України свідчить про те, що розвиток КСВ у цій групі держав є вкрай нерівномірним. За кількістю компаній, що долучилися до Глобального договору ООН, лідирує Литва (45 компаній), на відміну від 15 латвійських компаній та жодної естонської компанії. При цьому специфічними ознаками КСВ у Латвії є такі:

- вищий рівень та більша зацікавленість у участі у проектах КСВ компаній з іноземним капіталом, у порівнянні з компаніями з переважно латвійським капіталом, що вказує на "застарілі" методи ведення бізнесу національними компаніями;
- незацікавленість приватних компаній у відкритості та прозорості ведення бізнесу, зокрема звітуванні перед суспільством щодо своїх фінансових дій;
- нерозуміння населенням сутності та принципів КСВ, суспільна незатребуваність відповідної діяльності бізнесу;
- несформованість відповідного інституційного середовища та заохочення КСВ з боку держави, що перетворює соціально відповідальну діяльність на приватну ініціативу окремих фірм.

Важливо зауважити, що принципи сталого розвитку, що реалізуються литовською державою, у своїй більшості спрямовані на покращення та відновлення навколишнього середовища у формі використання інноваційних та безпечних для екології засобів виробництва. Водночас вони меншою мірою націлені на покращення соціального становища. Відтак у країні спостерігаються певні негативні зміни, а саме: підвищення рівня відносної бідності з 19,2% у 2010 р. до 20,6% у 2012 р.; зростання індексу Джині, що вказує на нерівномірність розподілу доходів у країні (у 2011 р. цей показник становив 32,6, а у 2012 р. – 35,2) [13; 16; 17; 18].

Аналізуючи особливості становлення та розвитку КСВ в Україні, слід взяти до уваги, що процес формування відповідної нормативної бази розпочався в 2011 р. У цей період була розроблена Концепція Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу, яка визначила такі три основні рівні реалізації проектів КСВ у національній економіці:

I. Дотримання законних зобов'язань перед державою і суспільством (сплата податків, забезпечення безпеки праці, прав працівників, споживачів, дотримання екологічних норм та галузевих стандартів).

II. Мінімізація або усунення негативного впливу бізнесу на суспільство та управління ризиками (порушення прав людини, забруднення навколишнього середовища тощо).

III. Посилення позитивного впливу бізнесу на суспільство і створення цінностей через інновації, інвестиції та партнерство, спрямовані на соціальний та екологічний добробут (створення робочих місць, соціальний та економічний розвиток, вирішення конфліктів тощо) [19].

Щодо пріоритетних сфер реалізації проектів КСВ в Україні, то відповідно до результатів опитування (рис. 4), проведеного Центром "Розвиток корпоративної соціальної відповідальності" у 2010 р., найбільш вагомими були зусилля компаній, спрямовані на соціальний захист працівників (80,9%) та споживачів (71,3%), а також на зменшення використання дитячої праці (80,7%). Водночас найменш популярними були заходи щодо відновлення та збереження навколишнього середовища (42,1%) та підтримання етичних відносин із споживачами (37,4%) [20].

Аналіз офіційних звітів українських (національних) компаній та міжнародних корпорацій, що діють на території України на предмет реалізації проектів КСВ (табл. 1) свідчить про те, що практика реалізації зазначених проектів українськими компаніями не відображає специфіки національного господарського розвитку та в основному "копіює" політику і сфери застосування КСВ у розвинених країнах, що не сприяє вирішенню нагальних соціальних проблем трансформаційного періоду. При цьому практика реалізації політики КСВ в Україні характеризується низкою специфічних ознак, а саме:

1) компанії, що дотримуються такої політики є переважно дочірніми структурами міжнародних фірм, а саме: Майкрософт Україна, Нестле Україна, Київстар, Самсунг Україна тощо, відтак їхніми пріоритетами є світові стандарти, які не завжди узгоджені з українськими реаліями;

2) стратегічні євроінтеграційні пріоритети України спонукають українські компанії наслідувати принципи КСВ (зменшення негативних впливів на навколишнє середовище, дотримання міжнародних стандартів якості продукції та захист соціально вразливих верств населення (дітей та жінок), які інколи лише декларуються та не реалізуються на практиці;

3) відсутність законодавчої бази формування та реалізації КСВ в Україні, методики оцінювання її ефективності, звітності, слабка суспільна підтримка КСВ, викликана незнанням, або недовірою до крупних вітчизняних компаній (сприйняття проектів КСВ як форми "відмивання грошей" або інших форм корупції), не стимулює компанії до активної діяльності в цій сфері.

Разом з тим, слід взяти до уваги значні зрушення, що відбулися у взаємовідносинах держави, бізнесу та суспільства під впливом революційних подій 2013 р., а саме:

- "революція гідності" стала рішучим кроком на шляху визначення вектору цивілізаційного розвитку України в напрямі інтеграції до Європейської економічної спільноти, наближення до Європейських стандартів якості життя, узгодження української та європейської інституційного середовища, розвитку торгівельних та економічних зв'язків з країнами ЄС;

- розпочалися процеси нагромадження соціального капіталу та формування потужного громадського суспільства, метою якого є захист основних прав та свобод громадян країни;

Таблиця 1. Порівняльний аналіз пріоритетних сфер соціального захисту, реалізованих в межах КСВ окремих українських компаній та українських представництв міжнародних компаній у 2013 р.

Сфери соціального захисту	Платіум Банк (українська компанія)	ДТЕК (українська компанія)	Віді груп (українська компанія)	КПМГ Україна (міжнародна компанія)	Самсунг Україна (міжнародна компанія)	Київстар (міжнародна компанія)
суспільства в цілому:						
освітні заходи для дітей та молоді	+		+	+	+	+
фінансова підтримка спортивних та культурних подій	+			+	+	+
покращення якості продукції						+
допомога населенню, що постраждало від природних катастроф						
зменшення рівня дитячої праці		+	+			
благодійність	+	+		+	+	+
співробітників:						
боротьба з корупцією, етика ведення бізнесу	+	+	+	+		+
тренування або навчання працівників	+	+	+	+	+	+
підтримка здоров'я працівників, покращення умов роботи	+	+	+	+	+	+
запобігання дискримінації		+	+	+		
працевлаштування людей з особливими потребами			+			
підвищення рівня працевлаштування жінок	+		+	+		

Джерело: розроблено авторами за даними [21; 22; 23; 24; 25; 26].

- на фоні розгортання бойових дій на Сході України, відбувається активізація благодійної діяльності приватних компаній, спрямованої на допомогу постраждалим від бойових дій та на відновлення зруйнованих міст та селищ.

Підтвердженням змін у пріоритетах КСВ в сучасній Україні є такі приклади:

- корпорація "Систем капітал менеджмент" створила у 2015 р. корпоративний благодійний фонд "Розвиток України", кошти якого нині спрямовуються на забезпечення продуктами харчування людей похилого віку й дітей, які проживають на невідконтрольних Україні територіях і внутрішнім переселенцям пільгових категорій [27];

- у березні 2015 р. UniCreditBank та Фонд Східна Європа розпочали новий спільний соціальний проект "Тепло серця", метою якого є налагодження системи відновлення психічного здоров'я та соціальної адаптації переселенців зі Сходу України [28];

- у жовтні 2015 р. Фонд BrainBasket у партнерстві з "МТС Україна" в рамках проекту CodingforFuture запустили ІТ-навчання людей, постраждалих у результаті бойових дій на сході України. Проект дозволяє переселенцям та учасникам АТО адаптуватися в нових умовах, опанувати нову затребувану професію і працевлаштуватися в провідних українських ІТ-компаніях [29];

- у грудні 2015р. ПриватБанк став партнером міжнародної неурядової організації GOAL у межах нової програми фінансової підтримки вимушених переселенців та осіб, які постраждали від конфлікту на Сході України [30].

Водночас, існує певна невідповідність між активізацією КСВ українських компаній та сформованим у цій сфері інституційним середовищем, що створює певні труднощі та обмеження для приватного бізнесу в процесі реалізації відповідних проектів. До основних перешкод (формального та неформального характеру), що уповільнюють розвиток КСВ в сучасній Україні слід віднести такі:

- правовий нігілізм економічних суб'єктів, намагання ухилитися від виконання діючих норм законодавства;
- термінологічна та нормативна невизначеність сутності та механізму реалізації КСВ, низький рівень поінформованості суспільства в цій сфері;
- "закритість" багатьох українських компаній, непрозорість їхньої фінансової діяльності та звітності;

- відсутність дієвих механізмів узгодження інтересів економічних суб'єктів у сфері реалізації державної соціальної політики;

- рентоорієнтована поведінка економічних агентів та імітація боротьби з корупцією тощо.

Підтвердженням цьому є показник Індексу економічної свободи України, розрахований "Уолл-Стріт джорнел" та Фондом "Спадщина", який підтверджує існування певних економічних та соціальних перешкод для розвитку КСВ в національній економіці. Так, у 2015 р. Україна посідала 162 місце з 178 країн світу за цим показником (46,9 за шкалою від 0 до 100, де показник 100 відповідає максимальній свободі). Відтак вона була віднесена до групи країн з невіЛЬНОю економікою разом з Білорусією (49,8), Болівією (46,8), Бірманською державою (46,9) та Узбекистаном (47,0). Показовими у цьому відношенні є також субіндекси, на основі яких розраховується інтегральний Індекс економічної свободи. Так, індекс свободи інвестицій в 2015 р. для України становив 15,0, що вказує на наявність певних обмежень для інвестиційних потоків, а також для руху капіталу усередині країни та за її межі; індекс захисту прав власності дорівнював 20,0, що є свідченням низького рівня специфікації прав власності, недостатньої "чіткості" нормативної бази та неефективності судової системи щодо захисту зазначених прав; індекс свободи від корупції становив 25,0, що вказує на високий рівень розповсюдження та значний вплив корупційних процесів на розвиток економіки країни; індекс фінансової свободи дорівнював 30,0, що є свідченням низької ефективності банківської системи, а також значної залежності фінансового сектору від державного контролю та втручання [31].

Дослідивши специфіку КСВ у постсоціалістичних країнах на прикладі країн Балтії та України можна відмітити, що незважаючи на зазначені відмінності, спільними для вказаних країн є ключові проблеми, що уповільнюють подальший розвиток КСВ, зокрема, низький ступінь відкритості та сприйняття принципів КСВ серед приватних компаній та населення, відсутність ефективних механізмів трьохсторонньої узгодженої співпраці між державою, бізнесом та суспільством. У цьому контексті пріоритетними напрямами розвитку КСВ в Україні повинні бути такі:

- відмова від сліпого копіювання зарубіжного досвіду та формування національної моделі КСВ, спрямованої на вирішення актуальних соціальних проблем;

• інституційне впорядкування СКВ, унормування "делегування" державних функцій, спрямованих на соціальний захист населення, приватному бізнесу;

• відновлення соціального капіталу, подолання корупції, забезпечення прозорості в ухваленні соціально важливих рішень на рівні приватних фірм та держави в цілому;

• забезпечення підтримки та заохочення приватних компаній, які дотримуються принципів КСВ, як з боку держави так і з боку суспільства в цілому.

Важливим кроком на цьому шляху є заохочення державою публікації корпоративної соціальної звітності на основі стандарту GRI G4 для всіх великих підприємств України шляхом надання таким підприємствам різних податкових преференцій [32, с. 17].

Висновки та дискусія. Таким чином, актуальними проявами сучасної соціальної кризи, зумовленої поглибленням глобалізаційних процесів є загострення проблем бідності, безробіття, нерівномірності розподілу доходів, зниження рівня соціального захисту населення, що є свідченням кризи держави загального добробуту. Дієвим механізмом вирішення зазначених проблем є практика КСВ, що набуває все більшого поширення в розвинених країнах світу. Її специфічними характеристиками в постсоціалістичних країнах Балтії є вищий рівень участі у проектах КСВ компаній з іноземним капіталом; незацікавленість приватних компаній у "відкритому" та "прозорому" веденні бізнесу та звітуванні перед суспільством щодо своїх фінансових дій; недостатня поінформованість населення та відсутність відповідних вимог до бізнесу з боку суспільства; нерозробленість належного інституційного забезпечення та механізмів заохочення соціально відповідальної діяльності бізнесу з боку держави тощо.

Водночас реалізації КСВ в Україні характеризується тим, що більшість компаній, які дотримуються такої політики, є дочірніми компаніями міжнародних корпорацій; вітчизняні компанії "формально" наслідують принципи КСВ країн ЄС виходячи із стратегічних євроінтеграційних пріоритетів України; в країні не сформована законодавча база КСВ, не розроблені методики оцінювання її ефективності; спостерігається слабка суспільна підтримка КСВ та недовіра до крупних вітчизняних компаній тощо. Водночас події останніх років сприяли активізації КСВ українських компаній, що викликані започаткуванням радикальних соціально-економічних реформ та воєнними діями на Сході України. Беручи до уваги, що постсоціалістичні країни в цілому мають багато спільного на шляху розвитку КСВ, реалізація такої діяльності в національних економіках потребує врахування специфіки їхнього господарського розвитку, історичних та культурних особливостей окремих країн. У цьому контексті ефективний розвиток КСВ в Україні потребує інституційного впорядкування практики КСВ, сприяння "відкритості" дій приватного бізнесу та держави з метою зниження рівня недовіри в суспільстві; заохочення приватного бізнесу до реалізації пріоритетних цілей політики КСВ шляхом надання певних податкових пільг та переваг; інформаційне забезпечення та сприяння підвищенню іміджу компаній, що притримуються принципів КСВ; позиціонування КСВ як глобальної конкурентної переваги вітчизняного бізнесу; підвищення рівня економічної грамотності населення, поширення ідей КСВ серед працівників, споживачів, населення в цілому.

Список використаних джерел

1. *Базилевич В. Д.* Імперативи економічного розвитку в контексті відповідальності перед глобальним майбутнім // Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-

практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015, Т.1. – С. 7-11.

2. Демократія та глобальний устрій / Пер. з англ. – К: Port-Royal, 2005. – с. 150.

3. Тревоги мира. Социальные последствия глобализации мировых процессов. – М.: Новый мир, 1997. – 30 с.

4. *Bowen H. R.* Social responsibilities of the businessman / H. R. Bowen – New York: Harper, 1953. – 276 p.

5. *Davis K.* Can business afford to ignore social responsibilities? / K. Davis // *California Management Review*. – 1960. – № 2. – P. 70-76.

6. *Davis K.* Business and Society: Environment and Responsibility / K. Davis, R.L. Blomstrom. – New York: McGraw-Hill, 1975. – 314 p.

7. *Carroll A. B.* The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders / A. B. Carroll // *Business Horizons* – 1991. – № 34(4). – P. 39-48.

8. *Carroll A. B.* Corporate Social Responsibility: A Three-Domain Approach. / A. B. Carroll, M. S. Schwartz // *Business Ethics Quarterly*. – 2003. – № 13 (4). – P. 503-530.

9. Індекс соціального прогресу [Електронний ресурс] // *Social Progress Imperative*: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.socialprogressimperative.org/data/spi/components/com4#map/countries/ldr46/com9,ldr46>

10. *Кочеткова Л. Н.* Теорія соціального господарства Лоренца фон Штейна / Л. Н. Кочеткова // *Філософія и общество*. – 2011. – №3. – С. 50-63.

11. *Лібанова Е. М.* Соціальна політика / В. А. Скурятівський, О. М. Палій, Е. М. Лібанова. – 2-ге вид., доп. та перероб. – К.: Вид-во УАДУ, 2003. – 364 с.

12. *Куценко В. І.* Соціальна держава (проблеми теорії, методології, практики): [монографія] / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко, Я. В. Остафійчук. – К.: Заповіт, 2003. – 228 с.

13. База даних Світового Банку [Електронний ресурс] // *The World Bank*: [сайт]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org>

14. Показники глобальної міграції населення [Електронний ресурс] // *The global flow of people*: [сайт]. – Режим доступу: http://www.global-migration.info/VID_Global_Migration_Datasheet_web.pdf

15. Показники державного дефіциту та профіциту [Електронний ресурс] // *Eurostat*: [сайт]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina200&plu gin=1>

16. *Stremikienė D.* Corporate social responsibility in Baltic States. / D. Stremikienė // *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*. – 2007. – № 2 (9). – P. 285-293.

17. *Laurinavicius A.* Corporate social responsibility in foreign and Lithuanian capital companies. / A. Laurinavicius, M. Vaiciulis // *Business systems and economics*. – 2014. – № 1(4) – P. 53-63.

18. *Spukiene R.* Development of corporate social responsibility in Lithuania: present situation and future perspectives. / R. Spukiene // *Economy Transdisciplinarity Cognition*. – 2011. – № XIV(1). – P. 81-88.

19. Концепція Національної стратегії соціальної відповідальності бізнесу [Електронний ресурс] // Центр "Розвиток корпоративної соціальної відповідальності": [сайт]. – Режим доступу: <http://csr-ukraine.org/>

20. *Зінченко А. Г.* Корпоративна соціальна відповідальність 2005-2010: стан та перспективи розвитку / А.Г. Зінченко, М.А. Саприкіна. – К.: Вид-во "Фарбований лист", 2010. – 56 с.

21. Звіт про сталий розвиток за 2013 рік [Електронний ресурс] // *Platinum Bank*: [сайт]. – Режим доступу: http://ua.platinumbank.com.ua/upload/files/orientacianaklienta_ua.pdf

22. Интегрированный отчет 2013 [Електронний ресурс] // *DTEK*: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.dtek.com/library/file/richnij-zvit-rosijskoju-movoju-2013.pdf>

23. Річний звіт за 2013 [Електронний ресурс] // Віді груп: [сайт]. – Режим доступу: http://www.vidigroup.com/upload/iblock/c8b/go_2013_new.pdf

24. Соціальний звіт КПМГ в Україні за 2014 рік [Електронний ресурс] // *КПМГ в Україні*: [сайт]. – Режим доступу: https://www.globalcompact.org/system/attachments/cop_2015/160191/original/KPMG_Ukraine_UN_GC_Communication_on_Progress_2014.pdf?1431707456

25. Звіт зі сталого розвитку за 2015 рік [Електронний ресурс] // *Самсунг Україна*: [сайт]. – Режим доступу: http://www.samsung.com/common/aboutsamsung/download/companyreports/2015_Sustainability_Report.pdf

26. Сталый розвиток і соціальні ініціативи в 2014 році [Електронний ресурс] // *Київстар*: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.kyivstar.ua/pl/about/responsibility/>

27. Статистика гуманітарної допомоги [Електронний ресурс] // "Допоможемо" гуманітарний штаб: [сайт]. – Режим доступу: http://www.fdu.org.ua/ua/hum_center/stat

28. UniCredit Bank та Фонд Східна Європа запустили спільний соціальний проект "Тепло серця" [Електронний ресурс] // *Фонд Східна Європа*: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.eef.org.ua/ua/novyny/item/381-unicredit-bank-ta-fond-skhidna-yevropa-zapustily-spilnyi-sotsialnyi-proekt-teplo-sertsia.html>

29. Новий етап соціального освітнього проекту Coding for Future для переселенців та учасників АТО [Електронний ресурс] // *Brain Basket Foundation*: [сайт]. – Режим доступу: <http://brainbasket.org/coding-for-future/>

30. ПриватБанк став партнером міжнародної програми фінансової допомоги переселенцям Сходу України [Електронний ресурс] // *ПриватБанк*: [сайт]. – Режим доступу: <https://privatbank.ua/news/privatbank-stal-partnerom-mezhdunarodnoj-programy-finansovoj-pomoschi-pereselencam-vostoka-ukrainy/>

31. Индекс экономической свободы за 2015 рік [Електронний ресурс] // Heritage Foundation: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/ranking>

32. Дерун І. Корпоративна соціальна звітність як додаток до фінансової звітності / І. Дерун // Вісник Київського національного університету. – Серія Економіка. – 2015. – №10 (175). – С.10-17. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/175-10/2>

Надійшла до редакції 13.11.15

Н. Гражевская, д-р экон. наук, проф.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина,
А. Мостепанюк, к.э.н., преподаватель кафедры экономики
Гирне Американский университет, Турецкая Республика Северного Кипра

РАЗВИТИЕ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ОБОСТРЕНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМ СОВРЕМЕННОСТИ

Освещена роль и значение корпоративной социальной ответственности как важного механизма преодоления кризиса государства всеобщего благосостояния и смягчения социальных проблем, вызванных мировыми глобализационными процессами. Проанализирован опыт постсоциалистических стран Балтии и Украины в указанной сфере и выявлены препятствия на пути эффективного внедрения КСО в национальной экономике. Обоснованы приоритетные меры государства по стимулированию социально-ответственного поведения бизнеса в Украине.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, глобальные социальные проблемы, кризис государства всеобщего благосостояния, социальная политика государства.

N. Grazhevska, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
A. Mostepaniuk, Asst. Prof. Dr., Girne American University,
Turkish Republic of Northern Cyprus

DEVELOPMENT OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY UNDER AGGRAVATION OF THE CONTEMPORARY GLOBAL ISSUES

The article deals with the role and importance of corporate social responsibility as an important mechanism for overcoming the crisis of the welfare state and to mitigate the social problems caused by the world globalization processes. The experience of post-socialist countries, the Baltic States and Ukraine in this field is analyzed and barriers to effective implementation of CSR in the national economy are identified. The priority of the state policy to promote socially responsible business behavior in Ukraine is proved.

Keywords: corporate social responsibility, global social problems, the crisis of the welfare state, social policy.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 12(177): 17-31

УДК 330.4

JEL E12, E63

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/177-12/3>

І. Лук'яненко, д-р экон. наук, проф.,

Р. Семко, канд. экон. наук, доц.

Національний університет "Києво-Могилянська академія", Київ

ОСОБЛИВОСТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОМІСІЇ QUEST III З РОЗШИРЕННЯМ ФІСКАЛЬНИМ БЛОКОМ

У статті детально проаналізовано логіку побудови, виведено та уточнено основні рівняння динамічної стохастичної макромоделі загальної рівноваги QUEST III, яка розроблена в рамках Європейської комісії. Особливістю моделі є одночасна наявність монетарного та розширеного фіскального блоків, що дозволяє проаналізувати дію комплексних шоків на ключові макроекономічні показники та оцінити їх синергетичний ефект. Результати реалізації моделі на реальній інформації показують, що одночасне застосування як монетарних, так і фіскальних інструментів є досить ефективним способом для запобігання розвитку стагфляції, тобто різкому падінню виробництва та росту цін.

Ключові слова: динамічна стохастична модель загальної рівноваги, монетарна та фіскальна політика, комплексні шоки, шок пропозиції, стагфляція.

Вступ та постановка проблеми. До періоду Великої рецесії 2007-2009 років у розвинених країнах світу головним інструментом економічного регулювання була монетарна політика, що може бути пояснено як теоретично, оскільки за плаваючого валютного курсу, який домінує в даних країнах, саме монетарна політика є набагато ефективнішою, ніж фіскальна, так і практично, оскільки, необхідні зміни у монетарній політиці приймаються регулюючими органами, як правило, значно швидше ніж зміни у фіскальній. Однак через те, що Велика рецесія розпочиналась зі співмірного з Великою депресією 1929-1936 років падіння виробництва, подолати чи послабити її негативні наслідки тільки з допомогою монетарних інструментів стало неможливо. Зокрема, відсоткові ставки практично наблизились до нульових значень і надалі стимулювати економіку шляхом їх зменшення було неефективно, що привело до широкого застосування інструментів фіскальної політики.

У Сполучених Штатах Америки стали поширеними не тільки альтернативні монетарні засоби регулювання – так званий план кількісного пом'якшення, коли центральний банк скуповує фінансові активи, знижуючи їх дохідність та збільшуючи грошову масу, але і було прийнято Конгресом та підписано Президентом у 2008 році Акт щодо економічного стимулювання, а у 2009 році – Закон про оздоровлення американської економіки та реінвестування, де сукупний пакет фіскальної допомоги складав майже трильйон доларів США. Аналогічні кроки приймалися і у Європейському Союзі, зокрема Європейська комісія у 2008 році розробила Європейський план стимулювання розміром 200 мільярдів євро, що передбачав серед іншого зменшення податкового навантаження, збільшення виплат по безробіттю тощо.

В Україні, до Революції Гідності 2014 року головним дієвим інструментом економічного регулювання була фіскальна політика, що у першу чергу пов'язано з існуванням фіксованого валютного курсу. Нещодавній пе-

рехід до плаваючого валютного курсу різко збільшив спроможність та дієвість монетарного регулятора.

Таким чином, підсумовуючи тенденції останніх років, що спостерігаються як у розвинених державах світу, так і в Україні, слід зазначити, що саме монетарна та фінансова політика в рівній мірі застосовуються для подолання негативних економічних явищ. Відповідно актуалізуються проблеми пошуку ефективних монетарних та фінансових інструментів та адекватного оцінювання синергетичного ефекту їх взаємодії та впливу на зменшення ризиків розвитку тривалих стагфляційних процесів, що неможливо без застосування макроекономічних моделей, зокрема динамічних стохастичних моделей загальної рівноваги різного рівня складності з наявними одночасно фінансовими та монетарними блоками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що більшість теоретичних макромоделей, які розроблені західними та українськими вченими, містять, як правило, розвинений монетарний блок, в той час як фінансовий є слабо представленим, або загалом відсутнім. При цьому адаптовані макромоделі для економіки України головним чином сфокусовані або тільки на монетарному регулюванні (наприклад, роботи Лук'яненко та Семка [1], [2], [3]; Черняка та Баженової [4], [5]; Ставицького [6]; Ніколайчука [7], або ж на фінансовому (наприклад, роботи Лук'яненко [8]; Клебанової [9]). Зокрема, квартальна прогнозна модель, яка є однією з базових моделей Національного банку України, описує монетарний трансмісійний механізм і тільки її певні модифікації включають окремі елементи фінансового блоку [10]. У разі фокусування на монетарному регулюванні, моделі типово включають в себе рівняння монетарного правила, яке показує, як центральний банк змінює відсоткову ставку залежно від рівня інфляції та ВВП. При фінансовому регулюванні, головним інструментом здебільшого виступають податки, які сплачують домогосподарства зі своїх доходів (ПДВ, податок із зарплати тощо). У кожному випадку проводиться аналіз впливу певного інструмента на ключові економічні показники, при цьому практично відсутній аналіз синергетичного ефекту взаємодії монетарних та фінансових інструментів на економічну динаміку, що підтверджує необхідність поглиблення досліджень щодо побудови та практичної реалізації макроекономічних динамічних моделей загальної рівноваги різного рівня складності з наявними одночасно фінансовими та монетарними блоками, зокрема моделей типу QUEST III [11], які стають все більш популярними і застосовуються не тільки для аналізу економіки окремих країн, наприклад Сербії [12], але й складають основу для інших частково модифікованих макромоделей.

Основною метою статті є поглиблений аналіз логіки побудови базової динамічної стохастичної моделі загальної рівноваги, що розроблена в рамках Європейської комісії, і має назву QUEST III та містить поряд з монетарними широким набір фінансових інструментів, а також можливостей її адаптації до застосування в укра-

їнських реаліях. Головними завданнями у рамках зазначеної мети є детальне виведення ключових рівнянь моделі, виправлення помилок (одруків), пояснення певних неточностей, а також аналіз комплексних фінансових та монетарних шоків (на даних Європейського Союзу) для тестування коректності оцінювання потенційного синергетичного ефекту від взаємодії двох видів регулювання та надання рекомендацій щодо подальших шляхів для адаптації моделі до економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складовими моделі QUEST III, яка розроблена Ратто, Роуґером та ін'т Вельдом (2009), є фірми – виробники продукції; домогосподарства, які виступають одночасно споживачами товарів і послуг та джерелом виробничих ресурсів (праці) для фірм; виробники капітального обладнання, станків, верстатів та інших інвестиційних товарів, що використовуються фірмами для виробництва споживчих товарів; профспілки, які впливають на формування розміру заробітної плати; уряд та центральний банк; зовнішній сектор, з яким країна веде торгівлю та де відбувається рух капіталів і послуг [11].

Як правило, поведінка кожного учасника економічної системи (наприклад, виробника споживчих і капітальних товарів, домогосподарства) моделюється як окрема одиниця, після чого, результати агрегуються до макрорівня.

Припускається, що економічна система перебуває у стаціонарному стані, коли її головні параметри (ріст ВВП, інфляція тощо) залишаються незмінними. Тим не менше, допускається існування цілої низки шоків, які збурюються економіку, що приводить до відхилення системи від її рівноважного стану (наприклад, падіння чи зростання ВВП у порівнянні з його потенційним значенням). Саме існування шоків дозволяє моделювати поведінку економічної системи за різних сценаріїв розвитку та досліджувати наслідки певних рішень, наприклад, зростання середньої заробітної плати при збільшенні урядових видатків на один відсоток тощо.

Модель є великою за масштабом та належить до класу нової кейнсіанської школи, тобто вона ґрунтується на мікроекономічних засадах і включає в себе номінальні та реальні негнучкості, наприклад, неможливість різкої зміни зарплат та цін, відоме як ефект "залипання". Модель складається, як було зазначено вище, з 7 основних складових, кожна з яких потребує детального дослідження та аналізу.

Фірми – виробники споживчих товарів. Припустимо, що технологія виробництва фірми j (кожна фірма виробляє свій товар j) задається функцією Коба-Дугласа:

$$Y_t^j = (uscap_t^j K_t^j)^{1-\alpha} (L_t^j - LO_t^j)^\alpha (U_t^Y)^\alpha (K_t^G)^{1-\alpha}, \quad (1)$$

де K_t^j – це розмір капіталу; $uscap_t^j$ – відображає ступінь завантаженості виробничих потужностей; L_t^j – загальна кількість працівників; LO_t^j – невиробнича робоча сила (непрямі накладні витрати на працю – департаменти маркетингу, адміністративний, юридичний

тощо); $L_t^j - LO_t^j$ – це робітники, що зайняті безпосередньо на виробництві; K_t^G – це рівень розвитку інфраструктури; U_t^Y – це рівень технологічного розвитку, який зростає з експоненціальною швидкістю g_t^Y :

$U_t^Y = e^{g_t^Y} U_{t-1}^Y E_t^Y$, де E_t^Y – це шок технологічного розвитку – таким чином після взяття логарифма $u_t^Y = g_t^Y + u_{t-1}^Y + \varepsilon_t^Y$. Припустимо, що частка невинної сили моделюється авто регресивним процесом $lol_t^j = (1 - \rho^{LOL}) lol + \rho^{LOL} lol_{t-1}^j + \varepsilon_t^{LOL}$, де lol – це частка в стаціонарному стані, коли економіка зростає зі сталою швидкістю, а ефект шоків повністю нівелювався, ε_t^{LOL} – шок, ρ^{LOL} – параметр, який лежить в інтервалі $[0; 1]$ – при значеннях близьких до нуля, після

дії шоку частка невинної сили швидко повертається до свого стаціонарного довгострокового рівня. Попит на товари фірм формується домогосподарствами, C^i , приватними інвесторами, I^i , урядом (споживчий попит, $C^{G,i}$, та інвестиційний попит, $I^{G,i}$) та іноземними споживачами (експорт), $Z^i \in \{C^i, I^i, C^{G,i}, I^{G,i}, X^i\}$, які мають однакову структуру уподобань, що задаються наступною функцією з постійною еластичністю заміни

$$Z^i = \left(\left(1 - s^M - u_t^M\right)^{\frac{1}{\sigma^M}} \left(Z^{di}\right)^{\frac{\sigma^M-1}{\sigma^M}} + \left(s^M + u_t^M\right)^{\frac{1}{\sigma^M}} \left(Z^{fi}\right)^{\frac{\sigma^M-1}{\sigma^M}} \right)^{\frac{\sigma^M}{\sigma^M-1}}, \quad (2)$$

де Z^{di} – це товари, вироблені вітчизняними фірмами, Z^{fi} – товари, вироблені закордоном (імпорт), s^M – частка імпортованих товарів у структурі споживання, σ^M – еластичність споживання між вітчизняними та іноземними товарами, u_t^M – шок (наприклад, для моделювання випадків, коли споживачі починають віддавати перевагу більше іноземним товарам, а не вітчизняним).

Вітчизняні й іноземні компанії виробляють відповідно n та m взаємозамінних, але дещо різних видів товарів та послуг Z_j^{di} та Z_h^{fi} , еластичність між якими дорівнює відповідно σ^d та σ^f . Таким чином, сукупний попит на ці товари становитиме відповідно за аналогією з вищеприписаною функціональною формою

$$Z^{di} = \left(\sum_{j=1}^n \left(\frac{1}{n} \right)^{\frac{1}{\sigma^d}} \left(Z_j^{di} \right)^{\frac{\sigma^d-1}{\sigma^d}} \right)^{\frac{\sigma^d}{\sigma^d-1}} \quad \text{та} \quad (3)$$

$$Z^{fi} = \left(\sum_{h=1}^m \left(\frac{1}{m} \right)^{\frac{1}{\sigma^f}} \left(Z_h^{fi} \right)^{\frac{\sigma^f-1}{\sigma^f}} \right)^{\frac{\sigma^f}{\sigma^f-1}}. \quad (4)$$

Виведемо функцію попиту на товар Y_t^j вітчизняної фірми, визначивши на першому етапі попит на вітчизняні та закордонні товари Z^{di} та Z^{fi} , а далі, на другому етапі, на їх основі безпосередньо виведемо криву попиту для видів товарів і послуг Z_j^{di} , що виробляється

фірмою j та споживається споживачем i . На третьому етапі необхідно агрегувати попит усіх споживачів, щоб отримати функцію попиту на макрорівні.

Отже, на першому етапі задача оптимізації споживача матиме наступну форму

$$\max_{Z^{di}, Z^{fi}} Z^i \quad (5)$$

за умови, що

$$PZ^{di} + P^M Z^{fi} = Inc^i, \quad (6)$$

тобто витрати не більші за дохід Inc^i , P – це індекс цін (рівень виробничих цін – дефлятор ВВП), P^M – індекс цін на імпортовані товари.

Лагранжіан оптимізаційної задачі (5)-(6) матиме форму

$$L_C^i = Z^i - \mu_C^i (PZ^{di} + P^M Z^{fi} - Inc^i). \quad (7)$$

Для знаходження оптимального рівня попиту необхідно розв'язати систему рівнянь, де $\frac{\partial L_C^i}{\partial Z^{di}} = 0$, $\frac{\partial L_C^i}{\partial Z^{fi}} = 0$ та

$$\frac{\partial L_C^i}{\partial \mu_C^i} = 0.$$

$$\frac{\partial L_C^i}{\partial Z^{di}} = \frac{\sigma^M}{\sigma^M-1} \left(\left(1 - s^M - u_t^M\right)^{\frac{1}{\sigma^M}} \left(Z^{di}\right)^{\frac{\sigma^M-1}{\sigma^M}} + \left(s^M + u_t^M\right)^{\frac{1}{\sigma^M}} \left(Z^{fi}\right)^{\frac{\sigma^M-1}{\sigma^M}} \right)^{\frac{\sigma^M}{\sigma^M-1}-1} \times \dots$$

$$\dots \times (1-s^M - u_t^M)^{\frac{1}{\sigma^M}} \frac{\sigma^M - 1}{\sigma^M} (Z^{di})^{\frac{\sigma^M - 1}{\sigma^M}} - \mu_C^i P = (1-s^M - u_t^M)^{\frac{1}{\sigma^M}} (Z^i)^{\frac{1}{\sigma^M}} (Z^{di})^{\frac{1}{\sigma^M}} - \mu_C^i P = 0. \quad \text{Далі}$$

$(1-s^M - u_t^M)^{\frac{1}{\sigma^M}} (Z^i)^{\frac{1}{\sigma^M}} (Z^{di})^{\frac{1}{\sigma^M}} = \mu_C^i P$. Аналогічно $(s^M + u_t^M)^{\frac{1}{\sigma^M}} (Z^i)^{\frac{1}{\sigma^M}} (Z^{fi})^{\frac{1}{\sigma^M}} = \mu_C^i P^M$. З останніх двох рівнянь можна отримати

$$Z^{di} = (1-s^M - u_t^M) Z^i (\mu_C^i P)^{-\sigma^M} \quad \text{та} \quad (8)$$

$$Z^{fi} = (s^M + u_t^M) Z^i (\mu_C^i P^M)^{-\sigma^M}. \quad (9)$$

Підставимо (8) та (9) у (6): $P(1-s^M - u_t^M) Z^i (\mu_C^i P)^{-\sigma^M} + P^M (s^M + u_t^M) Z^i (\mu_C^i P^M)^{-\sigma^M} = Inc^i$. Звідси вираз для множника Лагранжа становитиме

$$(\mu_C^i)^{-\sigma^M} = \frac{Inc^i}{Z^i} \left((1-s^M - u_t^M) P^{1-\sigma^M} + (s^M + u_t^M) (P^M)^{1-\sigma^M} \right)^{-1}. \quad \text{Підставимо його у (8) та (9), щоб отримати}$$

$$Z^{di} = (1-s^M - u_t^M) Inc^i P^{-\sigma^M} \left((1-s^M - u_t^M) P^{1-\sigma^M} + (s^M + u_t^M) (P^M)^{1-\sigma^M} \right)^{-1} \quad \text{та} \quad (10)$$

$$Z^{fi} = (s^M + u_t^M) Inc^i (P^M)^{-\sigma^M} \left((1-s^M - u_t^M) P^{1-\sigma^M} + (s^M + u_t^M) (P^M)^{1-\sigma^M} \right)^{-1}. \quad (11)$$

Піднесемо обидва рівняння до $\frac{\sigma^M - 1}{\sigma^M}$ степеня і помножимо їх відповідно на $(1-s^M - u_t^M)^{\frac{1}{\sigma^M}}$ і $(s^M + u_t^M)^{\frac{1}{\sigma^M}}$, далі додамо результати та знову піднесемо до $\frac{\sigma^M}{\sigma^M - 1}$ степеня, щоб отримати, беручи до уваги визначення (2),

$$Z^i = \frac{Inc^i}{\left((1-s^M - u_t^M) P^{1-\sigma^M} + (s^M + u_t^M) (P^M)^{1-\sigma^M} \right)^{\frac{1}{1-\sigma^M}}}. \quad (12)$$

Отже, кількість спожитих товарів дорівнює сукупному доходу, поділеному на вираз, який логічно позначити, як рівень споживчих цін

$$P^C = \left((1-s^M - u_t^M) P^{1-\sigma^M} + (s^M + u_t^M) (P^M)^{1-\sigma^M} \right)^{\frac{1}{1-\sigma^M}}. \quad (13)$$

Використовуючи (12) та (13) для (10), отримаємо функцію попиту за Гіксом

$$Z^{di} = (1-s^M - u_t^M) Z^i \left(\frac{P^C}{P} \right)^{\sigma^M}. \quad (14)$$

На другому етапі споживач повинен визначитися з рівнем попиту на різні види товарів і послуг Z_j^{di} , який можна аналогічно вивести з функції Діксита-Стігліца (3). У цьому випадку задача оптимізації матиме наступний вигляд:

$$\max_{Z_j^{di}, j \in (1, n)} Z^{di} \quad (15)$$

за умови, що

$$\sum_{j=1}^n P^j Z_j^{di} \leq Inc^{di}, \quad (16)$$

де Inc^{di} дохід споживача i , який він витрачає на витримку товарів, P^j – ціна товару j .

Ця задача оптимізації аналогічна до задачі (5)-(6), яка вирішувалась на першому етапі. Функція попиту матиме форму

$$Z_j^{di} = \frac{1}{n} Z^{di} \left(\frac{P}{P^j} \right)^{\sigma^d}, \quad (17)$$

де рівень цін $P = \left(\sum_{j=1}^n \frac{1}{n} (P^j)^{1-\sigma^d} \right)^{\frac{1}{1-\sigma^d}}$.

На третьому етапі агрегації підставимо (14) у (17) та просумуємо по всіх типах споживачів

$Z^i \in \{C^i, I^i, C^{G,i}, I^{G,i}, X^i\}$, щоб отримати функцію попиту на певний момент часу t

$$Y_t^j = \frac{(1 - s^M - u_t^M)}{n} \left(\frac{P_t}{P_t^j} \right)^{\sigma^d} \left(\frac{P_t^C}{P_t} \right)^{\sigma^M} (C_t + C_t^G + I_t^G + I_t^{inp} + X_t), \quad (18)$$

де $I_t^{inp} = I_t / U_t^I$, U_t^I – технологічний шок при виробництві інвестиційних товарів.

Фірма отримує доходи від продажу своїх товарів $P_t^j Y_t^j$, а її витрати – це зарплата працівникам $W_t L_t^j$ та відсотки за обладнання, що взяте у кредит, $i_t^K P_t^I K_t^j$

(вартість одиниці капіталу K_t^j становить P_t^I , відсоткова становить дорівнює i_t^K).

Крім того фірма не може безвитратно міняти рівень цін на свою продукцію, кількість робітників та ступінь завантаженості виробничих потужностей. При збільшенні чи зменшенні ціни відносно початкового рівня витрати зростатимуть зі зростаючою швидкістю, наприклад, виникає необхідність оновлення цін у каталогах (так звана концепція "витрати меню")

$$adj^P(P_t^j) = Y_t^j \frac{\gamma_P}{2} \frac{(P_t^j - P_{t-1}^j)^2}{P_{t-1}^j} = Y_t^j \frac{\gamma_P}{2} \frac{(\Delta P_t^j)^2}{P_{t-1}^j}, \quad (19)$$

де γ_P – це параметр. Наявність множника Y_t^j , який вказує на кількість вироблених товарів і послуг, свідчить, що змінювати ціни більш затратно при великих об'ємах виробництва.

Додатковий найм та звільнення працівників також збільшує витрати фірми на $W_t \frac{\gamma_L}{2} (L_t^j - L_{t-1}^j)^2 = \frac{\gamma_L}{2} (\Delta L_t^j)^2$,

де γ_L – це параметр. Також неочікувано може виникнути необхідність змінити кількість працівників, що приводить до додаткових витрат у формі наступної моделі:

$W_t L_t^j u_t^L$, де u_t^L – це випадковий шок, який в звичайних умовах дорівнює нулю. Таким чином сукупні витрати на зміну кількості зайнятих становлять

$$adj^L(L_t^j) = W_t \left(L_t^j u_t^L + \frac{\gamma_L}{2} (\Delta L_t^j)^2 \right). \quad (20)$$

При звичайному рівні завантаження виробничих потужностей $ucap_t^j = 1$. Якщо ж компанія має намір змінити його, то це призводить до додаткових витрат. Причому існує певна асиметричність при збільшенні зменшенні завантаження виробничих потужностей. За-

вантаження понад 100% приводить до росту витрат більше, ніж при його зменшенні, що відповідає реальним спостереженням – нарощувати виробництво важче. Для моделювання вищеописаних припущень можна застосувати наступний вираз:

$$adj^{UCAP}(ucap_t^j) = P_t^I K_t^j \left(\gamma_{ucap,1} (ucap_t^j - 1) + \frac{\gamma_{ucap,2}}{2} (ucap_t^j - 1)^2 \right), \quad (21)$$

де $\gamma_{ucap,1}$ та $\gamma_{ucap,2}$ – це параметри.

Таким чином реальний (скоригований на рівень цін P_t) прибуток компанії, що отриманий в кварталі t , становитиме

$$Pr_t^j = \frac{P_t^j}{P_t} Y_t^j - \frac{W_t}{P_t} L_t^j - i_t^K \frac{P_t^I}{P_t} K_t^j - \frac{1}{P_t} (adj^P(P_t^j) + adj^L(L_t^j) + adj^{UCAP}(ucap_t^j)), \quad (22)$$

де Y_t^j задається (18).

Фірма максимізуватиме свою дисконтовану суму прибутків (за ставкою β) з урахування обмеження, що попит на її продукцію дорівнює пропозиції. Таким чином можна задати Лагранжіан як

$$L_{Pr}^j = \sum_{t=0}^{\infty} \beta^t Pr_t^j - \sum_{t=0}^{\infty} \beta^t \mu_{Pr}^j \left(Y_t^j - (ucap_t^j K_t^j)^{1-\alpha} (L_t^j - LO_t^j)^\alpha (U_t^Y)^\alpha (K_t^G)^{1-\alpha} \right). \quad (23)$$

Фірма повинна визначити кількість продукції Y_t^j , яку необхідно виробити, та розмір затрачених на це ресурсів: кількість найнятих працівників L_t^j , кількість станків та обладнання K_t^j та рівень їх завантаженості $ucap_t^j$,

а також визначити оптимальну ціну на свої товари і послуги P_t^j . Для цього необхідно максимізувати Лагранжіан L_{Pr}^j відносно вказаних змінних:

$$\frac{\partial L_{Pr}^j}{\partial L_t^j} \rightarrow \alpha \frac{Y_t^j}{L_t^j - LO_t^j} \eta_t^j - \frac{W_t}{P_t^j} u_t^L - \frac{W_t}{P_t^j} \gamma_L \Delta L_t^j + E_t \left(\frac{W_{t+1}}{P_{t+1}^j} \beta \gamma_L \Delta L_{t+1}^j \right) = \frac{W_t}{P_t^j}, \quad (24)$$

$$\frac{\partial L_{pr}^j}{\partial K_t^j} \rightarrow (1-\alpha) \frac{Y_t^j}{K_t^j} \eta_t^j = i_t^K \frac{P_t^j}{P_t^j}, \quad (25)$$

$$\frac{\partial L_{pr}^j}{\partial u_{cap,t}^j} \rightarrow (1-\alpha) \frac{Y_t^j}{K_t^j u_{cap,t}^j} \eta_t^j = \frac{P_t^j}{P_t^j} \left(\gamma_{u_{cap},1} + \gamma_{u_{cap},2} (u_{cap,t}^j - 1) \right), \quad (26)$$

$$\frac{\partial L_{pr}^j}{\partial P_t^j} \rightarrow \eta_t^j = 1 - \frac{1}{\sigma^d} - \frac{\gamma_p}{\sigma^d} \left(\beta E_t(\pi_{t+1}^j) - \pi_t^j \right), \quad (27)$$

де $\eta_t^j = \mu_{pr}^j \frac{P_t^j}{P_t^j}$, $\pi_t^j = \frac{P_t^j}{P_{t-1}^j} - 1$, E_t – оператор ма-

тематичного сподівання, який повинен відображати очікування фірми щодо параметрів виробництва у майбутніх періодах. (24) виводиться з урахуванням припу-

щення, що $\frac{P_t^j}{P_{t+1}^j} = \frac{1}{P_{t+1}^j}$, тобто темп росту цін на

товар j співпадає із загальним темпом росту цін. (27) виводиться з урахуванням того, що

$$\begin{aligned} & \frac{\partial \left(\frac{1}{P_t} adj^p(P_t^j) + \beta \frac{1}{P_{t+1}} adj^p(P_{t+1}^j) \right)}{\partial P_t^j} = \frac{\partial \left(\frac{Y_t^j}{P_t} \frac{\gamma_p}{2} \frac{(\Delta P_t^j)^2}{P_{t-1}^j} + \beta \frac{Y_{t+1}^j}{P_{t+1}} \frac{\gamma_p}{2} \frac{(\Delta P_{t+1}^j)^2}{P_t^j} \right)}{\partial P_t^j} = \dots \\ & \dots = \left| \frac{Y_t^j}{P_t} \approx \frac{Y_{t+1}^j}{P_{t+1}} \right| = -\sigma^d \frac{Y_t^j}{P_t P_t^j} \left(\frac{\gamma_p}{2} \frac{(\Delta P_t^j)^2}{P_{t-1}^j} + \beta \frac{\gamma_p}{2} \frac{(\Delta P_{t+1}^j)^2}{P_t^j} \right) + \dots \\ & \dots + \frac{Y_t^j}{P_t} \left(\gamma_p \frac{\Delta P_t^j}{P_{t-1}^j} + \beta \frac{\gamma_p}{2} \frac{-2(P_{t+1}^j - P_t^j)P_t^j - (P_{t+1}^j - P_t^j)^2}{(P_t^j)^2} \right) = \dots \\ & \dots = \left| \frac{-2(P_{t+1}^j - P_t^j)P_t^j - (P_{t+1}^j - P_t^j)^2}{(P_t^j)^2} = \frac{-2(P_{t+1}^j - P_t^j)P_t^j - (P_{t+1}^j - P_t^j)^2}{(P_t^j)^2} = \dots \right. \\ & \left. \dots = \frac{-(P_{t+1}^j)^2 + (P_t^j)^2}{(P_t^j)^2} = -2 \frac{P_{t+1}^j - P_t^j}{P_t^j} - \frac{(P_{t+1}^j - P_t^j)^2}{(P_t^j)^2} \right| = \dots \\ & \dots = -\sigma^d \frac{Y_t^j}{P_t} \left(\frac{\gamma_p}{2} \frac{P_{t-1}^j}{P_t^j} \left(\frac{\Delta P_t^j}{P_{t-1}^j} \right)^2 + \beta \frac{\gamma_p}{2} \left(\frac{\Delta P_{t+1}^j}{P_t^j} \right)^2 \right) + \frac{Y_t^j}{P_t} \left(\gamma_p \frac{\Delta P_t^j}{P_{t-1}^j} + \beta \frac{\gamma_p}{2} \left(-2 \frac{\Delta P_{t+1}^j}{P_t^j} - \left(\frac{\Delta P_{t+1}^j}{P_t^j} \right)^2 \right) \right) = \dots \\ & -\sigma^d \frac{Y_t^j}{P_t} \left(\frac{\gamma_p}{2} \frac{P_{t-1}^j}{P_t^j} (\pi_t^j)^2 + \beta \frac{\gamma_p}{2} (\pi_{t+1}^j)^2 \right) + \frac{Y_t^j}{P_t} \gamma_p \left(\pi_t^j + \beta \left(-\pi_{t+1}^j - \frac{1}{2} (\pi_{t+1}^j)^2 \right) \right) = \\ & \frac{Y_t^j}{P_t} \gamma_p (\pi_t^j - \beta \pi_{t+1}^j), \text{ а } (\pi_t^j)^2 \text{ та } (\pi_{t+1}^j)^2 - \text{це величини вищого порядку малості.} \end{aligned}$$

Щодо очікуваного рівня інфляції $E_t \pi_{t+1}$, припустимо, що частка домогосподарств, які прогнозують майбутню інфляцію на основі раціональних очікувань становить sfp , в той час як очікування інших ринкових гравців є адаптивними, тобто вважається, що найкращим прогнозом майбутнього рівня інфляції є найближче

відоме її значення π_{t-1} . Таким чином, включивши в систему формування інфляційних очікувань шок u_t^p , (27) можна переписати як

$$\eta_t^j = 1 - \frac{1}{\sigma^d} - \gamma_p \left(\beta (sfp E_t \pi_{t+1} + (1-sfp) \pi_{t-1}) - u_t^p \right), \quad (28)$$

де $0 \leq sfp \leq 1$.

Інвестиції. Виробництво інвестиційних товарів здійснюється на досконало конкурентному ринку, де інвестиційні фактори виробництва I_t^{inp} перетворюються у кінцевий продукт I_t з допомогою лінійної виробничої функції

$$I_t = I_t^{inp} U_t^I, \quad (29)$$

де U_t^I – це шок інвестиційного виробництва, логарифм якого моделюється з допомогою випадкового процесу з дрейфом: $u_t^I = g_t^I + u_{t-1}^I + \varepsilon_t^I$ (g_t^I – параметр дрейфу, ε_t^I – випадкове число). На ринку абсолютної конкуренції прибуток фірми дорівнює нулю: $P_t^C I_t - P_t^I I_t^{inp} = 0$, звідки, враховуючи (29), можна отримати $P_t^I = \frac{P_t^C}{U_t^I}$.

Домогосподарства. Припускається, що всі домогосподарства можна розділити на дві великі групи. Домогосподарства з першої групи мають доступ до фінансових та капітальних ринків, що дозволяє їм заощаджувати чи брати кошти в кредит. Таким чином у певний період домогосподарство може споживати більше чи менше товарів і послуг, ніж воно має на це власних коштів. Це так звані рикардянські домогосподарства. Натомість друга група домогосподарств не має доступу до фінансових і капітальних ринків, тобто все, що домогосподарство заробило у певному періоді, воно і потратить на товари та послуги у цьому періоді. Нехай частка цих домогосподарств становить $slc : i \in [1 - slc, 1]$, тоді частка рикардянських домогосподарств становитиме $1 - slc : k \in [0, 1 - slc]$.

Задамо функцію корисності для всіх домогосподарств як

$$U(C_t^i, 1 - L_t^i) = \frac{e^{\varepsilon_t^C} \left((C_t^i - h^C \bar{C}_{t-1}) (1 - e^{\varepsilon_t^L}) \omega (L_t^i - h^L \bar{L}_{t-1})^\kappa \right)^{1-\rho}}{1-\rho}, \quad (30)$$

де ε_t^C – це загальний шок уподобань, ε_t^L – це шок, що змінює співвідношення уподобань між споживанням та витратами часу на працю, C_t^i та L_t^i – розмір споживання та зайнятості домогосподарства i , а $\bar{C}_{t-1}$ та $\bar{L}_{t-1}$ – це середні рівні споживання і зайнятості всіх домогосподарств разом, h^C та h^L – це параметри, які відображають звичку до споживання та зайнятості домогосподарств, наприклад, корисність домогосподарства не тільки зростає при рості його споживання, але і також при перевищенні цього споживання над середнім рівнем; ω та ρ – це параметри функції корисності.

Домогосподарства є кінцевими власниками всіх фірм, таким чином вони отримують прибуток фірми j $P_t^{i,j}$ та фірм, які виробляють інвестиційні товари (прибуток цих фірм дорівнює нулю оскільки вони працюють на досконало конкурентному ринку). Будь-які витрати на інвестиційні товари I_t^i приводять до росту фізичного розміру інвестицій $J_t^i < I_t^i$, оскільки існують певні негнучкості при встановленні нового обладнання, станків, цехів та заводів, тобто потрачена одна гривня на інвестиції приводитиме до встановлення обладнання менше, ніж на одну гривню:

$$I_t^i = J_t^i \left(1 + \frac{\gamma_K}{2} \frac{J_t^i}{K_t^i} \right) + \frac{\gamma_I}{2} (J_t^i - J_{t-1}^i)^2 = J_t^i \left(1 + \frac{\gamma_K}{2} \frac{J_t^i}{K_t^i} \right) + \frac{\gamma_I}{2} (\Delta J_t^i)^2, \quad (31)$$

де γ_K та γ_I – це параметри, які описують ступінь негнучкості. Кінцевий розмір капіталу K_t^i за умови здійснення інвестицій J_t^i становитиме собою суму цих інвестицій та капіталу з минулого періоду з врахуванням амортизованої частки δ :

$$K_t^i = J_t^i + (1 - \delta) K_{t-1}^i. \quad (32)$$

Для споживання кількості товарів C_t^i , домогосподарству необхідно витратити $(1 + t_t^c) P_t^C C_t^i$, де t_t^c – це податок на додану вартість. Частину своїх грошей домогосподарство може зберігати у формі реальних грошових залишків $\frac{M_t^i}{P_t}$. Домогосподарства можуть купувати (позичати кошти) вітчизняні B_t^i та іноземні $B_t^{F,i}$ (при валютному курсі S_t) облігації, дохідність від яких

відповідно i_{t-1} та i_{t-1}^F й обкладається за податковою ставкою t_t^i . Для іноземних облігацій існує премія за ризик $1 - risk \left(\frac{S_t B_{t-1}^F}{P_{t-1} Y_{t-1}} \right)$, де $risk(\bullet)$ – це певна функція (наприклад, лінійна чи квадратична), де чим вищий показник рівня боргу $S_t B_{t-1}^F$ до ВВП $P_{t-1} Y_{t-1}$, тим дорожче позичати на зовнішніх ринках. Премія за ризик піддається дії інших параметрів, які моделюються з допомогою шоку u_t^{BF} . Дохідність від інвестицій у капітал i_{t-1}^K (скоригована на премію за ризик $r p_t^K$) та зарплата W_t^i обкладаються податками відповідно t_t^K та t_t^W . Слід зазначити, що розмір оподаткованого доходу від капіталу зменшується на частку амортизованого капіталу, що приводить до сукупної економії $t_t^K \delta P_{t-1}^I K_{t-1}$ на сплачених податках. Аналогічно до

моделювання поведінки фірм, домогосподарства не можуть міняти розмір своєї зарплати миттєво і без втрат. Чим більша зміна заробітної плати відносно по-

переднього періоду, тим більші витрати несе домогосподарство (наприклад, додаткові витрати, щоб знайти нову роботу з вищим рівнем оплати праці)

$$adj^W(W_t^i) = \frac{\gamma_w L_t^i (W_t^i - W_{t-1}^i)^2}{2 W_{t-1}^i} = \frac{\gamma_w L_t^i (\Delta W_t^i)^2}{2 W_{t-1}^i}, \quad (33)$$

де γ_w – це параметр.

Крім того, домогосподарства сплачують акордний податок $T_t^{LS,i}$ та отримують трансфери розміром TR_t^i .

Таким чином враховуючи вищеописане, домогосподарство i максимізуватиме наступний Лагранжіан:

$$\begin{aligned} Max U_0 = E_0 \sum_{t=0}^{\infty} \beta^t U(C_t^i, 1 - L_t^i) - \dots \\ \dots - E_0 \sum_{t=0}^{\infty} \lambda_t \beta^t \left(\dots - \frac{(1+t_t^c) P_t^C}{P_t} C_t^i + \frac{P_t^I}{P_t} I_t^i + \frac{M_t^i}{P_t} + \frac{B_t^i}{P_t} + \frac{S_t B_t^{F,i}}{P_t} - \frac{M_{t-1}^i}{P_t} - \dots \right. \\ \left. \dots - \frac{(1+(1-t_t^i) i_{t-1}^i) B_{t-1}^i}{P_t} - \frac{(1+(1-t_t^i) i_{t-1}^i) \left(1 - risk \left(\frac{S_t B_{t-1}^F}{P_{t-1} Y_{t-1}} \right) - u_t^{B^F} \right) S_t B_{t-1}^{F,i}}{P_t} - \dots \right. \\ \left. \dots - \frac{(1-t_t^K) (i_{t-1}^K - r p_t^K) P_{t-1}^I K_{t-1}^i}{P_t} + \frac{t_t^K \delta P_{t-1}^I K_{t-1}^i}{P_t} - \dots \right. \\ \left. \dots - (1-t_t^w) \left(\frac{W_t^i}{P_t} L_t^i - \frac{\gamma_w L_t^i (\Delta W_t^i)^2}{2 P_t W_{t-1}^i} \right) - \sum_{j=1}^n P_t^{i,j} - TR_t^i + T_t^{LS,i} \right) \\ \dots - E_0 \sum_{t=0}^{\infty} \xi_t \beta^t (K_t^i - J_t^i - (1-\delta) K_{t-1}^i). \end{aligned} \quad (34)$$

Домогосподарства повинні вирішити, яким має бути рівень споживання C_t^i , заощаджень чи позик B_t^i та $B_t^{F,i}$, капіталу K_t^i та фізичних інвестицій J_t^i (також визначається розмір грошових залишків M_t^i , але з

урахуванням типових правил монетарної політики, одне з яких буде подане нижче, M_t^i не має ніякого впливу на реальний сектор економіки):

$$\frac{\partial U_0}{\partial C_t^i} \rightarrow \frac{\partial U(C_t^i, 1 - L_t^i)}{\partial C_t^i} - \lambda_t \frac{(1+t_t^c) P_t^C}{P_t} = U_{C,t}^i - \lambda_t \frac{(1+t_t^c) P_t^C}{P_t} = 0, \quad (35)$$

$$\frac{\partial U_0}{\partial B_t^i} \rightarrow -\lambda_t + E_t \left(\lambda_{t+1} \beta (1 + (1-t_t^i) i_t^i) \right) \frac{P_t}{P_{t+1}} = 0, \quad (36)$$

$$\frac{\partial U_0}{\partial B_t^{F,i}} \rightarrow -\lambda_t + E_t \left(\left(\lambda_{t+1} \beta (1 + (1-t_t^i) i_t^i) \right) \left(1 - risk \left(\frac{S_t B_t^F}{P_t Y_t} \right) - u_t^{B^F} \right) \right) \frac{P_t}{P_{t+1}} \frac{S_{t+1}}{S_t} = 0, \quad (37)$$

$$\frac{\partial U_0}{\partial K_t^i} \rightarrow -\xi_t + E_t \left(\xi_{t+1} \beta (1-\delta) + \lambda_{t+1} \beta ((1-t_t^K) (i_t^K - r p_t^K) + t_t^K \delta) \right) \frac{P_t^I}{P_{t+1}} = 0, \quad (38)$$

$$\frac{\partial U_0}{\partial J_t^i} \rightarrow -\lambda_t \frac{P_{t-1}^I}{P_t} \left(1 + \gamma_K \frac{J_t^i}{K_{t-1}^i} + \gamma_I \Delta J_t^i \right) - E_t \left(\lambda_{t+1} \beta \frac{P_t^I}{P_{t+1}} \gamma_I \Delta J_{t+1}^i \right) + \xi_t = 0. \quad (39)$$

З рівняння (36), $\beta = E_t \frac{\lambda_t}{\lambda_{t+1}} \frac{P_{t+1}}{P_t} \frac{1}{1 + (1-t_t^i) i_t^i}$, таким чином, що (39) спрощується до

$$\left(\gamma_K \frac{J_t^i}{K_{t-1}^i} + \gamma_I \Delta J_t^i \right) - \frac{\gamma_I}{1+r_t} E_t(\Delta J_{t+1}^i) = Q_t - 1, \quad (40)$$

де $Q_t = \frac{\xi_t}{\lambda_t} \frac{P_t}{P_{t-1}^I}$ – це Q Тобіна, яке відображає ринкову капіталізацію компаній, а $\frac{1}{1+(1-t_t^i)i_t} \frac{P_t^I}{P_{t-1}^I} = \frac{1+\pi_t^I}{1+(1-t_t^i)i_t}$

– це інфляція поділена на номінальну відсоткову ставку, що дорівнює оберненій реальній відсотковій ставці $\frac{1}{1+r_t}$.

Беручи до уваги визначення для Q_t та β вище, (40) можна задати як

$$Q_t = E_t \left(\frac{(1-\delta)(1+\pi_t^I)}{1+(1-t_t^i)i_t} Q_{t+1} \right) + (1-t_t^K)(i_t^K - rp_t^K) + t_t^K \delta, \quad (41)$$

враховуючи, що величина $\left((1-t_t^K)(i_t^K - rp_t^K) + t_t^K \delta \right) \frac{(1+\pi_t^I)}{1+(1-t_t^i)i_t} - \left((1-t_t^K)(i_t^K - rp_t^K) + t_t^K \delta \right) = - \frac{\left((1-t_t^K)(i_t^K - rp_t^K) + t_t^K \delta \right) r_t}{1+r_t}$ є

вищого порядку малості (у чисельнику добуток відсоткової ставки на дохідність капіталу).

Оскільки інфляція π_t^I та ріст капіталізації компаній $\frac{Q_{t+1}}{Q_t}$ негативно корельовані, то премія за ризик для

акції rp_t^K буде позитивною, тобто в типових умовах економічного розвитку при певній інфляції, домогосподарства вимагатимуть додаткової премії у дохідності

акції, щоб погодитись їх тримати замість облігацій, що відповідає емпіричним дослідженням [13].

Оскільки нерікардіанські домогосподарства не мають доступу до фінансових ринків та ринків капіталу, всі кошти у вигляді заробітної плати, отримані трансфери за виключенням акордного податку, витрачають на споживання:

$$\frac{(1+t_t^C)P_t^C C_t^k}{P_t} = (1-t_t^W) \left(\frac{W_t^k}{P_t} L_t^k - \frac{\gamma_w L_t^k}{2P_t} \frac{(\Delta W_t^k)^2}{W_{t-1}^k} \right) + TR_t^k - T_t^{LS,k}. \quad (42)$$

Отримана корисність розраховуються на основі (30), як і для рікардіанських домогосподарств.

Встановлення рівня заробітної плати за участі профспілок. Домогосподарства пропонують фірмам різні види праці L_t^i та отримують заробітну плату W_t^i .

Фірма j поєднує їх у сукупний фактор виробництва L_t^j у формі функції Діксіта-Стігліца:

$$L_t^j = \left[\int_0^1 (L_t^i)^{\frac{\theta-1}{\theta}} di \right]^{\frac{\theta}{\theta-1}}, \quad (43)$$

де θ – це параметр, який вимірює ступінь взаємозамінності різних видів праці (якщо $\theta = 1$, то це досконалі замінники, якщо $\theta < 1$, то взаємодоповнюючі (комплементарні), а при $\theta > 1$ – субститути).

Компенсація працівників становитиме $\int_0^1 W_t^i L_t^i di$. Агрегувавши різні види праці, компанія нестиме витрати

$Ex_t^j = W_t^j L_t^j$ (див. функцію прибутку (22)). Таким чином задача оптимізації компанії щодо того, яку кількість виду праці i замовити, матиме наступну форму:

$$\min_{L_t^i} Ex_t^j = \int_0^1 W_t^i L_t^i di. \quad (44)$$

Попит на вид праці i становитиме

$$L_t^i = \left(\frac{W_t}{W_t^i} \right)^\theta L_t^j, \quad (45)$$

що виводиться шляхом розв'язку задачі максимізації: $\frac{\partial \left(Ex_t^j - \int_0^1 W_t^i L_t^i di \right)}{\partial L_t^i} = \dots$

$$\dots = W_t \frac{\theta}{\theta-1} \left[\int_0^1 \left(L_t^i \right)^{\frac{\theta-1}{\theta}} di \right]^{\frac{1}{\theta-1}} \frac{\theta-1}{\theta} \left(L_t^i \right)^{-\frac{1}{\theta}} - W_t^i = 0 \rightarrow W_t \left(L_t^i \right)^{\frac{1}{\theta}} \left(L_t^i \right)^{-\frac{1}{\theta}} - W_t^i = 0).$$

Профспілка намагатиметься встановити заробітну плату так, щоб максимізувати зважену корисність всіх (рікардіанських $U^i(C_t^i, 1-L_t^i)$ та нерікардіанських – функції корисності задані (30)) домогосподарств, враховуючи їх обмеження (в обмеженнях відображено

тільки ті члени, які залежать від зарплати W_t^i , споживання C_t^i та зайнятості L_t^i):

$$\begin{aligned} Max UT_0 = E_0 \sum_{t=0}^{\infty} \beta^t & \left((1-slc) U^i(C_t^i, 1-L_t^i) + slc U^k(C_t^i, 1-L_t^i) \right) - \dots \\ & \dots - E_0 \sum_{t=0}^{\infty} \lambda_t \beta^t \left(\frac{(1+t_t^c) P_t^C}{P_t} C_t^i - (1-t_t^w) \left(\frac{W_t^i}{P_t} L_t^i - \frac{\gamma_w L_t^i (\Delta W_t^i)^2}{2 P_t W_{t-1}^i} \right) \right); \end{aligned} \quad (46)$$

$$\frac{\partial UT_0}{\partial C_t^i} \rightarrow (1-slc) U_{C,t}^i + slc U_{C,t}^k - \lambda_t \frac{(1+t_t^c) P_t^C}{P_t} = 0, \quad (47)$$

$$\begin{aligned} \frac{\partial UT_0}{\partial W_t^i} & \rightarrow (1-slc) U_{1-L,t}^i \theta \frac{L_t^i}{W_t^i} + slc U_{1-L,t}^k \theta \frac{L_t^i}{W_t^i} + \frac{\lambda_t}{P_t} (1-t_t^w) \times \dots \\ & \dots \times \left(L_t^i - \theta \frac{L_t^i}{W_t^i} - \gamma_w L_t^i \frac{\Delta W_t^i}{W_{t-1}^i} \right) + \beta \frac{\lambda_{t+1}}{P_{t+1}} (1-t_{t+1}^w) \frac{\partial \left(\frac{\gamma_w L_{t+1}^i (\Delta W_{t+1}^i)^2}{2 W_t^i} \right)}{\partial W_t^i} = 0. \end{aligned} \quad (48)$$

За аналогією з виведенням (28), припустимо, що

$$\frac{L_t^i}{P_t} (1-t_t^w) \approx \frac{L_{t+1}^i}{P_{t+1}} (1-t_{t+1}^w), \text{ а } \frac{\partial \left(\frac{(\Delta W_{t+1}^i)^2}{2 W_t^i} \right)}{\partial W_t^i} \approx \pi_{t+1}^w = \frac{W_{t+1}^i}{W_t^i} - 1$$

є темпом росту зарплати. Нехай частка домогосподарств γ_{WR} може встановлювати оптимальний рівень зарплати в даному періоді, а інші отримують незмінну

зарплату, визначену в минулому періоді. Припустимо також, що частка домогосподарств $(1-sfw)$ індексує свої зарплати до інфляції минулого періоду. Враховуючи описані припущення, рівняння (47) та те, що $\beta = E_t \frac{\lambda_t}{\lambda_{t+1}} \frac{P_{t+1}}{P_t} \frac{1}{1+(1-t_t^i)_t}$, рівняння (48) можна задати як

$$\frac{W_t^i}{P_t^C} = \gamma_{WR} \frac{W_{t-1}^i}{P_{t-1}^C} + (1-\gamma_{WR}) \frac{1}{\eta_t^w} \frac{1+t_t^C}{1-t_t^w} \frac{(1-slc) U_{1-L,t}^i + slc U_{1-L,t}^k}{(1-slc) U_{C,t}^i + slc U_{C,t}^k}, \quad (49)$$

де η_t^w – це розмір надбавки на зарплату

$$\eta_t^w = 1 - \frac{1}{\theta} - \frac{\gamma_w}{\theta} \left(\beta (\pi_{t+1}^w - (1-sfw) \pi_t) - (\pi_t^w - (1-sfw) \pi_{t-1}^w) \right) + u_t^w, \quad (50)$$

а u_t^w – це шок.

Агрегація. Оскільки всі домогосподарства позначено індексом $h \in [0, 1]$, то сукупне значення певної змінної

$$X_t \text{ становитиме } X_t = \int_0^1 X_t^h dh = (1-slc) X_t^i + slc X_t^k,$$

враховуючи, що всі домогосподарства всередині кожної групи однакові і характеризуються одним і тим же значенням змінної X_t^h . Зокрема, сукупний розмір споживання становитиме $C_t = (1-slc) C_t^i + slc C_t^k$, а рівень зайнятості $L_t = (1-slc) L_t^i + slc L_t^k$. Нерікардіанські

домогосподарства не мають доступу до фінансових та капітальних ринків, тому $B_t^k = B_t^{k^F} = K_t^k = 0$.

Зовнішній сектор. За аналогією з (14), стартуючи з (11), можна показати, що розмір сукупного імпорту становитиме

$$M_t = (s^M + u_t^M) \left(\rho^{PCPM} \frac{P_{t-1}^C}{P_{t-1}^M} + (1 - \rho^{PCPM}) \frac{P_t^C}{P_t^M} \right)^{\sigma^M} (C_t + I_t^{inp} + C_t^G + I_t^G), \quad (51)$$

де ціни $\frac{P_t^C}{P_t^M}$ міняються не миттєво, а з ймовірністю $(1 - \rho^{PCPM})$, тобто з ймовірністю ρ^{PCPM} ціни залишаться на рівні минулого періоду.

Припустивши, що економіка решти світу має схожу до вітчизняної структуру, то відповідно до попиту на імпортовані товари (51), попит на вітчизняний експорт (який є імпортом закордоном) становитиме

$$X_t = (s^{M,W} + u_t^X) \left(\rho^{PWPX} \frac{P_{t-1}^{C,F} S_{t-1}}{P_{t-1}^X} + (1 - \rho^{PWPX}) \frac{P_t^{C,F} S_t}{P_t^X} \right)^{\sigma^X} Y_t^F, \quad (52)$$

де Y_t^F – це ВВП решти світу, $s^{M,W}$ – частка експорту у загальній структурі попиту закордоном, σ^X – еластичність заміни експортних товарів на закордонні споживачами решти світу, $P_t^{C,F}$ – споживчий індекс цін закордоном, P_t^X – індекс цін на експортні товари, ρ^{PWPX} – ймовірність того, що ціни не будуть змінені, u_t^X – шок.

Націнка на експортні та імпортовані товари становитиме відповідно $\eta_t^X = \frac{P_t}{P_t^X}$ і $\eta_t^M = \frac{S_t P_t^F}{P_t^M}$, де P_t^F – індекс цін (дефлятор ВВП) закордоном. За аналогією до (28), можна показати, що

$$\eta_t^k = 1 - \frac{1}{\sigma^{v,k}} - \gamma_{Pk} \left(\beta (sfp^k E_t \pi_{t+1}^k - (1 - sfp^k) \pi_{t-1}^k) - \pi_t^k \right) + u_t^{P,k}, \quad (53)$$

де $k \in \{X, M\}$.

Платіжний баланс рахунку поточних операцій (експорт та імпорт товарів і послуг) та фінансових операцій (міжнародні позики та кредити) матиме наступну форму

$$S_t B_t^F = (1 + i_t^F) S_t B_{t-1}^F + P_t^X X_t - P_t^M M_t. \quad (54)$$

Моделювання економічної політики. Економічна політика здійснюється як з допомогою правил, так і дискреційно.

Однією з ключових цілей є мінімізація ВВП розриву, який задається як

$$YGAP_t = \left(\frac{ucap_t}{ucap_t^{ss}} \right)^{1-\alpha} \left(\frac{L_t}{L_t^{ss}} \right)^{\alpha}, \quad (55)$$

де $ucap_t^{ss}$ та L_t^{ss} – це рівень завантаженості виробничих потужностей та зайнятості, коли ВВП дорівнює своєму потенційному значенню, які задається як авторегресійні процеси $ucap_t^{ss} = (1 - \rho^{ucap}) ucap_{t-1}^{ss} + \rho^{ucap} ucap_t$ та $L_t^{ss} = (1 - \rho^{Lss}) L_{t-1}^{ss} + \rho^{Lss} L_t$.

Уряд проводить контрциклічну політику, де його споживання та інвестицій виступають як автоматичні стабілізатори, які зростають (Δc_t^G та Δi_t^G), щоб стимулювати економіку, при збільшенні ВВП-розриву ($ygap_t - ygap_{t-1}$) зі швидкістю τ_1^{CG} ; при падінні їх частки у сукупному ВВП порівняно з довгостроковими цільовими значеннями $\overline{cgy}$ та $\overline{igy}$ зі швидкістю відповідно τ_{Adj}^{CG} та τ_{Adj}^{IG} , а також залежать від довгострокових темпів росту Δc^G і Δi^G , лагових значень та шоків u_t^{CG} і u_t^{IG} .

$$\Delta c_t^G = (1 - \tau_{Lag}^{CG}) \overline{\Delta c^G} + \tau_{Lag}^{CG} \Delta c_{t-1}^G + \tau_{Adj}^{CG} (cgy_{t-1} - \overline{cgy}) + \tau_1^{CG} (ygap_t - ygap_{t-1}) + u_t^{CG}, \quad (56)$$

$$\Delta i_t^G = (1 - \tau_{Lag}^{IG}) \overline{\Delta i^G} + \tau_{Lag}^{IG} \Delta i_{t-1}^G + \tau_{Adj}^{IG} (igy_{t-1} - \overline{igy}) + \tau_1^{IG} (ygap_t - ygap_{t-1}) + u_t^{IG}. \quad (57)$$

Урядові трансфери витрачаються на виплату пенсій (пропорційно до зарплати $b^R W_t$) пенсіонерам POP_t^P та допомоги по безробіттю $b^U W_t$ цільовій групі

$$TR_t = b^U W_t (POP_t^W - POP_t^{NPART} - L_t) + b^R W_t POP_t^P + u_t^{TR}, \quad (58)$$

де POP_t^W – населення країни, POP_t^{NPART} – частка людей, які не працюють, але і не отримують ніякої допомоги (встановлюється державними регулюючими органами), L_t – робоча сила, u_t^{TR} – шок.

Доходи уряду наповнюються з податків на зарплату, ПДВ та на реалізовані капітальні інвестиції

$$R_t^G = t_t^w W_t L_t + t_t^C P_t^C C_t + t_t^K i_t^K P_t^K K_{t-1}. \quad (59)$$

Податкові ставки на додану вартість та капітальні доходи є пропорційними, а на зарплату (індивідуальний дохід) є прогресивними

$$t_t^w = \tau_0^w Y_t^{\tau_1^w} U_t^{TW}, \quad (60)$$

де τ_0^w – це середня податкова ставка (коли ВВП зрівнюється зі своїм потенційним значенням), Y_t – дохід (ВВП), τ_1^w – темп росту, U_t^{TW} – шок. Якщо лінеаризувати t_t^w навколо точки, де ВВП дорівнює своєму потенційному довгостроковому значенню (ВВП-розрив буде відсутній), то отримаємо $t_t^w = \tau_0^w + \tau_0^w \tau_1^w ygap_t$ (можна вивести, позначивши потенційний ВВП як Y_t^* : $t_t^w(Y_t) \approx t_t^w(Y_t^*) + \frac{\partial t_t^w(Y_t)}{\partial Y_t} \Big|_{Y_t=Y_t^*} (Y_t - Y_t^*) = \tau_0^w + \tau_1^w t_t^w(Y_t) \Big|_{Y_t=Y_t^*} ygap_t$).

Різницю між своїми витратами та доходами уряд фінансує з допомогою позик

$$B_t = (1 + i_t) B_{t-1} + P_t^C C_t^G + P_t^I I_t^G + TR_t - R_t^G - T_t^{LS}, \quad (61)$$

визначаючи розмір акордних платежів так, щоб досягнути цільового показника частки боргу у ВВП b^T та не допускаючи різких змін у відношенні боргу до ВВП $\Delta \left(\frac{B_t}{Y_t P_t} \right)$

$$\Delta T_t^{LS} = \tau^B \left(\frac{B_{t-1}}{Y_{t-1} P_{t-1}} - b^T \right) + \tau^{DEF} \Delta \left(\frac{B_t}{Y_t P_t} \right). \quad (62)$$

Центральний банк встановлює номінальну відсоткову ставку відповідно до її значення у минулому періоді (щоб згладити коливання), таргетованого (цільового) рівня інфляції π^T , відхилення споживчої інфляції від

цільової $(\pi_t^C - \pi^T)$ та реагує, щоб зменшити ВВП-розрив $ygap_{t-1}$, особливо його ріст $(ygap_t - ygap_{t-1})$

$$\begin{aligned} i_t = & \tau_{lag}^{INOM} i_{t-1} + (1 - \tau_{lag}^{INOM}) (r^{EQ} + \pi^T + \tau_{\pi}^{INOM} (\pi_t^C - \pi^T) + \tau_{y,1}^{INOM} ygap_{t-1}) + \dots \\ & \dots + \tau_{y,2}^{INOM} (ygap_t - ygap_{t-1}) + u_t^{INOM}, \end{aligned} \quad (63)$$

де r^{EQ} – це реальна відсоткова ставка у стаціонарно-довгостроковому стані, таким чином, що $r^{EQ} + \pi^T$ – відповідна номінальна відсоткова ставка, u_t^{INOM} – це шок монетарної політики.

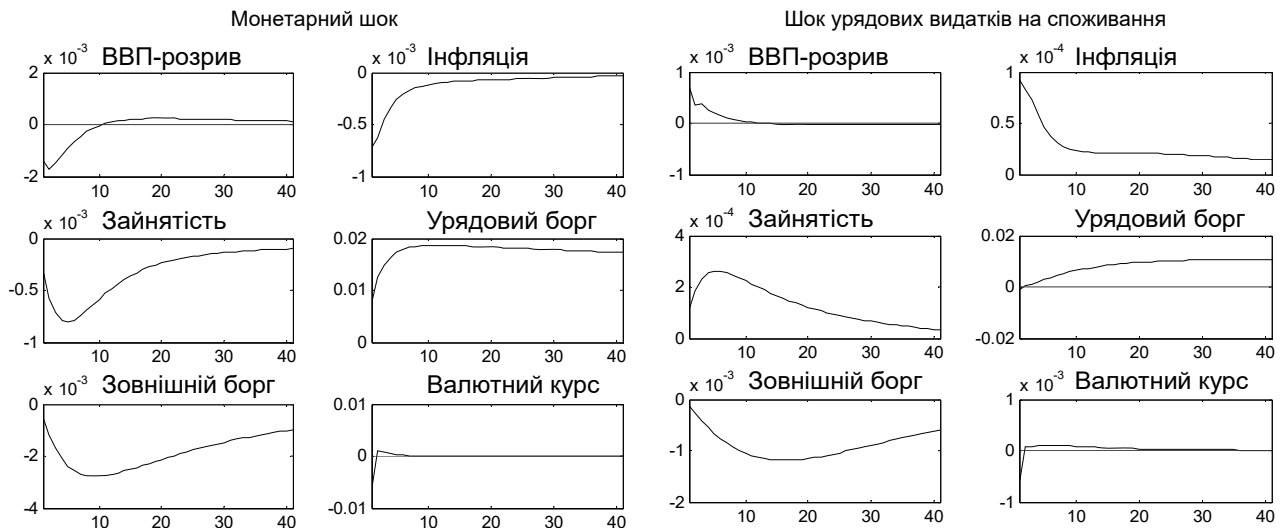
Приклад застосування моделі для стабілізації економіки з використанням фіскальних та монетарних інструментів

Для того, щоб оцінити вплив фіскальних та монетарних інструментів, зміни уподобань споживачів, зміни на зовнішніх ринках (світового ВВП, інфляції), премії за ризик тощо на макроекономічні змінні, у динамічну стохастичну модель загальної рівноваги включають шоки. Шок, як правило, є доданком певного рівняння, наприклад, змінна $X_t = 0,95 * X_{t-1} + shock_t$. У стані рівноваги значення шоку дорівнює нулю. Зазвичай, для аналізу, припускається, що шок у певний момент часу зростає до 0,01 (1%) або на одне стандартне відхилення, що автоматично передбачає, що змінна X_t також миттєво зростає на 1% або на одне стандартне відхилення. В результаті, зміни X_t через систему рівнянь приводять до змін інших показників моделі, що спричиняє її відхилення від рівноваги. Стохастичні шоки, на відміну від детерміністичних, затухають відразу наступного періоду, хоча система продовжує перебувати у нерівноважному стані, поступово наближаючись до стаціонарної рівноваги. Детерміністичні шоки, на відміну від

стохастичних, є наперед відомими та очікуваними для економічних гравців (домогосподарств, фірм тощо). Для аналізу економічної політики найчастіше використовуються стохастичні шоки, оскільки ні центральний банк, ні уряд не повідомляють наперед про зміни значень інструментів, що використовуються для макроекономічного регулювання. Для стохастичних шоків також необхідно зазначити його стандартне відхилення.

Щодо моделювання економічної політики, модель QUEST III включає монетарний шок, що моделює збільшення відсоткової ставки центральним банком (рівняння (63)) та три фіскальні шоки: збільшення урядових видатків на споживання (56), на інвестиції (57) та урядових трансферів у формі пенсій та допомоги по безробіттю (58).

Для візуалізації впливу інструментів економічної політики можна побудувати функції імпульсного відгуку, які показують на скільки відхиляються значення змінних від рівноважних. Як видно з узагальнюючого рисунку 1, при збільшенні відсоткової ставки центральним банком, ВВП-розрив (різниця між реальним та потенційним ВВП) стає негативним, падаючи у перших кварталах майже на 0,2%. Паралельно падає рівень зайнятості та інфляція. Відбувається ревальвація валютного курсу, що також зменшує зовнішній борг. Сукупний борг зростає, оскільки, наприклад, уряду потрібно фінансувати виплату допомоги по безробіттю. При рості урядових витрат на споживання та інвестиції (рис. 2) чи урядових трансферів, ВВП зростає разом з інфляцією.

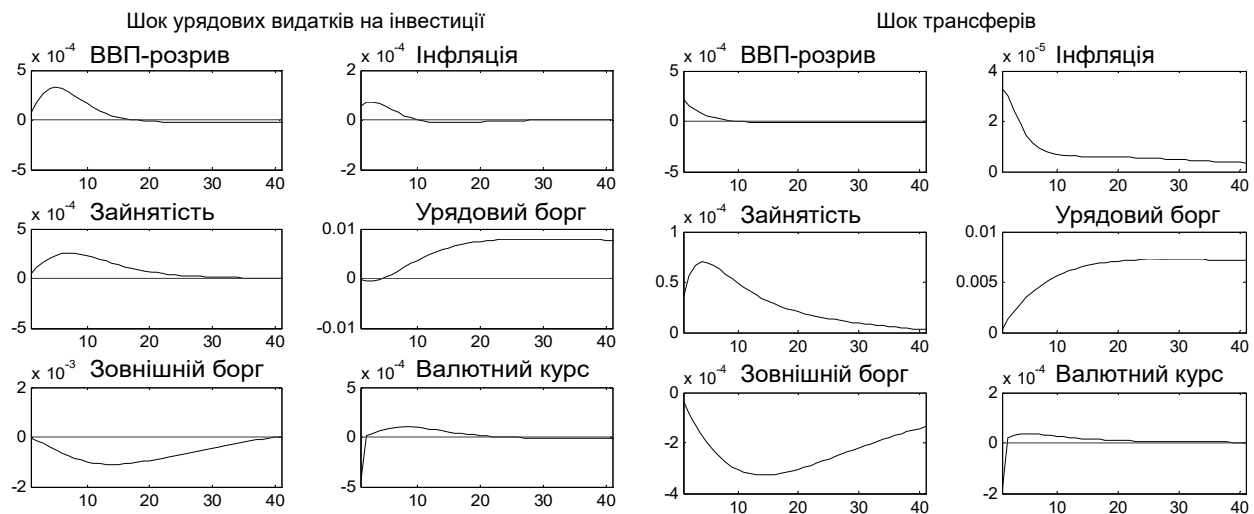
Примітка: по горизонталі – квартали, по вертикалі – відносне відхилення змінної від рівноважного значення.

Рис. 1. Узагальнення функцій відгуку основних макроекономічних показників на дію монетарного шоку та шоку урядових видатків на споживання

Джерело: авторська розробка на основі моделі QUEST III.

Слід зазначити, що видатки на споживання впливають на ВВП у два рази сильніше, ніж видатки на інвестиції чи урядові трансфери. Крім того, шок трансферів

значно слабше впливає на інфляцію у порівнянні з іншими інструментами економічної політики.

Примітка: по горизонталі – квартали, по вертикалі – відносне відхилення змінної від рівноважного значення.

Рис. 2. Узагальнення функцій відгуку основних макроекономічних показників на дію шоку урядових видатків на інвестиції та шоку трансферів

Джерело: авторська розробка на основі моделі QUEST III.

Як видно з рисунків 1 та 2, монетарні та фінансові шоки мають приблизно однаковий ефект на реальні змінні (ВВП, зайнятість тощо), в той час як перші значно сильніше впливають на інфляцію. Для прикладу, розглянемо гіпотетичну ситуацію негативного шоку пропозиції, коли пропозиція товарів різко зменшується. В результаті спостерігатиметься одночасне падіння ВВП та збільшення рівня цін. Це свого роду стагфляція, яка спостерігалась як в західних країнах (наприклад, коли у 70-их роках країни ОПЕК різко зменшили видобуток нафти, що викликало кризу в США та ріст цін), так і в Україні (наприклад, ситуація 90-их років, яка характеризувалась значним падінням виробництва та гіперінфля-

цією; період окупації частини території України Російською Федерацією у 2014 році, що спричинило різке падіння ВВП; реформи в енергетичному секторі та необхідність підняття цін на газ для населення, що спричинило різке зростання споживчої інфляції). Боротися з наслідками такого негативного шоку пропозиції можна монетарними інструментами, підвищивши відсоткову ставку, що може привести до сповільнення інфляції, але і до ще більшого падіння ВВП (див. рис.1). Якщо ж застосувати інструменти фінансової політики, то можна стимулювати виробництво, але ефект впливу на ціни в даному випадку скоріше буде не достатньо значимим. Таким чином, окреме застосування як монетарних, так і

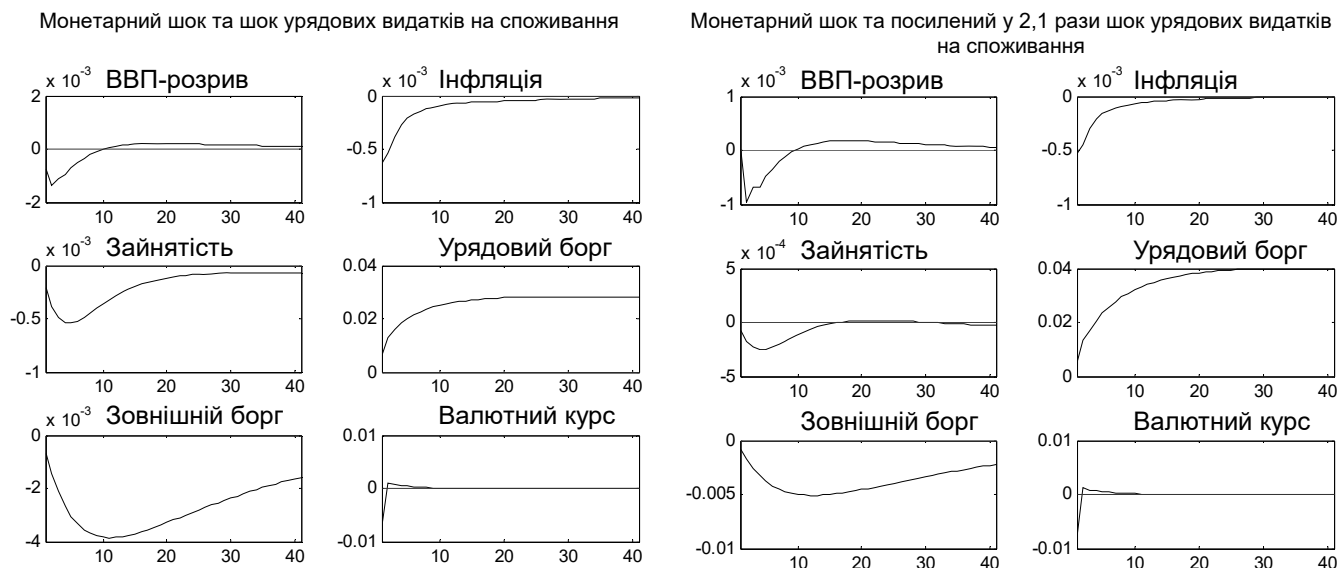
фіскальних інструментів не може ефективно вплинути на подолання наслідків негативного шоку пропозиції.

Проаналізуємо можливість поєднання інструментів монетарної та фіскальної політики, зокрема, як приклад, розглянемо наслідки одночасного запровадження рестрикційної монетарної політики з експансіоністською фіскальною. Для цього включимо в модель додатковий сукупний шок $common_t$ зі стандартним відхиленням, що дорівнює одиниці. Також, до рівнянь, які містять вищеописані чотири шоки, додамо по одному доданку $sd^S * int^S * common_t$, де $S \in \{M, G, GI, TR\}$ і позначає відповідно монетарний шок, шок споживання уряду, шок урядових інвестицій та шок трансферів, sd^S – це стандартне відхилення відповідного шоку, int^S – це параметр, що використовується для моделювання різних комбінованих сценаріїв (наприклад, результати першої колонки в узагальнюючому рис. 3 отримані при $int^M = 1$, $int^G = 1$, $int^{GI} = 0$ та $int^{TR} = 0$, а другої колонки – при $int^M = 1$,

$int^G = 2,1$, $int^{GI} = 0$ та $int^{TR} = 0$). Зміни також вносяться у програмний код Dynare, в рамках якого будуть функції відгуку [14]. Слід зазначити, що оскільки модель є лінійною, то комбіновані шоки дорівнюють лінійній комбінації індивідуальних шоків.

Розглянемо сценарій одночасного монетарного шоку та шоку урядового споживання (рис. 3, колонка 1). У порівнянні з чистим монетарним шоком (рис. 1), у результаті спільної дії монетарної та фіскальної політики, інфляція падає на співмірну величину, але ВВП вдається утримати від різкого зменшення (комбінований шок: падіння на 0,1%, індивідуальний монетарний шок: падіння на 0,17%). Індивідуальний урядовий шок видатків на споживання у порівнянні з комбінованим шоком не може ефективно зменшити інфляцію.

Можна поглибити сценарний аналіз, спробувавши підібрати таку силу урядового шоку, щоб його комбінація з монетарним ефективно зменшувала інфляцію та мінімізувала падіння ВВП. Так, наприклад, збільшивши інтенсивність урядового шоку у 2,1 рази, можна домогтися порівняного падіння цін та унеможливити різке зменшення виробництва (порівняймо колонку 1 та 2 узагальнюючого рис. 3).

Примітка: по горизонталі – квартали, по вертикалі – відносне відхилення змінної від рівноважного значення.

Рис.3. Узагальнення функції відгуку основних макроекономічних показників на дію комбінованих шоків

Джерело: авторська розробка на основі моделі QUEST III.

Висновки. Проведений комплексний аналіз особливостей побудови та реалізації динамічної стохастичної моделі загальної рівноваги QUEST III, яка розроблена у рамках Європейської комісії, підтвердив припущення про необхідність наявності в макромоделях як детально представленого фіскального сектору, так і монетарного. Це дозволяє адекватно оцінювати синергетичні ефекти від взаємодії монетарних та фіскальних інструментів, а також значно підвищує цінність застосування даних моделей у макроекономічному регулюванні.

Зокрема, аналіз можливих наслідків взаємодії інструментів фіскальної та монетарної політики з допомогою включення у систему рівнянь комплексних шоків дозволяє зрозуміти, які переваги має їх координація на відміну від застосування кожного інструменту окремо. Наприклад, рестрикційна монетарна політика у поєднанні з експансіоністською фіскальною є досить ефективним засобом для протидії стагфляційним про-

цесам, які порівняно часто виникають як в Україні, так і в інших країнах світу.

Практичне застосування моделі для економіки України потребує подальшого калібрування її параметрів саме на українських даних або з врахуванням динаміки окремих макроекономічних показників подібних до України країн, що розвиваються. Перспективним напрямом подальших досліджень може бути Байєсівська оцінка параметрів моделі та модифікація певних рівнянь, які дозволять більш адекватно описати та врахувати специфічні особливості української економіки, наприклад, виокремлення та деталізацію банківського сектору, який відіграє одну з ключових ролей у підтримці стабільності економіки України на сучасному етапі економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. Semko R.B. Bayesian Estimation of Small-scale DSGE Model of the Ukrainian Economy / R.B. Semko // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. – 2011. – Том 120. – С. 78-84.
2. Лук'яненко І.Г. Прогнозування наслідків економічної політики за допомогою моделі загальної рівноваги / І.Г. Лук'яненко, Р.Б. Семко // Актуальні Проблеми Економіки. – 2012. – № 1. – С. 303-319.
3. Лук'яненко І.Г. Монетарна політика та флуктуації на фондовому ринку України / І.Г. Лук'яненко, Р.Б. Семко // Економіка і прогнозування. – 2012. – №4. – С. 110-122.
4. Chernyak O. Stability Price Index: Peculiarity of Modeling in Ukraine / O. Chernyak, O. Bazhenova // Argumenta Oeconomica. – 2010. – № 1 (24). – Р. 21-29.
5. Баженова О. Моделювання впливу системно значимих економік світу на динаміку макроекономічних показників України / О. Баженова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 2. – С. 36-42.
6. Ставицький А. В. Ефективність монетарного трансмісійного механізму в Україні / А. В. Ставицький, В. Р. Хом'як // Фінанси України. – 2010. – № 7. – С. 50-57.
7. Петрик О. Структурна модель трансмісійного механізму монетарної політики в Україні / О. Петрик, С. Ніколайчук // Вісник Національного Банку України. – 2006. – № 3. – С. 12-20.
8. Лук'яненко І.Г. Моделювання впливу змін фінансової політики на економіку України / І.Г. Лук'яненко // Науковий журнал "Бізнес Інформ". – 2012. – № 4. – С. 197-201.
9. Klebanova T. Simulation of Territorial Development Based on Fiscal Policy Tools / R. Brumnik, T. Klebanova, I. Guryanova, S. Kavun, O. Trydid // Mathematical Problems in Engineering. – 2014 (2014). – Р. 1-14.
10. Ніколайчук С. Використання макроекономічних моделей для монетарної політики в Україні / С. Ніколайчук, Ю. Шоломицький // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 233. – С. 58-69.
11. Ratto M. QUEST III: An Estimated Open-economy DSGE Model of the Euro Area with Fiscal and Monetary Policy / M. Ratto, W. Roeger, and J. in 't Veld // Economic Modelling. – 2009. – № 26. – Р. 222-233.
12. Labus M. QUEST Serbia: DSGE Model with Practical Guide [Електронний ресурс] / M. Labus // Belox, Beograd. – 2014. – Р. 1-89. – Режим доступу: http://www.belox.rs/uploads/sr/publikacije/studije-i-izve-taji/quest-serbia-dsge-model/QUEST_Serbia_Paper_for_print2_1_1_1_1.pdf.
13. Danthine J. Inflation and Asset Pricing in an Exchange Economy / J. Danthine J. and J. Donaldson // Econometrica. – 1986. – № 54. – Р. 585-605.
14. Adjemian S. Dynare: Reference Manual, Version 4 / S. Adjemian, H. Bastani, M. Juillard, F. Karamé, F. Mihoubi, G. Perendia, J. Pfeifer, M. Ratto, and S. Villemot // Dynare Working Papers. – 2011. – № 1. – Р. 1-160.

Надійшла до редакції 10.11.15

І. Лук'яненко, д-р екон. наук, проф.,
Р. Семко канд. екон. наук, доц.
Національний університет "Киево-Могилянська академія", Київ, Україна

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ МОДЕЛИ ЕВРОПЕЙСКОЙ КОМИССИИ QUEST III С РАСШИРЕННЫМ ФИСКАЛЬНЫМ БЛОКОМ

В статье детально проанализирована логика построения, доказаны и уточнены основные уравнения динамической стохастической модели общего равновесия QUEST III, которая разработана в рамках Европейской комиссии. Особенностью модели является одновременное наличие монетарного и расширенного фискального блоков, что позволяет проанализировать действие комплексных шоков на ключевые макроэкономические показатели и оценить их синергетический эффект. Результаты реализации модели на реальной информации демонстрируют, что одновременное использование комбинации монетарных и фискальных инструментов является достаточно эффективным механизмом для предотвращения развития stagflation, т.е. резкого падения производства и роста цен.

Ключевые слова: динамическая стохастическая модель общего равновесия, монетарная и фискальная политика, комплексные шоки, шок предложения, stagflation.

I. Lukianenko, Doctor of Science (Economics), Professor,
Roman Semko, PhD in Economics, Associate Professor
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

THE DETAILS OF CONSTRUCTION AND APPLICATION OF EUROPEAN COMMISSION MACROMODEL QUEST III WITH EXTENDED FISCAL BLOCK

In this paper we provide detailed derivation of dynamic stochastic general equilibrium model QUEST III that was developed under European Commission project. The principal feature of the model is the presence of both monetary and extended fiscal blocks. In particular, Central Bank sets interest rate using monetary policy rule, while fiscal sector is represented by taxes and transfers. It allows analyzing the effect of complex shocks on the key macroeconomic variables. Our results show that parallel application of monetary and fiscal instruments is an effective way to combat stagflation, i.e. drastic decrease in production and acceleration of inflation. Due to the presence of extended fiscal block, the model can fit Ukrainian economic and policy structure quick good. The next steps of the research may be calibration and estimation of QUEST III prototype on the Ukrainian data with potentially some modification and inclusion of banking and other sectors that play critical role in the local conditions. Monetary policy instruments should be extended with the level of Central Bank reserves which have large influence on macro stability. In addition, dollarization is an important peculiarity that should be addressed in the future versions of the model.

Keywords: dynamic stochastic general equilibrium model, fiscal and monetary policy, complex shocks, supply shock, stagflation.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 12(177): 31-38

УДК 336.143

JEL F 33, F 35

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/177-12/4>

С. Мицюк, канд. екон. наук, старший науковий співробітник
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,
В. Мегей, економіст
Київський національний торговельно-економічний університет, Київ

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ

У статті охарактеризовано сучасний стан відносин між Україною та Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, Міжнародним банком реконструкції та розвитку і зроблено аналіз тенденцій розвитку співробітництва з цими МФІ. Розкрито проблеми у кредитуванні та запропоновано заходи щодо подальшого вдосконалення та покращення відносин з даними організаціями.

Ключові слова: міжнародні фінансові інститути, транші, стратегія співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями.

Вступ. Нівелювання фінансово-економічних кордонів між країнами, активізація міжнародного руху капіталів, сучасні тенденції міжнародного валютно-фінансового співробітництва все більше активізують роль міжнародних фінансових організацій, оскільки їхні функції

зводяться до створення та регулювання умов світового економічного порядку з метою збереження балансу фінансово-економічної рівноваги у світі, до стабільності та контролю у функціонуванні валютної системи, аку-

мулювання у світовому масштабі тимчасово вільних коштів і їх розподіл між країнами-позичальниками.

Міжнародні організації є дієвим регулятором міжнародних відносин в економічній сфері. Їх значення як інституційних одиниць міжнародної економіки дедалі зростає. Фінансове співробітництво з міжнародними інституціями є потужним джерелом й ефективним інструментом розвитку національної економіки. Ресурси міжнародних фінансових інститутів використовуються для реалізації програм, які спрямовуються на ринкове реформування, на забезпечення стабільності національної валюти, на вирішення соціально-економічних проблем, на економічне зростання, на фінансування дефіциту державного бюджету та збалансування платіжного балансу. Але фінансова заборгованість перед цими установами робить економіку країни вразливою, залежною від іноземних кредиторів.

Актуальність теми. Міжнародні фінансові організації поступово посилюють свій вплив на країни всього світу, не винятком є й Україна. На сьогодні, коли держава знаходиться в стані фінансово-економічної і воєнної кризи, її економічна діяльність неможлива без залучення іноземного капіталу. Недостатність внутрішніх ресурсів для національної економіки вимагає пошуку шляхів залучення фінансових ресурсів за допомогою тісної співпраці з міжнародними фінансовими інститутами.

На сучасному етапі співробітництва основними партнерами України, які відіграють важливу роль у кредитуванні її подальшого розвитку та навіть її існуванні, є такі міжнародні організації як: Міжнародний валютний фонд, Світовий банк та Міжнародний банк реконструкції та розвитку. Помітний економічний потенціал країни на сьогодні частково реалізується саме за допомогою тісної співпраці з МФІ в багатьох напрямках. Чи потрібне Україні співробітництво з такою кількістю організацій? Чи повністю країна використовує потенціали, які відкриває членство в тих чи інших міжнародних інститутах? Кошти, взяті в позичку, йдуть на оздоровлення економіки чи проїдаються?

Постановка проблеми. Зараз, коли України знаходиться в стані кризи, нагального вирішення потребує питання щодо знаходження ресурсів на зовнішньому ринку. Пошук шляхів розширення міжнародного фінансового співробітництва України набуває особливої актуальності, що пов'язано з необхідністю забезпечення національної економіки необхідною кількістю фінансових ресурсів через недостатність коштів на українському ринку.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Україна вже має певний досвід співробітництва та використання кредитів від міжнародних фінансових інститутів. Для поліпшення впливу на економіку країни залучених кредитних ресурсів необхідно спиратися на досвід іноземних держав, накопичений власний досвід, а також на створення моделей можливих напрямів використання залучених коштів. Зростання кредитної заборгованості перед даними інститутами містить цілу низку небезпек. Співробітництво України з міжнародними організаціями викликає неоднозначну оцінку як економістів країни, так і політиків.

Мета статті. Основною метою дослідження є визначення ролі, особливостей та обґрунтування перспектив співробітництва міжнародних фінансових інститутів та України в XXI столітті, узагальнення результатів співпраці України з міжнародними організаціями в умовах сучасної політико-економічної та воєнної кризи.

Завдання дослідження. Для досягнення мети поставлені такі завдання:

- охарактеризувати еволюцію відносин України з міжнародними фінансовими інститутами;

- проаналізувати особливості кредитування МВФ, проаналізувати специфіку кредитування МБФР;

- проаналізувати тенденції кредитування інститутами Світового банку;

- розглянути проблеми та перспективи розвитку співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями.

Предметом дослідження є економічні відносини, які виникають у процесі співробітництва України з міжнародними фінансовими інститутами.

Об'єктом дослідження виступає діяльність міжнародних фінансових інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співробітництва України з міжнародними фінансовими інститутами постійно перебували і продовжують залишатись в центрі уваги політиків, вчених, урядовців. Проблеми та перспективи розвитку, а також діяльність міжнародних фінансових організацій знайшли своє відображення в роботах багатьох українських дослідників, серед яких Базилевич В. Д., Білорус О. Г., Боринець С. Я., Гальчинський А. С., Єщенко П. С., Лютий І. О., Наконечна Ю. Л., Пешко А. В., Рязанова Н.С., Філіпенко А. Д. та інші. Серед іноземних науковців, що розробляють дану тематику, слід відзначити Л. Бальцеровича, Т. Едісона, А. Зіденберга, Т. Кілліка та ін. Проте, важливо зазначити, що, незважаючи на значний обсяг накопичених у цій сфері знань, деякі питання щодо співробітництва мають суперечливий і дискусійний характер, адже одні експерти висловлюють думки, що країна неповністю використовує можливості, які відкриває членство в тих чи інших міжнародних організаціях з точки зору ефективності та результативності. Інші заперечують це твердження.

Методологія дослідження. В даній статті були використані наступні методи наукових досліджень: абстрактно-логічний – при теоретичному узагальненні та формулюванні висновків; порівняння – при аналізі обсягів кредитування різних країн міжнародними фінансовими організаціями; статистичні методи – при систематизації та відображенні обсягів кредитів, отримуваних Україною від МВФ за роки співпраці; графічний – при побудові ілюстративного матеріалу за даними обсягів динаміки міжнародного кредитування.

Виклад основного матеріалу. Кожна країна, що прагне увійти до світової економічної системи, співпрацює з МФО і намагається максимізувати користь від цієї взаємодії. Запозичення у МВФ за умови їх ефективного використання суттєво впливають на розвиток економіки, реалізацію пріоритетних проектів соціального та економічного розвитку, призначених для поліпшення стану народного господарства, реформування ринкового сектору. Існують різні форми і механізми такої співпраці. До них можна віднести інвестиційні проекти, технічну допомогу країнам, цільові програми, іноземне кредитування тощо. Законодавчо всі етапи регулювання взаємодії України з МФО затверджені в ряді постанов Кабінету Міністрів України та законодавчих актів, а також в Стратегії співробітництва з МВФ [3].

Найбільшим кредитором України з-поміж міжнародних фінансових організацій є Міжнародний Валютний Фонд. Україна стала членом МВФ у 1992 р. відповідно до Закону України "Про вступ України до Міжнародного валютного фонду. Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій", який було прийнято 3 червня 1992 року [2].

Основним напрямом використання кредитів МВФ було надання кредитів Міністерству фінансів України

для обслуговування зовнішнього боргу, фінансування дефіцитів платіжного та торговельного балансів. Формування, у тому числі, завдяки позикам МВФ, валютних резервів НБУ повинно було підтримати стабільність національної валюти, успішно провести грошову реформу, ввести з часом повну конвертованість гривні за поточними операціями.

Міжнародним валютним фондом були розроблені наступні етапи та програми кредитування України.

Перший етап (1994–1995 рр.). У цей період Україні було надано фінансову допомогу у вигляді системної трансформаційної позики для підтримки платіжного балансу України.

Другий етап (1995–1998 рр.). Україна отримала від МВФ кредити на загальну суму 1935 млн. дол. США за трьома річними програми "Стенд-бай". Головною метою цих кредитів була підтримка курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу України.

Третій етап (1998–2002 рр.). Впровадження Програми розширеного фінансування, яка передбачає надання Україні кредиту на загальну суму 2,6 млрд. дол. США у рамках Програми Україна отримала 1193,0 млн. СПЗ, які були спрямовані на поповнення валютних резервів Національного банку України.

Четвертий етап (2002–2008 рр.). Наприкінці 2002 р. Кабінет Міністрів України серед прийнятих форм подальшого співробітництва України з МВФ на безкредитній основі обрав програму "попереджувальний стенд-бай" з метою здійснення переходу до добре функціонуючої ринкової економіки із ефективною системою соціального захисту, підтримка динамічних темпів економічного зростання та збереження макроекономічної стабільності. Укладення угоди між Україною та МВФ строком на 12 місяців фактично надавало можливість отримання від МВФ зарезервованого кредиту у випадку погіршення ситуації з платіжним балансом або валютними резервами країни. Проте в більшості траншів пішли на те, щоб підтримати вітчизняні комерційні банки, а не в реальний сектор економіки. Наслідки такого витрачання траншів призвели до того, що валовий зовнішній борг виріс, зате зовнішній борг комерційних банків зменшився. Ці засоби врятували Україну від дефолту і багато банків від банкрутства. "Рятування" банківського сектора практично нічого не дало реальному сектору економіки. В період 2002-2007 років гривня характеризувалася відносною стабільністю. В 2002 році курс національної грошової одиниці підвищився і становив 5,334 грн. порівняно із 2001 роком. В 2003 році вартість гривні впала на 1,04 п. відносно 2002 р., що в грошовому виразі відповідно становило 5,346 грн. відносно 5,334 грн. за долар США. В 2004-2007 роках вартість національної грошової одиниці по відношенню до долара зростала. Зростання вартості почалось з 2004 року, коли гривня посилила свої позиції: залишалась майже на одному рівні. В грошовому виразі відповідно: у 2004 р. 1-н долар США дорівнював 5,324 грн.; у 2005 р. – 5,105 грн., у 2006 р. – 5,037 грн., у 2007 р. – 5,031 грн. За період з 2002 до 2007 року курс гривні по відношенню до долара США змінився, але зміни були незначні, цей період відзначається відносною стабільністю гривні [22].

Валовий зовнішній борг України зріс у 2005-2008 рр. більше ніж утричі (з 30,6 до понад 100 млрд. дол. США). При цьому найвищі темпи приросту були характерні для зовнішніх боргів банків, які за даний період зросли в 14 разів. Це призвело до докорінної зміни структури

зовнішнього боргу України: якщо у 2005 р. на уряд припадало 36,6% сукупного державного боргу України, то на початок жовтня 2008 р. – лише 13,8%. Водночас зовнішня заборгованість банків за цей період зросла з 8,7 до 41,1%, що разом із заборгованістю корпоративного бізнесу становило 81,4% загального зовнішнього боргу України, у 2,2 рази перевищивши обсяги офіційних валютних резервів України. Вартість зовнішнього боргу України, який підлягав виплаті протягом року, оцінювався приблизно в 40 млрд. дол. США за валютних резервів, що не перевищували 35 млрд. дол. США. Процес формування зовнішнього боргу в Україні характеризується порушенням базового критерію гарантування зовнішньої платоспроможності – необхідності прив'язки темпів зростання зовнішніх позик до нарощування вартісних обсягів експорту товарів і послуг. У 2007-2008 рр. темпи зростання кредитування фізичних осіб утричі перевищували темпи зростання кредитування юридичних осіб (у 2005 р. у 1,5 рази). Частка кредитування фізичних осіб за період 2005-2008 рр. зросла більше ніж удвічі, перевищувала 37% загального обсягу кредитних вкладень. За період 2007-2008 рр. іпотечне кредитування в Україні зросло темпами, що майже втричі випередили темпи зростання кредитування економіки [17].

На четвертому етапі відбулося тривале відставання темпів приросту ВВП від зростання доходів населення. У 2003-2007 рр. номінальні доходи громадян країни зросли в 4,2 рази, а реальні у 2,1 рази, тоді як реальний ВВП – лише в 1,4 рази.

П'ятий етап (2008–2013 рр.). На даному етапі графік вибірки коштів Україною був розрахований на два роки із загальним обсягом фінансування близько 16,4 млрд. дол. США. Після погодження параметрів програми 3 млрд. СПЗ були в терміновому порядку зараховані до золотовалютних резервів Національного банку України. В рамках цієї програми "Стенд-бай" Україна отримала три транші загальним обсягом 7 млрд. СПЗ (10,6 млрд. дол. США).

Частина другого траншу у розмірі 1,5 млрд. доларів США та третій транш у повному обсязі були спрямовані безпосередньо до Державного бюджету України. На цьому етапі гроші виділялися під умови проведення економічних реформ, зокрема, пенсійної, грошово-кредитної та бюджетно-фінансової. Частина коштів була витрачена на поповнення валютних резервів НБУ, а інша частина – на проведення реформ, зокрема [6]:

- підвищено ціни на газ для населення;
- прийнято новий Податковий кодекс;
- проведено зміни в Пенсійному законодавстві

(збільшення пенсійного віку).

Шостий етап (з 2014 р.). Ухвалена програма на отримання кредиту у розмірі 17,01 млрд. дол. США впродовж наступних двох років. Але у 2015 р. ця програма була припинена, а впроваджена нова, яка передбачає механізм розширеного фінансування і буде розрахована на чотири роки [4]. Програма була затверджена для підтримки економічної стабілізації в країні і визначає широкі і глибокі економічні реформи, спрямовані на відновлення стійкого зростання в середньостроковому періоді та підвищення рівня життя громадян країни [18].

Загальний обсяг затвердженої суми та фактично виданих кредитів Міжнародним Валютним Фондом для України за весь період їх співпраці, розрахований на основі даних офіційних сайтів організацій, наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Обсяги кредитування України Міжнародним валютним фондом

Період	Сума затверджена млн. СПЗ	Сума видана млн. СПЗ
1995-1996 рр.	997,3	538,65
1996-1997 рр.	598,2	598,2
1997-1998 рр.	398,92	181,33
1998-2002 рр.	1919,95	1193
2004-2005 рр.	411,6	0
2008-2010 рр.	11000	4000
2010-2012 рр.	10000	2250
2014-2016 рр.	10976	3014,7
2015-2018 рр.	12348	3546

Джерело: складено автором на основі даних [8] та [17]

У лютому 2015 року Рада директорів МВФ прийняла чотирирічну програму розширеного фінансування, де було досягнуто згоди щодо надання кредиту у розмірі 12,348 млрд. СПЗ або 17,5 млрд. дол., що складає 900% квоти України в МВФ. Ця програма замінила кредитну програму "Stand-by", яка була затверджена 30 квітня 2014 року. Програма розширеного фінансування повинна сприяти стабілізації економіки України та закласти підвалини для відновлення її зростання. Україна вже отримала перші два транші в рамках EFF на загальну суму 6.7 млрд. дол. США. Перший транш на суму \$5 млрд. було надано у березні 2015 року і спрямовано на нагальні бюджетні потреби та на відновлення золотовалютних резервів Національного банку. Зокрема, надання цього траншу дозволило одразу збільшити резерви вдвічі (з близько 5 до майже 10 млрд. дол. США). 1.7 млрд. дол. США другого траншу, які були перераховані у серпні 2015 року, повністю пішли на

поповнення резервів НБУ, що допомогло посилити стабільність на валютному ринку країни.

Відсоткова ставка по кредиту EFF складає 3.05% річних. Для порівняння, середня ставка за кредитами, які активно залучала Україна впродовж 2010-2013 років, складала в середньому близько 8%. Даний кредит надається на 10 років, перші п'ять з половиною років складає пільговий період. Виплати по кредиту повинні відбуватися щоквартально. Механізм Розширеного Фінансування покликає підвищити рівень резервів Національного банку України, запобігти відтоку капіталу, посилити заходи, прийняті Урядом для стабілізації платіжного балансу країни, та допомогти Україні подолати структурні проблеми в її економіці завдяки проведенню назрілих реформ [14].

Необхідно зазначити, що від постійного взяття кредитів суттєво збільшується зовнішня заборгованість. В табл. 2 представлені прогнозовані виплати до МВФ протягом 2015-2019 років.

Таблиця 2. Прогнозовані виплати до МВФ протягом 2015-2019 рр., млн. СПЗ

	2015	2016	2017	2018	2019	Всього
Основний борг млн. СПЗ	687,50	0	628,83	1486,34	1153,00	4409,18
Обслуговування млн. СПЗ	87,39	117,77	115,19	88,72	44,50	453,57
Всього	774,89	117,77	744,03	1575,06	1197,50	4862,75

Джерело: офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [18].

В табл. 2 зазначено, що протягом наступних п'яти років Україна повинна виплатити МВФ 4 862,75 млрд. СПЗ. У 2016 році основний борг не підлягає погашенню, а будуть виплачуватися тільки відсотки. Це може полегшити боргове навантаження країни у кризовий період.

Одним із найбільших кредиторів України є Міжнародний банк реконструкції й розвитку. Загальний обсяг кредитів, наданих МБРР для України впродовж 2010–2014 рр., зображено в табл. 3.

Таблиця 3. Обсяги кредитів для України від МБРР у 2010-2014 рр., млн. дол. США

Назва МФО	Роки					Всього
	2010	2011	2012	2013	2014	
МБРР	-	350,0	-	-	1082,0	1432,0

Джерело: розраховано автором на основі [20].

Тобто, за період 2010–2014 рр. МБРР надав кредитів в економіку України в сумі 1432,0 млн. дол. США. Але протягом 2012–2013 рр. МБРР не затвердив жодного кредитного проекту для України. У 2014 р. затверджена сума кредитів становила 1082 млн. дол. США.

Отже, МБРР є потужним кредитором України. Співробітництво з банком здійснюється на основі прийнятої у лютому 2012 р. "Стратегії партнерства з Україною" на 2012–2016 рр. Дана стратегія спрямована на допомогу Уряду України в досягненні стратегічних пріоритетів розвитку країни, включаючи стале економічне зростання та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки.

Пріоритетні напрямки співробітництва МБРР з Україною містяться у відповідних Стратегіях допомоги групи Світового банку Україні – серед середньострокових

програмах, що визначають обсяг, структуру, загальні принципи діяльності цієї організації в Україні та затверджуються Радою директорів Світового банку. Остання Стратегія партнерства з Україною на період 2012–2016 рр. була ухвалена 16 лютого 2012 р. Радою виконавчих директорів Світового банку. Стратегія передбачає програму інвестиційного кредитування на рівні 500 млн. дол. США щорічно. Очікується, що Міжнародна фінансова корпорація (IFC) з власних джерел надаватиме кредити в сумі до 400 млн. дол. США на рік [22]. Стратегією також передбачено аналітичні, консультаційні послуги та технічна допомога. Допомога сконцентрована зараз в двох напрямках:

1. Поліпшення державних послуг та системи державних фінансів. Зусилля Банку спрямовані на виправлення ситуації у трьох основних сферах: відповідальне

і збалансоване фінансове управління; ефективне надання послуг у секторах охорони здоров'я і освіти та підвищення адресності державних видатків на соціальну допомогу; надання комунальних послуг (водопостачання, теплопостачання).

2. Поліпшення бізнес-клімату, що дозволить розблокувати економічний потенціал України. Нова стратегія сфокусована на: поліпшенні бізнес-клімату як для вітчизняних, так і закордонних інвесторів; поліпшенні інфраструктури, що дасть змогу зменшити вартість ведення підприємницької діяльності; формуванні відповідної стратегічної політики розвитку сільськогосподарського сектора і залученні до нього приватних інвестицій, що дасть Україні змогу скористатися вигодами від значного міжнародного попиту на харчові та сільськогосподарські продукти [21].

Ще одним потужним кредитором України є Світовий банк. Він відіграє важливу роль у наданні фінансової та

технічної допомоги Україні при цілісному та системному переході до ринкової економіки, починаючи з часів вступу нашої держави до цієї інституції у 1992 р. після прийняття закону України "Про вступ України до МВФ, МБРР, МФК, МАРБА, МАР, БАГ" [5, 17]. Співробітництво зі Світовим банком є одним із дієвих механізмів, що допомагає Україні впроваджувати структурні реформи та залучати пільгові кредитні ресурси в її економіку [19]. Також проекти Світового Банку реалізуються у соціальному, фінансовому транспортному та державному секторах, електроенергетиці, муніципальній інфраструктурі та агропромисловому комплексі. Упродовж 1994–2014 рр. Світовий банк затвердив для України 26 позик загальним обсягом 6399,85 млрд. дол. США [20].

В 2014 році в структурі проектного портфелю СБ одне з чільних місць посідав транспорт (рис. 1).

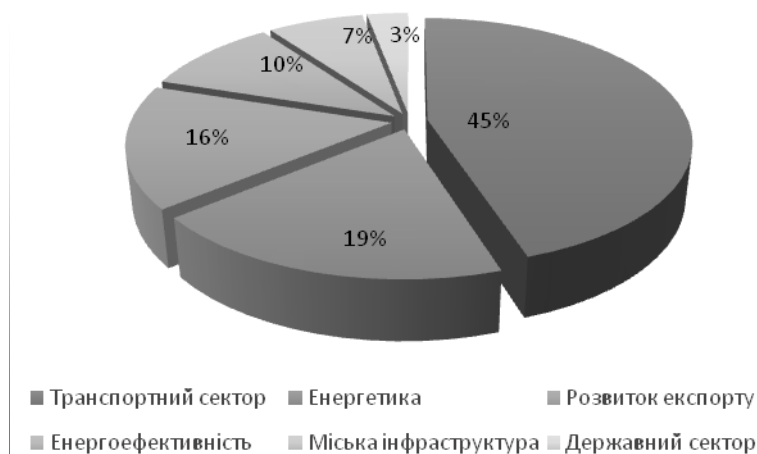

Рис 1. Структура проектного портфеля Світового банку в Україні у 2014 р.

Джерело: офіційний сайт НБУ [19].

У 2014 році портфель проектів Світового банку в Україні складався з 12 інвестиційних проектів, сума позик за якими складає близько 3,24 млрд. дол. США.

У таблиці 4 представлено загальний обсяг позикових коштів наданих Світовим банком у 2010-2014 роках.

Таблиця 4. Суми наданих Групою Світового банку позикових коштів упродовж 2010-2014 років, млрд. дол. США

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Загалом	58.8	43.0	35.6	31.5	37.1
У тому числі надано Україні	0.46	0.20	0.15	0.46	1,38
Кількість проектів для України	2	1	1	3	4

Джерело: офіційний сайт НБУ [19]

З табл. 4 видно, що відбувається зростання обсягів наданих кредитів у 2014 в порівнянні з попередніми роками. Стрімке зростання відбулося і в 2015 р. Це, насамперед, пов'язано із економічною кризою в Україні, а також необхідністю провадження глибоких структурних реформ. Порівнюючи 2014 р. із 2011 роком, можна побачити активізацію співпраці України та СБ, що демонструється тим, що обсяг наданих кредитів зріс у 3 рази. Однак збільшення обсягів кредитування свідчить також про збільшення боргового навантаження на Україну.

У 2014 році СБ схвалив 4 нових проекти допомоги на загальну суму 3,7 млрд. дол. на підтримку бюджету розвитку міської інфраструктури та модернізацію систем соціального захисту й охорони здоров'я.

Отримання кредитів від міжнародних фінансових організацій має значний позитивний ефект для економіки країни. Вони сприяють збалансуванню платіжного ба-

лансу, підтримці курсу національної валюти, поповненню валютних резервів, а також стимулюванню та здійсненню інвестицій в економіку, підвищенні конкурентоспроможності підприємств та зростанню суспільного добробуту населення.

Потрібно відмітити й існування недоліків співпраці, які виникають під час розвитку кредитних відносин. По-перше, це високе боргове навантаження, по-друге, тривала стагнація реального сектора економіки в умовах відсутності дієвих реформ, відтак зниження можливостей залучати кредитні ресурси, по-третє, низькі суверенні кредитні рейтинги, що визначають рівень ризику, а відповідно до цього і умови надання кредитів. Також важливими недоліками, яких потрібно позбавитися є нерівномірний графік погашення кредитів від МФО, що впливає на нерівномірне боргове навантаження у різні періоди часу та умови, за якими надаються кредити від міжнарод-

дних фінансових організацій. Крім того, важливим є недопущення неефективного використання коштів, використання коштів не за призначенням та неможливість реалізації проектів після припинення фінансування.

Необхідно зазначити, що у будь-якій країні, як для держави, так і для підприємства найбільш вигідним фінансовим ресурсом для реалізації проектів є кредитування на внутрішньому ринку. Так як держава, як позичальник на внутрішньому ринку виступає суб'єктом, що самостійно формує умови надання кредитів, їх обсяги та строки погашення. На зовнішньому ринку фінансових ресурсів держава повинна приймати умови кредиторів. Ціна на такі кредити залежить від кредитного рейтингу держави. Чим нижче рейтинг, тим більше ризик і відповідно вища ставка по кредитах. Проблема державного боргу в умовах економічної кризи, що склалася в Україні є дуже актуальною. Відповідно до 18 статті Бюджетного кодексу України: загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу не може перевищувати 60% річного номінального валового внутрішнього продукту [1].

Серед основних недоліків співробітництва з МБРР часто наголошують на непрозорості системи відбору кредитних проектів (переважно на основі "міністерського лобіювання", а не відкритого тендеру або обговорення) та відсутності реальної оцінки ефективності реалізації проектів [23]. Так, наприклад, в 2011 році Рахункова палата виявила порушення (зловживання) по кожному із проектів, основними з яких стали: неякісна підготовка документації, проблеми організаційного характеру, що несвоєчасно усувалися, недоліки в плануванні та звітуванні про стан впровадження Проекту, а також неналежний рівень контролю за його виконанням на всіх стадіях реалізації.

Увагу економістів привертають до себе вимоги МВФ щодо заходів, які повинна виконати Україна для одержання траншу. Найбільшого резонансу викликали соціальні вимоги: підвищення пенсійного віку для громадян, підвищення ціни на газ для населення, упорядкування пільг тощо. МВФ має право вимагати від країни-

позичальника усунення тих чи інших фінансових проблем в економіці.

З початку 2015 року відбулося деяке зменшення загального обсягу державного боргу, приведенного в еквіваленті іноземної валюти. Якщо за показниками 1 січня 2015 року сукупний обсяг заборгованості України перед внутрішніми і зовнішніми кредиторами складав 69,81 млрд. дол. США, то державний і гарантований державою борг станом на 30 вересня 2015 року становив 1 521,378 млрд. гривень або 70,671 млрд. доларів (на 31 серпня – 1 494,891 млрд. гривень або 70,562 млрд. доларів). Гарантований державою борг на 30 вересня 2015 року становив 262,055 млрд. гривень або 12,173 млрд. доларів (260,762 млрд. гривень або 12,309 млрд. доларів на 31 серпня) [12]. А станом на вересень 2015 р. величина державного боргу досягла критичного рівня у 90% ВВП [10].

Зменшення заборгованості було одним із пунктів Меморандуму про взаєморозуміння між МВФ та Україною. Однією з умов було те, що Україна домовиться з кредиторами про реструктуризацію боргів. Відповідно до чинної чотирирічної програми розширеного фінансування ЕРГ із МВФ, реструктуризація має забезпечити досягнення Україною трьох цілей: економії на зовнішніх платежах за боргами держави, гарантованих державою, і суб'єктів держсектора на суму приблизно 15,3 млрд. доларів за період реалізації програми МВФ; забезпечення до 2020 р. співвідношення державний борг/ВВП на рівні не вище за 71% ВВП; підтримки загальних потреб у фінансуванні бюджету за борговими операціями у середньому на рівні 10% ВВП (максимум 12% ВВП на рік) в 2019–2025 рр. [16].

Важливу роль також відіграють суверенні кредитні рейтинги провідних агентств світу. Від оцінки платоспроможності країни погашати власні борги залежить бажання іноземних кредиторів вступати з нею у кредитні відносини, не побоюючись за втрату власних коштів. У таблиці 5 представлено кредитний рейтинг України, опублікований провідними рейтинговими агентствами світу.

Таблиця 5. Кредитні рейтинги боргових зобов'язань України станом на 19 жовтня 2015

Рейтингове агентство	Рейтинг боргових зобов'язань в іноземній валюті		Рейтинг боргових зобов'язань в національній валюті		Прогноз
	Довгострокові зобов'язання	Короткострокові зобов'язання	Довгострокові зобов'язання	Короткострокові зобов'язання	
"Fitch Ratings" (Fitch)	RD	RD	CCC	-	
"Standard & Poor's" (S&P)	B-	B	B-	B	Стабільний
"Rating and Investment Information, Inc." (R&I)	CC	-	-	-	Перегляд з можливим пониженням
"Moody's Investors Service" (Moody's)	Ca	-	Ca	-	Негативний

Джерело: Складено автором на основі даних [13].

У листопаді 2015 року Агентство Moody's підвищило урядовий рейтинг емітента України до рівня "Саа3" з переддефолтного рівня "Са". Отже, прогноз рейтингу був змінений з негативного на стабільний. Хоча, потрібно відмітити, що агентство залишило рейтинг на рівні "Са" за урядовими облігаціями у 3 млрд. дол., виплата яких має відбутися у грудні 2015 року.

Серед причин, які вплинули на підвищення рейтингів Moody's виділяє врегулювання ситуації із реструктуризацією приватних євробондів у 15 млрд. дол., випущених під гарантії уряду, а також прогрес у політичних та економічних реформах у рамках програми Міжнародного валютного фонду.

Позитивним фактором Moody's також називає заходи по боротьбі з корупцією та відмиванням грошей, що визнав у тому числі ЄБРР [15].

Необхідність переосмислення перспектив співробітництва з МФО була визначена розпорядженням Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції планування, залучення, ефективного використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями" від 20 жовтня 2011 року [11].

Реалізація Україною програм з МВФ є одним з важливих факторів формування її інвестиційного клімату,

зростання довіри до макрофінансової стабільності економіки [7]. Україні необхідно підвищити контроль за цільовим використанням ресурсів, сприяти підвищенню інвестиційної привабливості та кредитоспроможності вітчизняних підприємств, диференціювати джерела фінансових коштів за рахунок розширення ринкової складової. За допомогою такого механізму можливо поглибити участь країни на світових фінансових ринках та зменшити залежність економіки України від ресурсів МВФ.

Надалі продовження співпраці України з МВФ може принести користь національній економіці країни, але при цьому присутні й деякі небезпеки, а саме: загроза фінансовій системі безпеки держави, перетворення фінансової системи України на валютно залежну систему від позик, значне зростання державного боргу та ін.

Щодо перспектив співробітництва з Міжнародним Валютним Фондом, то у сфері стабілізації валютних ринків першочерговими заходами є [11]:

- усунення дисбалансів, пов'язаних зі збільшенням гнучкості обмінного курсу до ринкової ситуації;
- проведення регулярних валютних інтервенцій у формі аукціонів;
- підвищення процентних ставок, що відіграють роль інструмента монетарної політики, зокрема ставок рефінансування;
- запровадження прозорості операцій із рефінансування та припинення прийому як заставного забезпечення власних акцій банків;
- скасування податку в пенсійних фонд на валютні операції тощо.

У сфері політики та структурних реформ важливим було б [11]:

- прийняття Національним банком України нормативних документів щодо запровадження гнучкого обмінного валютного курсу гривні до провідних валют;
- ухвалення законодавчих та нормативних документів щодо вирішення питань проблемних банків та надання фінансової підтримки банківським установам шляхом рефінансування на основі принципів рівності та прозорості;
- своєчасне проведення діагностики проблемних банків;
- розширення, відповідно до міжнародної практики, обсягів регулярного висвітлення для громадськості й ринків деталізованої фінансової інформації про функціонування банківської системи, засновників і акціонерів банків, які мають вагомую частку, принципи роботи, кредитну й депозитну політику, доходи тощо.

В Україні немає іншого вибору, окрім як провести структурні реформи, але, на жаль, з багатьох причин без зовнішнього тиску МВФ уряд та парламент навряд чи зможуть провести реформи на ділі, а не на папері.

На сьогодні Україна зможе отримати максимальний соціально-економічний ефект від співпраці з Світовим Банком на наступних засадах:

1) основним принципом співробітництва має стати максимальна відповідність форм та способів надання допомоги Банку потребам економічного та соціального розвитку України;

2) співпраця має бути зорієнтована на створення потужної у політичному, економічному та фінансовому плані держави. Тобто, вона повинна забезпечувати економічне зростання, що підтверджуватиметься якісними змінами важливих соціально-економічних показників;

3) рішення про залучення позикових коштів Світового банку слід приймати на основі ретельного аналізу порівняльних переваг запозичення у Банку щодо фінансування з інших джерел на основі чітко встановлених критеріїв і тільки за умови неможливості виділення

коштів з державного бюджету, комерційного кредитування або надання приватних гарантій;

4) залучення коштів Світового банку може здійснюватися тільки за умови забезпечення їх ефективного і повного використання та отримання відповідних вигадів, які будуть реальними джерелами погашення боргів;

5) диверсифікація механізмів співпраці зі Світовим банком як один з ключових принципів передбачає необхідність урізноманітнення тих механізмів і використання в кожному конкретному випадку найбільш оптимального з них, що дозволить з найбільшою віддачею використовувати існуючі можливості співпраці;

6) характер, обсяги і форми співпраці не повинні негативно впливати на національну економічну безпеку, а тому рівень заборгованості має бути лімітованим з метою недопущення боргової залежності нашої країни [9].

Необхідним шляхом до підвищення ефективності залучення та використання ресурсів Банку, особливо в нинішніх складних умовах, має стати розробка та впровадження дієвої системи підготовки та управління запозиченнями. Базою такої стратегії повинні стати середнь- та довгострокові державні програми соціально-економічного розвитку України.

Значний акцент у подальших відносинах зі Світовим банком має ґрунтуватися на посиленні ролі та відповідальності української сторони. Зокрема, необхідно відмітити, що вона повинна брати активнішу участь в ініціюванні проектів, а не чекати на пропозиції, що надійдуть від СБ. Україні необхідно підвищити й закріпити відповідальність міністерств та інших державних органів, на які покладаються функції з підготовки та реалізації того чи іншого проекту.

Висновки. Отже, співпраця з міжнародними фінансовими інститутами має велике значення для реформування економіки України. Нинішня складна соціально-економічна ситуація змушує нашу країну звертатися за позиками. Щодо подальшого співробітництва, то партнерство є досить важливим, а відмова в наданні коштів згубно вплине на стабільність української економіки. Співпраця України з МФІ сприяє поліпшенню макрофінансових показників, формуванню конкурентного ринкового середовища, стабілізації національної грошової одиниці, активізації інвестиційного процесу та розвитку приватного підприємництва. Необхідно пам'ятати, що залучені додаткові кошти від даних організацій спрямовуються на подолання певних проблем в економіці держави. Україні вкрай необхідно придивитися до власного стану економіки та до ситуації, яка склалася в соціальній сфері.

Також не потрібно забувати, що доки Україна знаходитиметься залежною від кредитування МФО, доти існуватимуть загрози фінансовій безпеці держави, значно зростатиме державний борг та загроза суверенітету держави. Однак, для забезпечення подальшого співробітництва України з міжнародними інститутами необхідне, в першу чергу, активне втручання держави в стимулювання, заохочення співробітництва з іноземними партнерами. Незважаючи на прогресивні кроки України на шляху співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, існують значні перепони, такі як: недосконалість законодавства та його невідповідність міжнародним нормам, систематичне невиконання нашою країною зобов'язань по міжнародних програмах співпраці через припинення фінансування проектів зі свого боку, нецільове використання наданих коштів. Але незважаючи на те, що наслідки співробітництва з даними інститутами є досить неоднозначними, економічний стан країни змушує її звертатися до фінансових організацій за ресурсами.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Співробітництво з міжнародними фінансовими інститутами повинне витікати з економічного розвитку країни, враховувати внутрішні та зовнішні фактори, ба-

зуватися на попередньому досвіді. Удосконалення та зміцнення співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями має бути важливою складовою економічної політики держави.

Дискусія. На сучасному етапі дискусійними питаннями залишаються шляхи вдосконалення співробітництва України з міжнародними інститутами та поліпшення законодавчої бази. Неоднозначними є оцінки щодо перспектив співробітництва з даними організаціями та нинішнім використанням ресурсів, отриманих від них. Наприклад, на думку деяких науковців, кредити Міжнародного Валютного Фонду створюють швидше довгострокову залежність, ніж надають допомогу в короткостроковому періоді. Але згідно зі статусом Фонду, його кредити повинні мати короткостроковий характер. З одного боку, кошти фінансових інститутів дають позитивні загальноекономічні результати, а з іншого – зростає боргове навантаження країни.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України // [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про стратегію співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2006-2008 роки" від 20.06.2006 р. № 844. – Режим доступу: www.uarpravo.net/data/base07/ukr07981.htm
3. Закон України "Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій" // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 33. – С. 474.
4. *Базилук Я.Б.* Пріоритетні напрями підвищення результативності співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями / Я.Б. Базилук // *Фінанси України*. – 2014. – № 1. – С. 54–66.
5. *Козюк В.В.* Експансія кредиту в системі макрофінансових дисбалансів / В.В. Козюк // *Фінанси України*. – 2010. – №1. – С.54–65.
6. *Іваницька О.М.* Вплив траншів МВФ на економіку України / [О.М. Іваницька, Г.Ю. Невгад, І.М. Балкова] // *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія "Економіка, право, політологія, туризм"*. – 2014. – № 4. – С. 14–17.
7. *Мірошниченко Ю.В.* Кредитна залежність української економіки від МВФ / Ю.В. Мірошниченко // *Академічний огляд*. – 2012. – №1. – С. 150–156.
8. *Петрик О. А., Батковський В.* Фінансові програми МВФ для надання фінансової допомоги країнам / Петрик О., Батковський В. // *Вісник НБУ* – 2014. – №6.
9. *Плотніков О. В.* Проблеми оптимізації взаємовідносин України з міжнародними фінансовими організаціями / О. В. Плотніков // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: [зб. наук. праць]; Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Інститут міжнародних відносин*. – 2004. – Вип. 46. – Ч. I. – С. 21–25.

нальний університет імені Тараса Шевченка; Інститут міжнародних відносин. – 2004. – Вип. 46. – Ч. I. – С. 21–25.

10. Державний борг України: оцінка ризиків. Нова Україна. Інститут стратегічних досліджень // – Режим доступу: <http://newukraineinstitute.org/new/572>.

11. Інформаційна довідка щодо історії співробітництва з Міжнародним валютним фондом від 23.05.2011 // – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=293456&catid=54623.

12. Інтернет портал і телевізійний канал Еспресо TV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2015/11/02/derzhborg_ukrayiny_v_veresni_zrist_do_70_7_mld.

13. Кредитний рейтинг державних цінних паперів. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kredytyni-reitynh-derzhanykh-tsinnykh-paperyv?category=borg>.

14. Механізм розширеного фінансування. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spirobitnictvo/mechanizm-rozshirenogo-kredituvannya>.

15. Міжнародне рейтингове агентство Moody's підвищило урядовий рейтинг емітента України. Офіційний сайт Публіцист / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://publicist.in.ua/9535-mzhnarodne-reytingove-agentstvo-moodys-pdivischilo-uryadoviy-reyting-ementa-ukrayini.html>.

16. Офіційний сайт інформаційного агентства Дзеркало тижня / [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua>.

17. Офіційний сайт Міністерства Фінансів України. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

18. Офіційний сайт міжнародного Валютного фонду / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/index.htm>

19. Офіційний сайт Національного банку України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.

20. Офіційний сайт Світового банку / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>.

21. Партнерство Світовий банк – Україна Огляд програм в країні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Ukraine-Snapshot-ukr.pdf>

22. *Платонов Д. Н.* Кредитная ломка: нужны ли Украине транши МВФ, чтобы спастись от голодного об мороза / Д. Н. Платонов // *Аргументы и факты*. – 2012. – № 36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aif.ua/money/economy/964640>.

23. Україна та Світовий банк: досвід та перспективи співпраці. Матеріали круглого столу. Національний інститут стратегічних досліджень при президенті України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1584/>.

24. *Garcia G.G.H.* (2013). International Monetary Fund, Handbook of Safeguarding Global Financial Stability: Political, Social, Cultural, and Economic Theories and Models, Issue 4, pp. 419–434. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-397875-2.00033-7>

25. *Coppola Damon P.* (2011). Multilateral Organizations and International Financial Institutions, Introduction to International Disaster Management, Issue 2, pp. 549–639. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-382174-4.00010-0>

Надійшла до редакції 16.11.15

С. Мицюк, канд. экон. наук, старший научный сотрудник
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина,
В. Мегей, экономист
Киевский национальный торгово-экономический университет, Киев, Украина

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ СОТРУДНИЧЕСТВА УКРАИНЫ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ ФИНАНСОВЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ

В статье охарактеризовано современное состояние отношений между Украиной, Международным валютным фондом, Всемирным банком реконструкции и развития и сделано анализ тенденций развития сотрудничества с этими МФИ. Раскрыты проблемы в кредитовании, предложено меры по последующему усовершенствованию отношений с данными организациями.

Ключевые слова: международные финансовые институты, транш, стратегия сотрудничества Украины с международными финансовыми организациями.

S. Mytsiuk, Ph.D in Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
V. Megey, economist
Kyiv national university of trade and economics, Kyiv, Ukraine

CURRENT CONDITION AND PROSPECTS OF UKRAINE COOPERATION WITH INTERNATIONAL FINANCIAL ORGANIZATIONS

The article describes the present status of relations between Ukraine and the International Monetary Fund, the World Bank and the International Bank for Reconstruction and Development. and analyzes the tendencies of development of cooperation with International Financial Institutions. The problem in crediting were revealed and were proposed measures to further improve and improvement relations with these institutions. The issues of the operation and features of the International Finance Organization have been highlighted. Consequences of cooperation with the International Finance Organization have been discovered. The forthcoming repayment of Ukraine credit liabilities have been analyzed. The article analyzes Ukraine's problematic aspects cooperation with International Finance Organization in the conditions of the economic and military crisis

Keywords: International financial institutions, tranche, Strategy of Ukraine's cooperation with international financial institutions.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 12(177): 39-48

УДК 336.71.078.3

JEL G21, G28

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/177-12/5>

С. Науменкова, д-р екон. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

БАЗЕЛЬ I, II, III: РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ РЕГУЛЯТОРНОЇ ОСНОВИ

У статті досліджено розвиток фундаментальних угод Базельського комітету з банківського нагляду (Базель II, II, III). Визначено перешкоди у запровадженні вимог Базеля III до капіталу банків в Україні в умовах посилення економічної нестабільності. Сформульовано пропозиції з підвищення ефективності пруденційної діяльності для відновлення стійкості банківського сектору України та попередження прояву регуляторного арбітражу.

Ключові слова: Базель I, II, III, сукупні буферні вимоги, банківський нагляд, системний ризик, фінансова стійкість.

Вступ. Необхідність відновлення стійкості банківського сектору України актуалізує питання щодо запровадження нових стандартів банківського регулювання та нагляду відповідно до вимог Базельського комітету з банківського нагляду. Регуляторна багатовекторність наглядових положень Базельського комітету [1 – 8] обумовлює методологічні та методичні складності щодо їх сприйняття та застосування в країнах, які не є членами ЄС, у т. ч. з нестійкими економіками, посилює увагу до більш глибокого дослідження змісту та можливих наслідків впровадження. Це спричинено появою системних загроз та необхідністю уточнення мандату та повноважень центральних банків, необхідністю вдосконалення механізмів підтримки фінансової стабільності та оновлення інструментів моніторингу системних ризиків. Оскільки більшість документів Базельського комітету має переважно рекомендаційний характер, виникають питання щодо створення відповідних передумов переходу на нові стандарти. Ефективне використання наглядових ресурсів досягається, по-перше, за умов дотримання загальноновизнаних принципів ефективного банківського нагляду; по-друге, забезпечення необхідної оперативності та регуляторної гнучкості в процесі розв'язання проблемних питань щодо розподілу повноважень та контролю за ситуацією у банківському секторі. За відсутності ефективного регулювання та нагляду банківська система не лише є потенційним об'єктом кризи, а й сама може стати джерелом макроекономічних дисбалансів і фінансових потрясінь.

З огляду на це постає питання стосовно того, наскільки всеохоплюючими та системними є дії Національного банку України для запровадження стандартів ризик-орієнтованого нагляду? Як регуляторні положення Базельського комітету ефективно застосовувати для здійснення гнучкої та адаптивної мікро- та макропруденційної політики в країнах, які не є членами ЄС?

Ця стаття продовжує цикл публікацій за участю автора з проблем забезпечення фінансової стабільності та подальшого розвитку наглядово-координаційних механізмів фінансового сектору. Метою статті є розкриття методологічних засад формування єдиного регуляторного поля на основі запровадження Базельських угод (Базель I, II, III); дослідження впливу Базельських вимог на якісну структуру капіталу банків в Україні; обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення нормативної бази з банківського регулювання та нагляду в Україні.

Методологія та аналіз останніх досліджень та публікацій.

Запровадження стандартів банківського регулювання та нагляду є однією з найбільш гострих тем, яка знайшла відображення в офіційних документах ЄС [9, 10], Банку міжнародних розрахунків і Базельського комітету з банківського нагляду [1 – 8], Європейського центрального банку, Ради з фінансової стабільності,

Національного банку України, а також численних публікаціях зарубіжних та вітчизняних вчених.

Світова фінансова криза виявила недоліки в існуючих системах фінансового регулювання, що спричинило необхідність вдосконалення принципів регулювання діяльності банків. Існуюча макрофінансова нестабільність, за висновками В. Міщенко, Р. Лисенка, постає як результат взаємодії зовнішніх чинників та цілого комплексу внутрішніх структурних дисбалансів, які стосуються всіх без винятку сфер вітчизняної економіки [11, С.55,], що, в свою чергу, потребує поєднання функцій стратегічного розвитку та антикризового управління в діяльності центральних банків [12, С.270] та обумовлює потребу в уточненні контурів регуляторного поля.

Проблемам запровадження вимог Базельського комітету в банківському секторі України знайшло відображення в роботах Л. Примостки, М. Диби, О. Чуб, Г. Карчевої [13], В. Кротюка, В. Міщенко, М. Незнамової [14-15], М. Зверякова, В. Коваленко [16] та інших вчених. Особливого розвитку ця тема набуває стосовно критеріїв визначення системно важливих банків та оцінювання достатності їх капіталу [5, 17].

Не дивлячись на значний доробок науковців і практиків з вирішення проблем запровадження в Україні Базельських угод, ціла низка питань щодо вдосконалення управління капіталом, ризиками та поліпшення ринкової дисципліни залишаються не вирішеними. Актуальність запровадження стандартів банківського нагляду в практику вітчизняних банків вимагає розробки та подальшого вдосконалення методологічних засад і практичних підходів щодо управління капіталом і ризиком банків. Особливої актуальності вони набувають у зв'язку з поглибленням фінансової кризи в Україні.

Запровадження Базельських вимог потребує вдосконалення ризик-менеджменту, гнучкості регулювання капіталу, запровадження інновацій з метою розробки надійних системи управління ризиками та підвищення міжнародної конкурентоспроможності банківської системи. Гармонізація регуляторних положень в країнах з нестійкими економіками базується на відповідності Базовим принципам ефективного банківського нагляду [1], посиленні вимог до капіталу банків і вдосконаленні методів оцінки системних ризиків, які знайшли відображення в документах ЄС: Capital Requirements Regulation & Capital Requirements Directive IV (CRR/CRD IV) [9, 10].

На наш погляд, передумовами формування ефективної регуляторної основи в Україні є:

1. Відповідність базовим принципам фінансового регулювання та нагляду згідно вимог Базельського комітету та міжнародних нормоутворюючих установ.
2. Адекватність використовуваних інструментів для здійснення циклу нагляду на макро- та мікрорівнях.
3. Наявність структури органів з відповідними мандатами для запровадження циклу нагляду на безперервній основі.

В країнах з нестійкими економіками відповідність Базельським принципам є основою для уточнення напрямів концентрації наглядових ресурсів для усунення слабких місць нагляду. Саме Базельські принципи встановлюють рівень надійної наглядової практики, яка застосовується наглядовими органами як еталон (цільовий орієнтир) для оцінки якості їхніх систем нагляду. З огляду на це, нами запропоновано методичний підхід на основі розрахунку дифузного індексу, диференційованого для розвинутих країн та країн з нестійкими економіками, для визначення відповідності системи нагляду Базельським принципам [18, С. 51]. Безпосередній зв'язок юридичних аспектів гармонізації регуляторних положень на рівень глобалізованості країни відображено в роботах Г. Харламової та А. Іскри [19, С.67].

Найбільш резонансним напрямом є застосування Базельських вимог до капіталу банків в умовах посилення

нестабільності як в країнах ЄС, та і в країнах, які не є членами ЄС. Зокрема, урахування юридичних особливостей на прикладі Румунії в умовах формування єдиного регуляторного поля розкрито І. Сбарцеа [20].

Вважаємо за доцільним звернути увагу, що методологічною основою Базельських угод є застосування *пропорційного підходу*, який передбачає, що більше часу і ресурсів відводиться більшим за розміром, складнішим за структурою або більш ризиковим банкам. Пропорційний підхід передбачає урахування профілю ризику та системної важливості банків.

Питання вибору критеріїв достатності капіталу є головним у регулятивних вимогах до капіталу банків. Зауважимо, що підходи до визначення критеріїв зазнали змін (табл.1).

Таблиця 1. Зміна критеріїв визначення достатності капіталу

1914 – 50-ті роки XX ст.	50-ті роки XX ст. – теперішній час
Достатність капіталу = Власний капітал / Депозити	Достатність капіталу = Власний капітал / Зважені за ризиком активи
Достатність капіталу як засіб захисту вкладників	Достатність капіталу як засіб захисту вкладників та забезпечення від збитків залежить від:
обсягів залучених ресурсів	якості активів
Критерій визначення достатності капіталу: ресурсна база	Критерій визначення достатності: рівень прийнятих банком ризиків

Джерело: авторська розробка.

Загальновизнаним критерієм відповідно до Базельських вимог є рівень прийнятих банком ризиків, який конкретизується у вимогах до капіталу, що знайшли відображення у відповідних документах Базельського документу з банківського нагляду [2-6]. Упродовж

останніх часів уточнювалися підходи до розрахунку власного капіталу та оцінки ризиків, але критерій і досі залишається незмінним – *достатність капіталу залежить від рівня ризику банківських втрат* (рис.1).

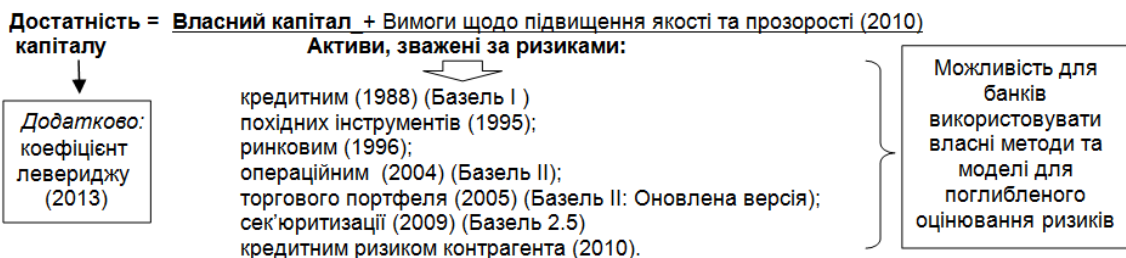

Рис. 1. Хронологія запровадження Базельських вимог щодо охоплення ризиків при розрахунку достатності капіталу

Джерело: авторська розробка.

Існують певні розбіжності щодо сприйняття Базельських угод в різних версіях. Думка про те, що нові "версії" Базельської угоди скасовують чинність попередніх, насправді, не відповідає дійсності. Базель II і Базель III є доповненнями до Угоди про капітал 1988 р (Базель I). Отже, кожний новий документ вдосконалює попередні. Тому після прийняття Базеля III вимоги, що були запроваджені в Базелі II (Компонента II "Контроль з боку нагляду" та Компонента III "Ринкова дисципліна") не втратили своєї важливості [15, С.5].

На рис. 2 представлено розвиток Базельських угод за їх хронологічним наповненням: від Базеля I до Базеля III. Отже, Базельські угоди як система регуляторних документів, положень і правил в оновленій редакції зберігають традиційну структуру трьох складових:

"Підвищені мінімальні вимоги до капіталу і ліквідності (*Enhanced Minimum Capital & Liquidity Requirements*)";

"Посилений наглядовий процес для корпоративного управління ризиками та планування капіталу (*Enhanced Supervisory Review Process for Firm – Wide Risk Management and Capital Planning*)";

"Посилене розкриття інформації та ринкова дисципліна (*Enhanced Disclosure & Market Discipline*)".

Упродовж 2010–2014 рр. Базельський комітет представив нові документи, в яких відображено додаткові пропозиції щодо вдосконалення управління ліквідністю [6 – 8].

Базельські угоди містять певні новації щодо регулювання ліквідності банку. Оцінювання ліквідності здійснюється на основі застосування таких принципів:

безперервність;

гнучкість (поєднання стандартів та інструментів моніторингу);

всебічність (урахування мікро- і макроекономічних чинників).

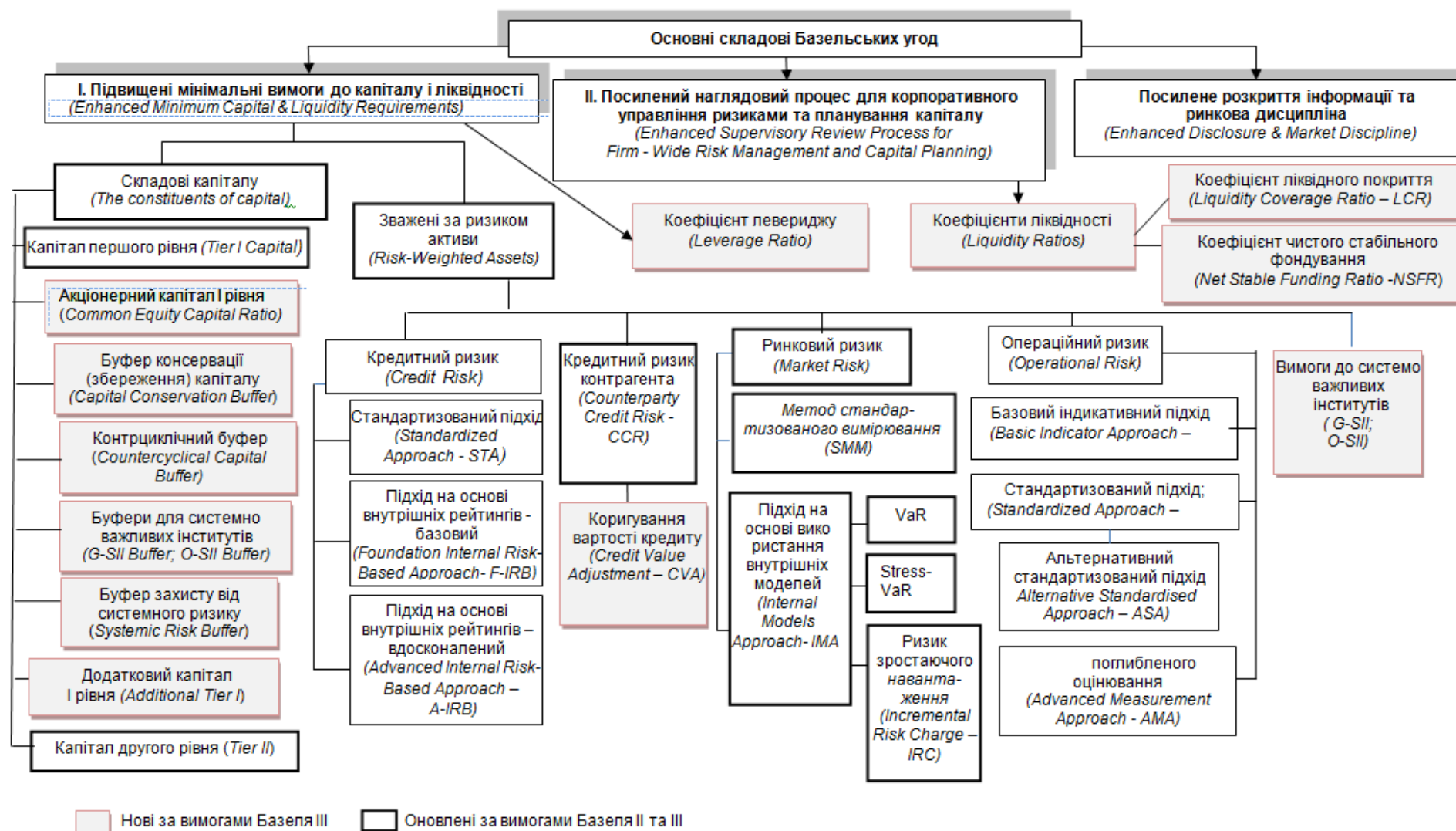

Рис.2. Основні складові Базельських угод

Джерело: побудовано автором на основі використання: [2 – 8].

На наш погляд, з методологічної точки зору важливим є розкриття змісту цих принципів для правильного розуміння інструментарію, який пропонується для застосування. Чим визначається спрямованість цих принципів?

Принцип безперервності в процесі регулювання ліквідності банку забезпечується на основі:

по-перше, відмови від оцінювання ліквідності на основі балансу та переходу до оцінювання грошового потоку.

по друге, безперервність регулювання ліквідності банку забезпечується на основі поєднання двох основних взаємодоповнюючих цілей:

- у короткостроковому періоді – через створення запасу високоліквідних ресурсів для забезпечення здійснення діяльності в умовах стресу протягом одного місяця. Для цього з 01.01.2015 запроваджено коефіцієнт ліквідності (ліквідного покриття) – *Liquidity Coverage Ratio (LCR)*;

- у довгостроковому періоді – через створення додаткових стимулів для банків щодо залучення фінансування з більш надійних джерел на постійній структурній основі. З цією метою у 2018 р. вводиться

коефіцієнт чистого стабільного фінансування – Net Stable Funding Ratio (NSFR), який відображає структурні аспекти вибору джерел фінансування.

Принцип гнучкості в управлінні ліквідності забезпечується на основі поєднання стандартів (коефіцієнтів ліквідності) та інструментів моніторингу, які базуються на використанні методів сценарного моделювання

Принцип всебічності базується на врахуванні як внутрішніх параметрів банку, так і макроекономічних чинників, зокрема, в процесі оцінювання впливу макроекономічних системних шоків на стан ліквідності банку.

Запровадження нових регуляторних заходів було спрямовано на підвищення стійкості банківської системи за рахунок збільшення ліквідних резервів та покращення якості капіталу. Співставність основних регуляторних вимог Базель II і Базель III за хронологією досягнення повного впровадження представлено у табл. 2. Але у регуляторних колах продовжується гостра полеміка щодо наслідків переходу на нові стандарти. З огляду на це значення інструментів регулювання ліквідності банків підлягає моніторингу та уточненню упродовж наступних років (табл.2).

Таблиця 2. Співставність основних регуляторних вимог Базель II і Базель III за хронологією досягнення повного впровадження

Показники	Базель II	Базель III	Дата досягнення повного впровадження у країнах – членах Базельського комітету
1. Адекватність загального капіталу	8	8	-
1. Адекватність капіталу I рівня, %	4	6	01.01.2015
2. Адекватність акціонерного капіталу, %	2	4,5 (прості акції після відрахувань)	01.01.2015
3. Буфер консервації капіталу	Відсутній	Упродовж 01.01.2016 – 01.01.2019 збільшення з 0,625% до 2,5% Створення буферу збереження капіталу на рівні додаткових 2,5% підвищить рівень капіталу I рівня до 7%.	01.01.2019
4. Контрациклический буфер капіталу	Відсутній	Є макропруденційним інструментом зі змінними характеристиками та варіюється у діапазоні від 0% до 2,5%	
5. Фінансовий важіль	Відсутній	Упродовж 01.01.2013 – 01.01.2016: 3%	01.01.2017 – коригування показника; 01.01.2018 – 01.01.2019 – уточнення показника
6. Показник ліквідного покриття	Відсутній	Моніторинг: 01.01.2011 – 01.01.2014; з 01.01.2015 – 100%	01.01.2015
7. Показник чистого стабільного фінансування	Відсутній	Моніторинг: 01.01.2011 – 01.01.2017; з 01.01.2018 – 100%	з 01.01.2019 – уточнене значення

Джерело: складено автором за інформацією Базельського комітету [2 – 4, 6 – 8].

Водночас існують питання щодо реалізації Базельських угод в різних юрисдикціях, у тому числі в країнах ЄС. Оцінка наслідків переходу на стандарти Базеля III є темою для окремого дослідження, яка, до речі, вже отримала відображення у наукових публікаціях на цю тему [13, 15, 16, 20]. Так, за оцінками Федеральної асоціації німецьких банків, у Німеччині для того, щоб національні нормативи відповідали новим Базельським стандартам, десять найбільших банків повинні збільшити власний капітал зі 105 до 140 млрд. євро [15, С.8]. Отже, запровадження Базеля III може стати фактором стримування зростання обсягів кредитування і, як наслідок, економічного зростання. На думку В. Міщенка та А. Незнамової, опосередкованим наслідком упровадження Базеля III може стати відмова банків від участі у

високоризикових, але прибуткових операціях, передусім – із цінними паперами. Крім того, негативний вплив нових Базельських вимог може позначитися на зменшенні обсягів фінансування реального сектору, що може стати вирішальним фактором впливу на зниження темпів відновлення економіки. Такі зміни стимулюватимуть великі банки, що активно працюють на міжнародних ринках, посилювати дисципліну у сфері торгівлі позабіржовими деривативами та стандартизувати торгівлю ними. Вірогідним сценарієм розвитку подій може стати повернення банків до простих схем бізнесу та універсальних операцій. Посилені вимоги до достатності капіталу першого рівня можуть стати потужним стимулом до зміни власних бізнес-моделей. Банки самостійно вирішуватимуть, яким чином нарощувати капітал, або

обиратимуть екстенсивний шлях розвитку, обмежуючись зниженням виплат дивідендів [15, С.8].

Як позначиться впровадження нових вимог до капіталу для банківського сектору України? Чи отримає Національний банк України додаткові макропруденційні важелі для обмеження поширення системних ризиків, а банки – додаткові резерви для мінімізації витрат від системних ризиків? Розглянемо більш детально ці питання на основі аналізу оновленої версії Базельських угод, імплементованої в країнах ЄС.

Результати.

Аналіз значень показників адекватності регулятивного капіталу, рентабельності активів і капіталу свідчить про помітне погіршення ситуації в банківському секторі України у 2008–2016 рр. Відбулося суттєве зменшення сукупного регулятивного капіталу банків упродовж 2014 – 2015 рр.: з 204,97 до 104,75 млн. грн. (табл. 3). Значення показників достатності капіталу банків в Україні зменшується: відношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів скоротилося майже вдвічі: з 20,83% у 2011 р. до 10,02% у 2016 р. (табл.3).

Таблиця 3. Окремі показники діяльності банків в Україні у 2008 – 2016 рр.

Показники	01.01. 2008	01.01. 2009	01.01. 2010	01.01. 2011	01.01. 2012	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.02. 2016
Регулятивний капітал, млн.грн.	72 265	123 066	135 802	160 897	178 454	178 909	204 976	188 949	130 974	104 753
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (H2), %	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60	12,31	10,02
Рентабельність активів, %	1,05	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46	-0,81
Рентабельність капіталу, %	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-51,91	-9,70

Джерело: за даними Національного банку України.

З огляду на це, наприкінці серпня 2014 р. за технічним завданням, узгодженим із МВФ і Світовим банком, проведено стрес-тестування 15 найбільших банків України. Ситуація була змодельована на 3 роки. Тести показали, що в 9 із 15 банків сумарні потреби в збільшенні капіталу складають 56 млрд. грн. [21, С.72].

Основними завданнями запровадження Базельських стандартів банківського нагляду в Україні є такі:

- підвищення стійкості фінансової системи до впливу агрегованих шоків шляхом створення буферів для абсорбування цього впливу;

- обмеження поширення системного ризику в часі з метою послаблення проциклічних зв'язків;

- контроль поширення уразливості всередині фінансової системи, що виникає через взаємопов'язаність фінансових посередників, ринків і окремих секторів.

Посилення регуляторної основи полягає у тому, що для мінімізації втрат унаслідок системної ураженості моніторинг системного ризику здійснюється не лише на рівні фінансових інститутів, але й ринків, секторів та поширюється на економіку загалом, що зумовило пода-

льше ускладнення та гнучкість у застосуванні пруденційних інструментів та поєднанні їх з традиційними банківськими індикаторами та інструментами макропруденційного регулювання. Більш детально розкриття поняття системного ризику, змісту та основних завдань макропруденційної політики, а також застосування мікро- і макропруденційних інструментів досліджено нами в окремій публікації на цю тему [21].

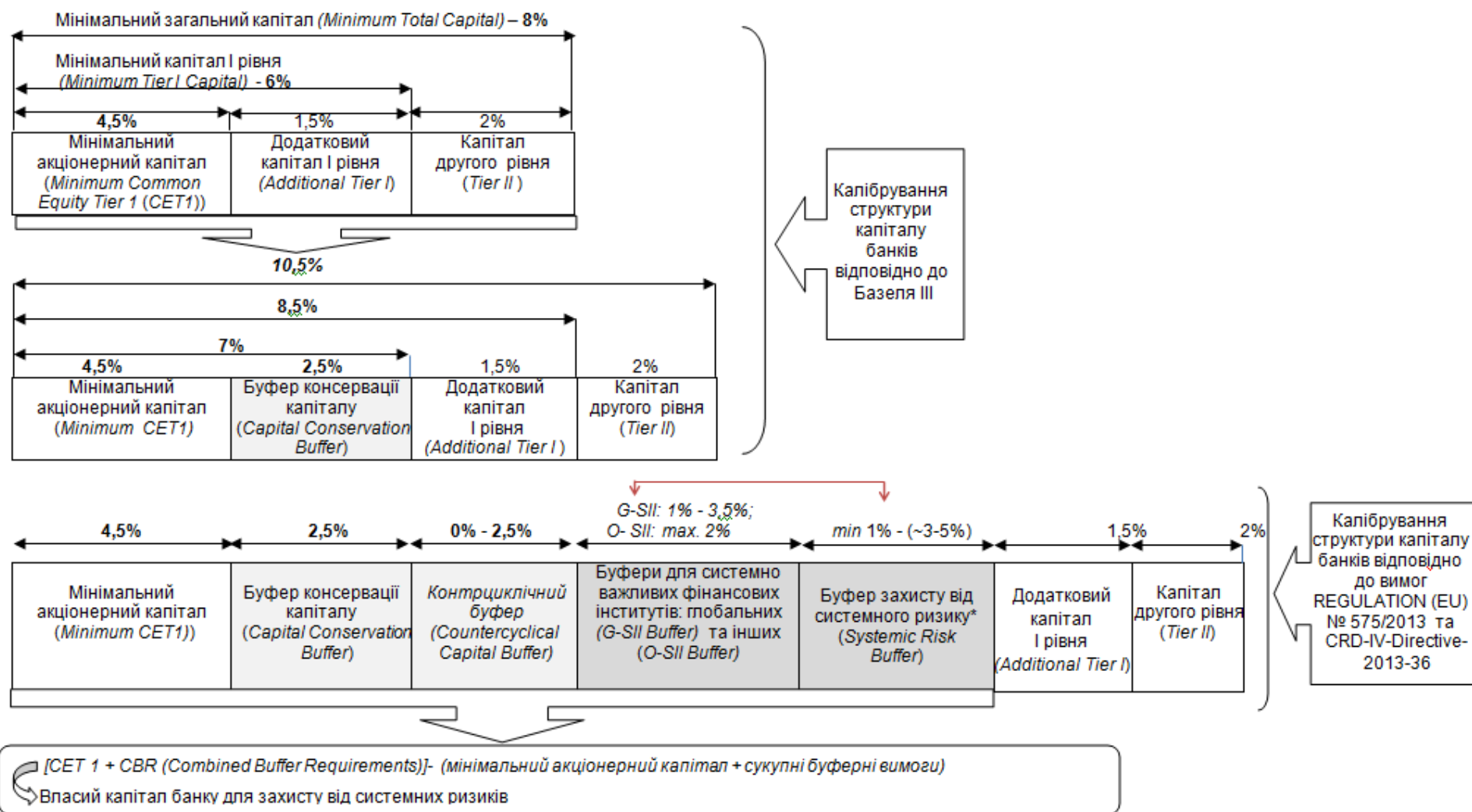
Нами проведено аналіз якісної структури капіталу банків відповідно до вимог ЄС: REGULATION (EU) № 575/2013 та DIRECTIVE 2013/36/EU.

Трансформація Базельських вимог до капіталу банків за досягненням повного впровадження у 01.01.2019 р. представлено на рис. 5.

Доцільно звернути увагу, що розмір капіталу 1 рівня, призначеного для абсорбції системних шоків, розширено на основі запровадження буферів капіталу, до переліку яких належать такі:

- буфер консервації капіталу (*Capital Conservation Buffer*): є обов'язковим для банків; і формується ними на основі введення обмежень на розподіл прибутку, а саме щодо виплати дивідендів і бонусів;
- контрциклічний буфер (*Countercyclical Capital Buffer*): вводиться регулятором для забезпечення від проциклічних тенденцій у періоди підвищеної кредитної активності; належить до переліку макропруденційних інструментів зі змінними характеристиками;
- буфер для глобальних системно важливих інститутів (*Global Systemically Important institutions: G-SII Buffer*);
- буфер для інших системно важливих інститутів (*Other Systemically Important Institution: O-SII Buffer*) – застосовуються для банків, віднесених до категорії інших системно важливих фінансових інститутів;
- буфер захисту від системного ризику (*Systemic Risk Buffer*) – застосовується регулятором для захисту від нециклічного системного та макропруденційного ризиків.

Застосовується буфер, значення якого для банку є найбільшим

□ - мандатне значення; ■ - значення визначається національними регуляторами відповідно до встановлених меж

*Буфер захисту від довгострокового нециклічного та макропруденційного ризику (згідно CRD-IV-Directive-2013-36, Article 133 – прим. авт.)

Рис. 5. Трансформація Базельських вимог до капіталу банків за досягненням повного впровадження з 01.01.2019р.

Джерело: Побудовано автором на основі використання [4, 9, 10]

Отже, за оновленими вимогами до капіталу банків відповідно до REGULATION (EU) № 575/2013 [9] та DIRECTIVE 2013/36/EU [10] запроваджено додаткові пруденційні інструменти (буфери для системно важливих інститутів та буфер захисту від системного ризику) для убезпечення втрат від системних шоків.

Хоча запровадження в Україні Базельських вимог до капіталу банків поки що відтерміновано, але потребує відповідного нормативного та організаційного забезпечення з боку Національного банку України.

Нагадаємо, що з 01.01.2016 р. відповідно до Базеля III передбачено формування банками буферу консервації капіталу у розмірі 0,625% від зважених за ризиком активів з поступовим доведенням його значення до 2,5% станом на 01.01.2019 р.

Щодо контрциклічного буферу капіталу, то, з огляду на економічну ситуацію в Україні, ставка для нього дорівнює 0%. Зауважимо, цей буфер як макропруденційний інструмент зі змінними характеристиками призначений для застосування регулятором у фазі економічного зростання для попередження проциклічних тенденцій. Розмір контрциклічного буферу капіталу складається, як правило, до 2,5% від активів, зважених на ризик відповідно до [4]. У періоди надмірного зростання кредитування наглядові органи використовуватимуть контрциклічний буфер як інструмент макропруденційного регулювання, який застосовується для отримання додаткових гарантій захисту капіталу банків у періоди підвищеної кредитної активності. Рішення про застосу-

вання цього буфера приймається органом нагляду на підставі даних про загальну суму кредитів приватному сектору та ВВП країни, але наглядовий орган може обрати у якості орієнтира інші показники.

Доцільність рішення щодо запровадження контрциклічного буферу капіталу визначається таким чином:

1) розраховують відношення загальної суми наданих приватному сектору кредитів до ВВП країни (Dt/GDP_t) протягом певного проміжку часу %;

2) визначають тренд для даного показника та обчислюють його трендові значення;

3) розраховують різницю (GAP) між поточними та трендовими значеннями показника (Dt / GDP_t);

4) трансформують GAP у розмір буферного капіталу відповідно до встановленої Базельським комітетом межі.

Якщо GAP між поточними та трендовими значеннями показника (Dt/GDP_t) не перевищує 2%, контрциклічний буфер не застосовується. На основі аналізу макроекономічних показників та дослідження кредитного навантаження нами визначено інтервал можливого застосування контрциклічного буферу капіталу у банківському секторі України у 2007-2009 рр. (рис. 6). Зауважимо, що за нашими розрахунками, застосування цього інструмента упродовж зазначених років збільшило б капітал банків на 70-75 млрд.грн. для компенсації неочікуваних втрат від системних ризиків, які набули поширення у 2014-2015 рр. Раніше ми наводили дані про те, що сумарні потреби в збільшенні капіталу 9 провідних банків в Україні оцінювалося у 56 млрд. грн.

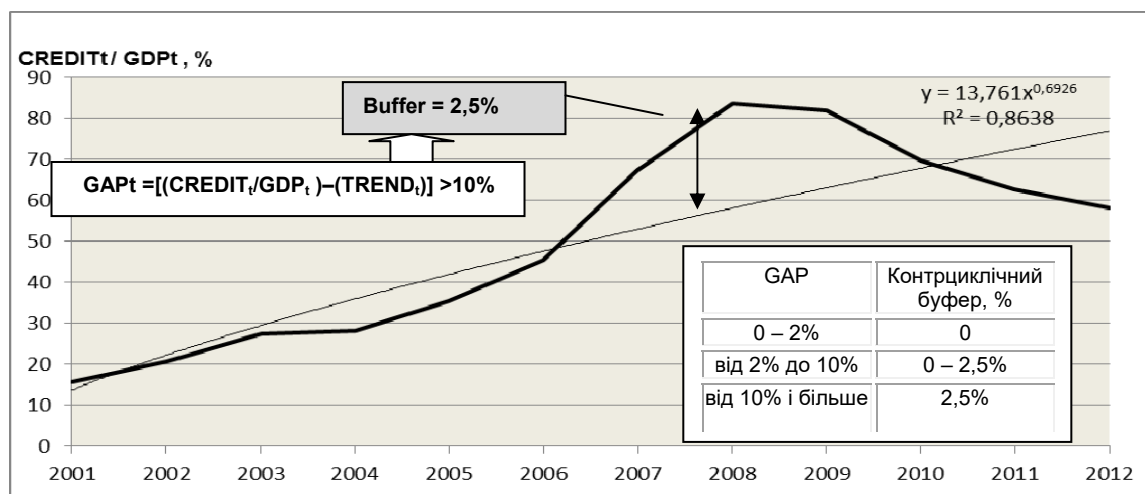

Рис. 6. Макропруденційний інтервал можливого застосування контрциклічного буферу капіталу у банківському секторі України у 2007-2009 рр.

Джерело: розраховано та складено автором

Високий рівень концентрації банківського капіталу обумовлює посилення пруденційних вимог до групи системно важливих банків, які мають високий рівень левериджу та низьку рентабельність. Так, частка п'яти найбільших за розміром активів банків у сумарних активах платоспроможних банків на 1 квітня 2015 р. дорівнювала 50,20%, а у власному капіталі – 45,34%. Для 50 найбільших за розміром активів банків цей показник підвищився до 94,69% і 88,89%, відповідно [21, С.71].

На наш погляд, особливу увагу регуляторам країн з нестійкими економіками доцільно звернути на застосування буферу захисту від системного ризику, призначенням якого є мінімізація можливих втрат від довгострокового нециклічного системного та макропруденційного ризиків, який за визначенням відповідно до CRD- IV постає як ризик руйнування фінансової систе-

ми з потенційно негативними наслідками для реальної економіки в цілому [10]. Але практичні аспекти запровадження цього буфера в країнах, які не є членами ЄС, потребують уточнення відповідно до мети, завдань і сфери застосування макропруденційних інструментів, а також беручи до уваги той факт, що, на думку В. Іванова, уявлення про структуру фінансових ринків ще остаточно не сформовані [22, С.39].

За нашими висновками, очікуване значення сукупних буферних вимог для банків в Україні у разі дотримання рекомендацій Базельського комітету складатиме (від зважених за ризиком активів):

1) для банків, які не відносяться до системно важливих: 3,5% (2,5%: буфер консервації капіталу +1%: буфер захисту від системного ризику);

2) для системно важливих банків:

– глобальних системно важливих банків: 6,0% (2,5%: буфер консервації капіталу + 3,5%: G-SII буфер);
– інших системно важливих банків: 4,5% (2,5% буфер консервації капіталу + 2,0%: O-SII буфер).

Отже, мінімальний рівень достатності капіталу системно важливих банків у 8% за дотриманням Базельських вимог підвищується до 12,5-14%.

Чи витримують банки України таке навантаження? Так, від'ємні значення показників рентабельності активів та рентабельності капіталу банків, відповідно:

(- 0,81) та (- 9,7)% станом на 01.02.2016 рр., свідчать про відсутність у банків джерел для формування буферів покриття неочікуваних збитків від системних криз (табл. 3), що створює додаткові ускладнення як для українських банків, так і для регулятора.

За нашими розрахунками, для банків в Україні регулятивний капітал 1 рівня, доступний для формування буферів, до зважених за ризиком активів, дорівнює лише 2,3% (табл. 4).

Таблиця 4. Якісна відповідність структури капіталу банків України вимогам Базеля III
(станом на 01.01.відповідного року)

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
TC/RWA, % Регулятивний капітал до зважених за ризиком активів, %	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,9	18,06	18,26	15,60	12,31
TC/RWA, % – Minimum TC, %	6,19	5,92	6,01	10,08	12,83	10,9	10,06	10,26	7,60	4,31
T1/RWA, % Регулятивний капітал 1 рівня до зважених за ризиком активів, %	10,84	10,09	11,15	14,23	15,11	13,99	13,77	13,89	11,21	8,3
(T1/RWA, % – Minimum T1, %) Регулятивний капітал 1 рівня, доступний для формування буферів, до зважених за ризиком активів, %	6,84	6,09	7,15	10,23	11,11	9,99	9,27	8,39	5,21	2,30
Очікувані сукупні буферні вимоги для банків ¹ , %:										
– не системно важливих (Capital Conservation Buffer + Systemic Risk Buffer)							min 3,5			
– системно важливих:										
глобальних (Capital Conservation Buffer + O-SII Buffer)							min 4,5			
інших (Conservation Buffer + G-SII Buffer)							min 6,0			

¹ за умов повного впровадження та забезпеченні вимог до калібрування структури капіталу банків відповідно до Базеля III

Джерело: розраховано автором за даними МВФ (з урахуванням поетапного впровадження вимог до капіталу)

Різні за розміром банки є об'єктом різних вимог до капіталу, залежно від розміру банку, його активів, складності бізнесу, рівня управління ризиками. Деякі фахівці, наприклад, вважають, що малі і навіть частина середніх банків взагалі можуть дотримуватися Базельських вимог, замінивши їх запровадженням з боку регуляторів власних вимог до капіталу, які відповідають масштабу та складності їх бізнесу. Однак великі системні банки, реалізуючи завдання свого довгострокового розвитку, з часом обов'язково повинні перейти на виконання Базельських вимог у повному обсязі з огляду на їх входження до складу міжнародних банківських груп, які підпадають під критерії системно важливих банків. Крім того, ці банки мають кращий рівень підготовленості щодо розробки внутрішніх рейтингових систем, моделей кількісного вимірювання ризику, а також організаційної структури для управління ризиками. Крім того, частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків дорівнює 42,8% станом на 01.02.2016 р., що свідчить про актуальність цього питання з огляду на можливість виникнення регуляторного арбітражу.

Практика засвідчила, що запровадження Базельських угод є складним процесом, особливо в країнах з нестійкими економіками, які не є членами ЄС, який потребує часу, певних фінансових ресурсів, а також значної кількості підготовлених фахівців як в наглядових органах, так і безпосередньо в банківських установах. Тому бажано, щоб цей процес мав певну періодизацію і здійснюватися на основі дотримання Принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету.

Очевидно, що курс на дотримання всіх стандартів є фундаментальним та довгостроковим. Відтермінування прийняття Базельських вимог надають банкам перехідний період для досягнення нормативних значень щодо достатності капіталу. Регулятору доцільно конкретизувати строки запровадження нових вимог, у т. ч. щодо структури капіталу для запобігання зниження кредитної активності та підвищення вартості послуг.

У країнах, які не є членами ЄС, підвищення вимог до капіталу обумовлює необхідність суттєвого удосконалення методології нагляду. Крім того, відсутність джерел збільшення власного капіталу стимулюватиме банки на запровадження власних підходів поглибленого оцінювання ризиків.

Окрім регулятивних вимог, при встановленні цільового значення достатності капіталу, враховуються додаткові чинники, а саме:

- банком:
 - еталонні значення (кращі показники) однорідних банків;
 - плановий рівень прибутковості капіталу;
 - очікування акціонерів та інших зацікавлених сторін щодо дохідності банку;
 - результати моделювання та стрес-тестів;
- регулятором:
 - потреби у додатковому капіталі;
 - наявність зовнішніх джерел капіталізації;
 - вартість ресурсів з зовнішніх джерел;

Регулятору також належить забезпечити надійну перевірку внутрішньобанківських систем ризик-менеджменту, у т. ч. щодо підтримання достатності капіталу.

Для цього аналізуються не тільки процеси управління ризиками, але і стратегія банку, роль наглядової ради та управління у визначенні та контролі за ризиками; враховуються характер та масштаби бізнесу банку, його бізнес-план, оцінюються система внутрішнього контролю та аудиту [15, С.8].

В межах цього дослідження ми на маємо можливості детально зупинитися на особливостях підходів щодо оцінювання достатності капіталу для покриття усіх видів ризиків, це потребує окремого дослідження з огляду на те, що Базель III, на думку фахівців, не позбавлений вад щодо маніпуляцій для штучного зменшення з прийнятих ризиків, що обумовлює потребу у відмовленні від курсу на дерегулювання фінансового ринку [13, С.178-179].

Базельські стандарти в умовах формування єдиного регуляторного поля забезпечують банківські установи необхідним інструментарієм, надаючи їм поштовх до поліпшення власних бізнес-моделей, створенні належного організаційного механізму та раціоналізації процедур управління ризиками.

Разом з тим вибір та імплементація макропруденційних інструментів повинні доповнюватись іншими організаційними заходами з боку регуляторів фінансового сектору, спрямованими на реалізацію органами нагляду мандата на спеціальний моніторинг системних ризиків, а також упорядкованим і системним переходом на міжнародні стандарти банківського нагляду Базельського комітету з метою запобігання регуляторному арбітражу.

Список використаних джерел

1. Core Principles for Effective Banking Supervision. Bank for International Settlements. 2012. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>.
2. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standard. A Revised Framework. Updated November 2005: Basel Committee on Banking Supervision, 2005. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs118.pdf>.
3. Enhancements to the Basel II framework. Basel Committee on Banking Supervision, July 2009. [on-line]: www.bis.org/publ/bcbs157.htm
4. Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. December 2010 (rev June 2011): Basel Committee on Banking Supervision, 2010. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>
5. Global Systemically Important Banks: Updated Assessment Methodology and the Higher Loss Absorbency Requirement. July 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>.
6. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and Liquidity Risk Monitoring Tools. January 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>
7. Basel III: The Net Stable Funding Ratio. Basel Committee on Banking Supervision, October 2014. [on-line]: www.bis.org/bcbs/publ/d295.htm

С. Науменкова, д-р экон. наук, проф.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

БАЗЕЛЬ I, II, III: РАЗВИТИЕ ПОДХОДОВ ДЛЯ УКРЕПЛЕНИЯ РЕГУЛЯТОРНОЙ ОСНОВЫ

В статье исследовано развитие фундаментальных соглашений Базельского комитета по банковскому надзору. Определены преграды во внедрении требований Базеля III к капиталу банков в Украине в условиях усиления экономической нестабильности. Сформулированы предложения по повышению эффективности пруденциальной деятельности для восстановления устойчивости банковского сектора и предупреждения проявления регуляторного арбитража.

Ключевые слова: Базель I, II, III; совокупные буферные требования, банковский надзор, системный риск, финансовая устойчивость.

S. Naumenkova, Doctor of Sciences (Economics), Professor
National Taras Shevchenko University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

BASEL I, II, III: THE DEVELOPMENT OF APPROACHES FOR STRENGTHENING OF PRUDENTIAL FRAMEWORK

The article is devoted to the analysis of the enhancement to the Basel III framework in the Ukrainian banking sector. The package of reforms offered by the Basel Committee on Banking Supervision is investigated. The author has defined the difficulties to implementation Basel III capital requirements to Ukrainian banking sector in conditions of growing economic instability. The rate of combined buffer requirements for Ukrainian banks' absorbing ability has been given more exactly. Out of minimum total capital was assessed to mitigate the systemic risks in the Ukrainian banking sector. The proposals for strengthening of prudential supervisory activity were suggested by author to raising the resilience of the financial system of Ukraine and prediction of regulatory arbitrage.

Keywords: Basel I, II, III; combined buffer requirements, banking supervision, systemic risk, financial sustainability.

8. Basel III leverage ratio framework and disclosure requirements. Basel Committee on Banking Supervision, January 2014. [on-line]: www.bis.org/publ/bcbs270.htm

9. Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012. [on-line]: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2013.176.01.0001.01.ENG&toc=OJ.L:2013:176:TOC

10. Directive of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC // Official Journal, L 176: 338-436. [on-line]: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2013.176.01.0338.01.ENG&toc=OJ.L:2013:176:TOC

11. Міщенко В.І. Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи / В.І. Міщенко, Р.С. Лисенко // Фінанси України. – 2009. – №1. – С.50 – 57.

12. Міщенко С.В. Поеднання функцій стратегічного розвитку та антикризового управління в діяльності центральних банків // С.В. Міщенко, В.І. Міщенко // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – № 2. – С.266-272.

13. Регулювання діяльності банків в умовах глобальних викликів: монографія / Л.О. Примостка, М.І. Дибя, О.О. Чуб та ін.; за ред. Л.О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2012. – 459 с.

14. Міщенко В. Еволюція підходів до оцінки капіталу в Базельських угодах / В.І. Міщенко, В.Л. Кротюк // Банківська справа. – 2005. – №4. – С. 3-9.

15. Міщенко В. Базель III: нові підходи до регулювання банківського сектору / В. Міщенко, А. Незнамова // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 4-9.

16. Зверяков М. Банківський капітал: вимоги Базеля III / М. Зверяков, В. Коваленко // Фінанси України. – 2011. – №6. – С. 13 – 23.

17. Про затвердження Положення про порядок визначення системно важливих банків. Постанова Правління Національного банку України №863 від 25.12.2014 р. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14#n11>

18. Науменкова С. Ефективність пруденційного банківського нагляду: особливості методичних підходів / С. Науменкова, К. Цицик // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – №10(175). – С.46-55. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/175-10/8>

19. Харламова Г. Оцінка ступеню глобалізованості країни в аспекті процесів конвергенції та інтеграції у світі / Г. Харламова, А. Іскра // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – №6(171). – С. 65-73. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/171-6/12>

20. Sbarcea I. Implementation of Basel III in the European Banking Sector / I. Sbarcea // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015, 6(171): 60-65. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/171-6/1

21. Науменкова С.В. Макропруденційні інструменти в механізмі забезпечення фінансової стабільності / С.В. Науменкова, В.І. Міщенко // Фінанси України. – 2015. – № 10 (239). – С.53-76.

22. Іванов В. Економіко-правові колізії дослідження фінансових ринків / В. Іванов, С. Науменкова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2013. – №12 (153). – С.35-40. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/153-12/8>

Надійшла до редакції 13.11.15

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 12(177): 49-54

JEL Q180

УДК 338.439

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/177-12/6>

Г. Прунцева, канд. екон. наук
Голова ГО "Інституціональні реформи", Київ

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

У статті проаналізовано основні проблеми розвитку аграрної сфери економіки. Проаналізовано основні чинники впливу на забезпечення продовольчої безпеки країни. Представлено класифікаційні ознаки чинників впливу на забезпечення продовольчої безпеки країни. Запропоновано напрями розвитку аграрної сфери в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни.

Ключові слова: економічна політика, аграрний сектор економіки, продовольча безпека.

Вступ. Існуючі напрями розвитку аграрної сфери в контексті забезпечення продовольчої безпеки зумовлені основними потребами населення в життєво-необхідних продуктах харчування, демографічними процесами в економіці, соціально-економічним станом розвитку країни, глобалізаційними тенденціями в світовому господарстві. Вплив негативних факторів зовнішнього середовища обумовлює необхідність в удосконаленні існуючого механізму забезпечення продовольчої безпеки, розробки інноваційних інструментів підвищення ефективності функціонування аграрної сфери економіки та моделювання стратегічних напрямків розвитку аграрної сфери відповідно до сучасних вимог світового ринку. Необхідність забезпечення ефективності реалізації стратегічних напрямів розвитку аграрної сфери із відповідним забезпеченням продовольчої безпеки країни в сучасних умовах господарювання обумовлює актуальність досліджуваної тематики. Метою статті є виокремлення та аналіз чинників розвитку аграрної сфери в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни з визначенням відповідних класифікаційних ознак та формулюванням рекомендацій щодо напрямів розвитку аграрної сфери в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни.

Огляд літератури. Проблема пошуку напрямів розвитку аграрної сфери присвячували свої праці видатні українські вчені П. Саблук, В. Власов, О. Білорус, О. Гойчук, Н. Данік, Н. Буга, Н. Клима, С. Бляшук. П. Саблук, В. Власов, О. Білорус зазначають, що ключовими характеристиками продовольчої безпеки є: доступність, можливість, сталість і використання продовольства, які багато в чому залежать не тільки від зростання виробництва аграрної продукції, а й від торговельної політики [10, с. 3]. Н. Данік зазначає, що важливість аграрного сектору економіки обумовлюється об'єктивною реальністю – існуванням потреб людей в продуктах харчування і продуктах першої необхідності. До основних проблем розвитку аграрного сектору економіки Н. Данік відносить наступні чинники: відсутність достатнього рівня наукового обґрунтування економічних реформ і надмірну заполітизованість процесу їх реалізації, нерегульовану державою лібералізацію цін внаслідок чого штучно втрачає купівельну спроможність не тільки сільськогосподарське виробництво, а й населення, потужний вплив на ринок продукції АПК економіки сусідніх європейських держав, що знижує конкурентоздатність вітчизняного виробника на внутрішньому ринку [5]. Н. Буга існуючі проблеми аграрного сектору економіки поділяє на проблеми національного рівня, проблеми регіонального рівня та проблеми суб'єктів господарювання. До проблем національного рівня Н. Буга відносить наступні проблеми: виснаженість чорноземів та зменшення родючості земель, низький рівень інвестування у розвиток аграрного сектору тощо. До проблем регіонального рівня Н. Буга відносить наступні

негативні фактори впливу на можливість розвитку аграрної сфери в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни: зменшення кількості сіл і селищ міського типу, неналежні умови життя сільських мешканців, занепад соціальної інфраструктури сіл, погіршення демографічної ситуації, "старіння" кадрів, що здійснюють сільськогосподарську діяльність тощо. До проблем суб'єктів господарювання Н. Буга відносить наступні проблеми: низька конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках, невідповідність її міжнародним стандартам якості, низька ефективність підприємств, зношена та примітивна технологічна база, високі ціни на пальне, тощо [1, с. 69]. Таким чином, важливість аграрного сектору економіки обумовлюється об'єктивною реальністю – існуванням потреб людей в продуктах харчування, а функціонування аграрного сектору економіки піддається впливу негативних чинників зовнішнього середовища, що зумовлюють існування проблем розвитку аграрного сектору економіки.

Методологія дослідження. В роботі буде використовуватись системний підхід до аналізу чинників впливу на систему продовольчої безпеки країни, діалектичний метод пізнання, сучасні концепції формування стратегічних напрямів розвитку аграрної сфери.

Основні результати. Діючі положення стратегічних напрямів розвитку аграрної сфери мають на меті вирішення основних завдань забезпечення продовольчої безпеки населення та основних проблем розвитку аграрного сектору економіки. Основні проблеми розвитку аграрного сектору економіки визначені у розпорядженні Кабінету Міністрів України "Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України до 2020р." від 17 жовтня 2013 р. № 806-р (далі – Стратегія розвитку аграрного сектору). До основних проблем аграрної сфери економіки, згідно із Стратегією розвитку аграрного сектору, відносяться наступні проблеми:

- нерівномірність розвитку різних форм господарювання (укладів) при послабленні позицій середньорозмірного виробника внаслідок створення для різних за розмірами та соціальним навантаженням економічних суб'єктів формально однакових, але не рівних умов господарювання;
- недостатність нормативно-правових засад та відсутність мотивації до кооперації та укрупнення дрібних сільськогосподарських виробників в рамках сільських громад, низька товарність виробництва продукції;
- нестабільні конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства на зовнішньому ринках через не завершення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини та харчових продуктів;
- низькі темпи техніко-технологічного оновлення виробництва;

• ризики збільшення виробничих витрат через зростання зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій, при зростанні вартості невідновлювальних природних ресурсів в структурі собівартості;

• відсутність мотивації виробників до дотримання агроекологічних вимог виробництва;

• обмежена ємність внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та продовольства;

• недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства;

• незавершеність земельної реформи тощо [11].

Вирішення визначених проблем дозволить мінімізувати негативний вплив чинників зовнішнього середовища (інфляційних процесів в економіці, відсутність підтримки сільськогосподарського виробника в складних економіко-політичних умовах тощо) та забезпечити конкурентоздатність української продукції як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках.

Н. Клима та С. Бляшук виокремлюють наступні проблеми розвитку аграрного сектору економіки: недосконалість логістики зберігання, інфраструктури аграрного ринку і, як наслідок, значні втрати продукції; використання застарілого обладнання, техніки, що призводить до ризику збільшення виробничих витрат; неповна адаптованість вітчизняної продукції до умов міжнародного ринку, а також певна невідповідність вимогам щодо якості та безпечності сировини та харчових продуктів [7, с. 77].

Ми підтримуємо позицію авторів і вважаємо, що при розробці стратегічних напрямів розвитку аграрної сфери мають бути включені положення щодо усунення визначених негативних чинників. Необхідно зазначити, що визначені проблеми розвитку аграрного сектору економіки здійснюють негативний вплив на рівень продовольчої безпеки країни, оскільки через застосування вітчизняними підприємствами застарілої техніки та технологій виробництва сільськогосподарської продукції упо-

вільнюється темп виробництва життєво-необхідних для організму людини продуктів харчування та погіршується якість виробленої продукції, непроінформованість значної частини вітчизняних сільськогосподарських виробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі призводить до застосування невірних інструментів стратегічного розвитку, відсутність мотивації виробників до дотримання агроекологічних вимог виробництва призводить до погіршення якості ґрунтів та навколишнього середовища, що відображається на рентабельності виробництва, зменшення кількості сіл, селищ міського типу та неналежні умови життя сільських мешканців призводять до відсутності на сільськогосподарських підприємствах працівників належної кваліфікації.

Окрім вищезазначених негативних факторів впливу на рівень продовольчої безпеки основними загрозами продовольчій безпеці України є незбалансоване споживання продуктів харчування населенням; низький рівень споживання продуктів тваринного походження в енергетичному раціоні населення; висока частка витрат домогосподарств на продукти харчування у структурі їх загальних витрат; висока диференціація вартості харчування за соціальними групами; низька ємність внутрішнього ринку за окремими продуктами харчування; зростання цін на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку [12].

Однією із основних проблем забезпечення продовольчої безпеки є якість продовольства, яке постачається на споживчий ринок, особливо з огляду на те, що значні території України постраждали від різних техногенних забруднень. Зниження рівня продовольчого споживання в кількісному і якісному вимірах є однією з причин зменшення природного приросту населення, тривалості його життя, погіршення інших показників життєдіяльності населення як головної продуктивної сили. Визначені вище основні проблеми забезпечення продовольчої безпеки представлені у таблиці 1.

Таблиця 1. Основні проблеми продовольчої безпеки

Рівень	Проблеми
Суб'єкти господарювання	- низька конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках, невідповідність її міжнародним стандартам якості; - низька ефективність підприємств; - зношена та примітивна технологічна база; - високі ціни на пальне, посівний матеріал, висока собівартість виробництва; - низька інноваційна активність підприємств тощо.
Регіональний рівень	- зменшення кількості сіл і селищ міського типу; - неналежні умови життя сільських мешканців; - занепад соціальної інфраструктури сіл; - погіршення демографічної ситуації; - відсутність кадрів, що здійснюють сільськогосподарську діяльність; - забрудненість земель; - низька інвестиційна привабливість регіонів тощо.
Національний рівень	- виснаженість чорноземів та зменшення родючості земель; - низький рівень інвестування у розвиток аграрного сектору; - зростання залежності від державних інвестицій; - недосконала нормативно-правова база; - відсутність науково-обґрунтованих економічних реформ, надмірна заполітизованість; - зростання обсягів імпортової продукції, незахищеність вітчизняних виробників; - відсутність необхідного рівня державної підтримки та стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності тощо.
Світовий рівень	- природні та політичні катаклізми; - громадянські війни; - неповноцінне харчування значної частини населення країн, що розвиваються, - нерівномірний розподіл існуючого в світі продовольства тощо.

Джерело: складено автором на основі даних [1], [5], [7], [11], [12]

Виходячи із визначених проблем розвитку аграрної сфери економіки можна виокремити основні чинники впливу на рівень забезпечення продовольчої безпеки

країни: світовий рівень (розподіл продовольства в світі, рівень харчування населення країн, що розвиваються, природні та політичні катаклізми, війни), національний

рівень (обсяги інвестування у розвиток аграрного сектору економіки, рівень державної підтримки, стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності тощо), регіональний рівень (рівень життя мешканців міст, сіл і селищ, демографічна ситуація, рівень інвестиційної привабливості регіонів тощо), суб'єкти господарювання (рівень технологічного оснащення виробників сільськогосподарської продукції, якість виробленої сільськогосподарської продукції, рівень собівартості продукції тощо).

На основі проведеного аналізу літературних джерел та діючих положень стратегічних напрямків розвитку можна зробити висновок, що існуючі проблеми розвитку аграрної сфери в контексті забезпечення продовольчої безпеки можна поділити на чотири основні рівні: проблеми суб'єктів господарювання, проблеми регіонального рівня, проблеми національного рівня та проблеми світового рівня. Наочне відображення основних рівнів проблем аграрної сфери економіки в контексті забезпечення продовольчої безпеки населення країни представлені на рисунку 1.

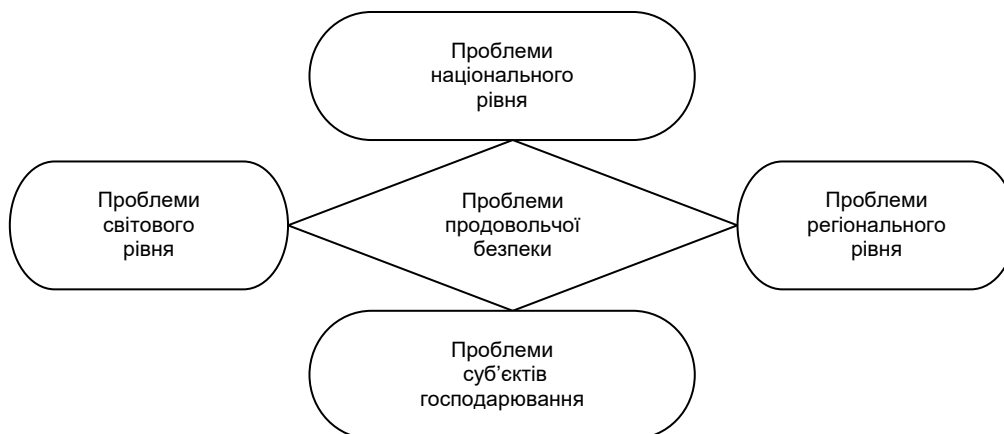

Рис. 1. Існуючі рівні проблем аграрної сфери економіки в контексті забезпечення продовольчої безпеки населення країни

Джерело: власні розробки

Б. Ковалюк зазначає, що на формування системи продовольчої безпеки впливають ряд негативних факторів. Їх потрібно розглядати в ракурсі факторів прямого впливу: економічна стагнація, природні катаклізми, військові дії. Їх негативний вплив при адекватній реакції з боку державних інститутів може бути нівельований. Такі виклики є проблемою національного масштабу, хоча потрібно зауважити, якщо країна відіграє значну роль на світовому продовольчому ринку, то наслідки будуть відчутні в глобальному масштабі [8].

До факторів непрямого впливу Ковалюк Б.І. відносить демографічну ситуацію в світі, проблему зміни клімату внаслідок антропогенної діяльності, зменшення посівних площ за рахунок деградації орних земель та розширення людських поселень, тенденція до збільшення обсягів використання частини продовольства в промислових цілях. Слід зазначити, що фактори непрямого впливу мають глобальний характер. Вплив інститутів держави на них є обмеженим. А відтак, держава має формувати систему продовольчої безпеки країни з врахуванням даних обставин [8].

Б. Ковалюк виокремлює чинники за класифікаційною ознакою "напрями впливу". В існуючих літературних джерелах різні автори виокремлюють різноманітні класифікаційні ознаки чинників забезпечення продовольчої безпеки. О. Зеленська, С. Зеленський та Н. Алешугіна запропонували наступну класифікацію факторів продовольчої безпеки країни:

- за критерієм суб'єктивності: об'єктивні та суб'єктивні;
- за положенням щодо об'єкта впливу: зовнішні та внутрішні;
- за наслідками впливу: позитивні та негативні;
- за змістовною сутністю: природні, економічні, соціальні, політичні і управлінські, екологічні [6, с. 218].

За положенням щодо об'єкту впливу О. Зеленська, С. Зеленський та Н. Алешугіна виокремлюють зовнішні

та внутрішні фактори, що мають вплив на рівень забезпечення продовольчої безпеки в країні. Зовнішні фактори являють собою умови глобального характеру, дія яких обумовлена загальносвітовими тенденціями або параметрами загальнодержавного розвитку продовольчих систем. До зовнішніх факторів група авторів відносить наступні фактори:

- зовнішні фактори, що визначають продовольчу безпеку на національному рівні: військово-політична та соціально-економічна ситуація в світі, стан розвитку світового АПК; кон'юнктура світових продовольчих ринків, ринків енергоносіїв тощо; розвиненість світової торговельної і транспортної інфраструктури; вимоги укладених міжнародних і міждержавних угод та міжнародних організацій, членом яких є Україна; митна політика потенційних імпортерів продовольчої продукції тощо;
- зовнішні фактори, спільні для обох рівнів продовольчої безпеки: чисельність населення та його статеві-вікова структура; співвідношення сільського та міського населення; рівень доходів населення та їх диференціація; питома вага витрат домогосподарств на продукти харчування тощо;
- зовнішні фактори, що визначають продовольчу безпеку на регіональному рівні: рівень та динаміка ключових макроекономічних показників, загальноекономічна ситуація в країні; стабільність політичної ситуації в країні; ефективність бюджетної, податкової, митної, цінової, кредитної, інноваційно-інвестиційної політики тощо.

До внутрішніх факторів О. Зеленська, С. Зеленський та Н. Алешугіна відносять наступні фактори:

- внутрішні фактори, що визначають продовольчу безпеку на національному рівні: спрямованість та ефективність політики профільного міністерства та суміжних відомств; державні програми в агропродовольчій сфері; політика регулювання доходів суб'єктів агробізнесу тощо;

- внутрішні фактори, спільні для обох рівнів продовольчої безпеки: агрокліматичні ресурси; земельні ресурси; водні ресурси; рівень розвитку і структура продовольчого комплексу відповідного рангу; забезпеченість фінансовими ресурсами підприємств продовольчого комплексу тощо;

- внутрішні фактори, що визначають продовольчу безпеку на регіональному рівні: спеціалізація регіону та його роль у міжрегіональному поділі праці; пріоритети та ефективність продовольчої політики держадміністрацій та органів місцевого самоврядування тощо.

За положенням щодо об'єкту впливу О. Гойчук також виокремлює зовнішні та внутрішні фактори впливу на рівень продовольчої безпеки країни. До числа внутрішніх факторів О. Гойчук відносить стан агропромислового виробництва, можливість чи, навпаки, неможливість продовольчого забезпечення власними продовольчими ресурсами в періоди несприятливих погодних умов, стихійних лих або при погіршенні економічної ситуації, політичній нестабільності в суспільстві. В умовах економіки перехідного періоду, недосконаlostі і нерозвиненості основних ринкових інституцій це призводить до різкого погіршення в системі взаємодії попиту і пропозиції продовольчого забезпечення населення. Особливу загрозу продовольчій безпеці, на думку О.І. Гойчук, завдає скорочення виробничого потенціалу АПК в зв'язку зі зниженням родючості ґрунтів, вибуттям основних виробничих фондів без їх поповнення, згортанням виробництва частини галузей. До зовнішніх факторів впливу на рівень продовольчої безпеки країни відносяться зовнішні загрози, які можливі в умовах надмірної відкритості економіки, нерегульованої державою зовнішньоекономічної діяльності, що може призвести або до неконтрольованого експорту сільськогосподарської продукції і дестабілізації продовольчого ринку, або до значного імпорту продовольчої продукції, який в умовах кризи національного аграрного сектору обумовлює витіснення вітчизняного товаровиробника із внутрішнього ринку [4, с. 141].

За критерієм об'єктивності О. Зеленська, С. Зеленський та Н. Алешугіна, виокремлюють фактори, що є даністю продовольчої системи і їх наявність чи відсутність не залежать від бажань і можливостей керівних систем:

- об'єктивні фактори, що визначають продовольчу безпеку на національному рівні;
- об'єктивні фактори, спільні для обох рівнів продовольчої безпеки;
- об'єктивні фактори, що визначають продовольчу безпеку на регіональному рівні.

За критерієм суб'єктивності О. Зеленська, С. Зеленський та Н. Алешугіна, виокремлюють фактори, що формуються, переважно, під впливом людського фактора і можуть порівняно легко трансформуватись з плином часу і залежно від можливостей управлінської системи:

- суб'єктивні фактори, що визначають продовольчу безпеку на національному рівні;
- суб'єктивні фактори, спільні для обох рівнів продовольчої безпеки;
- суб'єктивні фактори, що визначають продовольчу безпеку на регіональному рівні [6, с. 219].

Ми згодні з авторами щодо необхідності поділу чинників впливу на рівень забезпечення продовольчої безпеки в залежності від їх керованості (тобто тих факторів, що не залежать від керівних систем та тих факторів, що знаходяться під впливом людського фактору) і вважаємо, що даний вид класифікаційної ознаки доцільно визначати як виокремлення факторів за ступенем керованості (керовані чинники та некеровані чинники).

О. Вараксіна пропонує поділяти чинники за характером впливу на систему продовольчої безпеки на стабі-

лізуючі (чинники, що сприяють еволюційному розвитку та підвищенню стійкості системи продовольчої безпеки) та деструктивні (чинники, що знижують загальний рівень стійкості системи). До факторів, що мають деструктивний вплив на рівень продовольчої безпеки відносяться чинники за наступними класифікаційними критеріями загроз продовольчій безпеці: за сферою виявлення (джерело, сфера прояву), за характерними ознаками (час виникнення, систематичність прояву, ступінь комплексності, відношення до діяльності людини, імовірності виникнення, можливість прогнозування), за наслідками (величина завданого (очікуваного) збитку, масштаб діяльності) [2, с. 73]. Ми згодні з позицією О. Вараксіної відносно необхідності поділу чинників в залежності від характеру впливу на систему продовольчої безпеки.

О. Зеленська, С. Зеленський та Н. Алешугіна зазначають, що оскільки різні фактори можуть справляти як позитивний, так і негативний вплив на систему продовольчої безпеки з точки зору досягнення її мети, всю сукупність факторів можна поділити за наслідками такого впливу. Цей поділ є дуже простим, але не слід забувати, що одні й ті самі фактори, не змінюючи напрямку і сили дії, можуть мати змінні в часі наслідки впливу на систему продовольчої безпеки [6, с. 221]. Ми підтримуємо позицію авторів і вважаємо, що фактори впливу на рівень продовольчої безпеки необхідно класифікувати за наслідками впливу на позитивні та негативні.

За змістовною сутністю О. Вараксіна виокремлює наступні фактори, що впливають на продовольчу безпеку держави: економічні (економічна модель держави, інвестиційна політика, механізм державної підтримки АПК, концепція розвитку АПК), соціальні (здоров'я, демографічна ситуація, доходи населення, релігійні традиції), природні (кліматичні ресурси, площі та стан с-г угідь, екологічна ситуація, водні ресурси, лісові території), технологічні (інноваційні процеси, прогресивні технології, селекція у рослинництві та тваринництві) [3, с. 32].

За змістовною сутністю О. Зеленська, С. Зеленський та Н. Алешугіна виокремлюють наступні фактори: природні, економічні, соціальні, політичні та управлінські, екологічні. Під природними факторами автори розуміють природний потенціал АПК, який можна трактувати як сукупність природних умов і ресурсів, що його забезпечують.

До економічних факторів група авторів відносить наступні фактори:

- економічні фактори, що визначають продовольчу безпеку на національному рівні;
- економічні фактори, спільні для обох рівнів продовольчої безпеки;
- економічні фактори, що визначають продовольчу безпеку на регіональному рівні.

М. Одінцов вважає, що до основних факторів, що забезпечують рівень продовольчої безпеки відносяться наступні групи факторів: охорона земельних ресурсів, зменшення деградації земельних ресурсів, рекультивація земель, обсяг внесених добрив, технології обробітку землі, законодавство, створення резервного фонду екологічно безпечного продовольства, бюджетне фінансування, повернення кредитних ресурсів, встановлений обсяг закупок, обсяг виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції, стан засобів виробництва, державна підтримка, рівень спеціалізації регіонів, законодавча база, попит на екологічно чисті продукти, природно – кліматичні умови, доступ населення до екологічно безпечного продовольства, рівень доходів населення, пропозиція ринку, рівень цін продовольства, якість продуктів, рівень споживання екологічно безпечних продуктів [9].

До вищезазначених класифікаційних ознак, на наш погляд, необхідно додати класифікаційну ознаку "за ступенем впливу". За ступенем впливу ми виокремлюємо фактори, що суттєво здійснюють вплив на рівень продовольчої безпеки в країні, фактори, що здійснюють помірний вплив на рівень забезпечення продовольчої безпеки та фактори, що несуттєво здійснюють вплив на рівень продовольчої безпеки в країні.

На основі виокремлених проблем розвитку аграрної сфери економіки в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни та аналізу позицій провідних українських вчених щодо класифікаційних ознак існуючих факторів впливу на рівень продовольчої безпеки представлено сукупність класифікаційних ознак процесу забезпечення продовольчої безпеки. Сукупність класифікаційних ознак процесу забезпечення продовольчої безпеки країни представлено в таблиці 2.

Таблиця 2. Класифікаційні ознаки процесу забезпечення продовольчої безпеки країни

КЛАСИФІКАЦІЙНА ОЗНАКА	ВИД ОЗНАКИ	ФАКТОРИ
За керованістю	керовані	політика держави в сфері продовольчої безпеки тощо.
	некеровані	природно – кліматичні умови тощо.
За напрямками впливу	прямий вплив	державна підтримка сільськогосподарського виробництва тощо.
	непрямий вплив	обсяг внесених добрив у процесі виробництва сільськогосподарської продукції тощо.
За характером впливу	стабілізуючі	ефективна державна політика тощо.
	дестабілізуючі	інфляція тощо.
За наслідками впливу	позитивні	отримання врожаю достатнього для забезпечення населення життєво-необхідними продуктами харчування тощо.
	негативні	величина завданого (очікуваного) збитку тощо.
За ступенем впливу	суттєвий вплив	інструменти державної політики в сфері забезпечення продовольчої безпеки тощо.
	помірний вплив	обсяг внесених добрив у процесі виробництва сільськогосподарської продукції тощо.
	несуттєвий вплив	селекція у рослинництві та тваринництві тощо.
За положенням щодо об'єкта впливу	зовнішні	стан розвитку світового АПК тощо.
	внутрішні	державні програми в агропродовольчій сфері тощо.
За змістовною сутністю	економічні	економічна політика держави, кон'юнктура ринку тощо.
	соціальні	рівень доходів населення тощо.
	природні	площа земель, придатних для сільськогосподарського виробництва тощо.
	технологічні	селекція у рослинництві та тваринництві тощо.
	політичні	стабільність політичної ситуації в країні тощо.
	управлінські	ефективність управлінських рішень тощо.

Джерело: класифіковано автором на основі даних

В наведеній вище таблиці представлено класифікаційні ознаки чинників та основні фактори, що здійснюють вплив на рівень забезпечення продовольчої безпеки за виокремленими ознаками. Виходячи із виокремлених проблем функціонування аграрного сектору економіки в контексті забезпечення продовольчої безпеки в сучасних ринкових умовах та чинників впливу на рівень продовольчої безпеки країни сформуємо основні вимоги до розробки напрямів розвитку аграрної сфери в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни в сучасних ринкових умовах:

- врахування глобалізаційних процесів при розробці механізмів розвитку аграрної сфери економіки;
- створення механізму забезпечення доступу виробників сільськогосподарської продукції на міжнародні ринки;
- підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках;
- забезпечення дотримання міжнародних стандартів при сертифікації продукції сільськогосподарського виробництва;
- створення механізму забезпечення доступу виробників сільськогосподарської продукції до сучасної техніки.

Висновки. З метою підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектору як чинника забезпечення продовольчої безпеки необхідно забезпечити дотримання наступних вимог до розробки напрямів розвитку аграрної сфери в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни:

- врахування глобалізаційних процесів при розробці механізмів розвитку аграрної сфери економіки;
- створення механізму забезпечення доступу виробників сільськогосподарської продукції на міжнародні ринки;

- підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на міжнародних ринках;
- забезпечення дотримання міжнародних стандартів при сертифікації продукції сільськогосподарського виробництва;
- створення механізму забезпечення доступу виробників сільськогосподарської продукції до сучасної техніки.

Дискусія. У контексті глобалізаційних процесів актуальними залишаються питання щодо необхідності дотримання вимог міжнародних стандартів до якості продуктів харчування та забезпечення доступу всіх верств населення до продуктів харчування високої якості.

Список використаних джерел

1. Буга Н. Ю. Стан та проблеми аграрного сектору економіки України у сучасних умовах / Н. Ю. Буга // Вісник аграрної науки Причорномор'я – 2014. – Вип. 1. – С.64-70.
2. Вараксіна О.В. Основні аспекти та фактори, що формують продовольчу безпеку країни / О.В. Вараксіна // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2013. – № 3 (59). – С. 71 – 76.
3. Вараксіна О.В. Продовольча безпека як чинник ефективності національної економіки / О.В. Вараксіна // Економіка: сучасні проблеми та перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 23-24 травня 2014 р.). – Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2014. – С. 31 – 33.
4. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія / О.І. Гойчук. – Житомир: Полісся, 2004. – 348 с.
5. Данік Н. В. Проблеми розвитку аграрного сектору економіки / Н. В. Данік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kand-ekonom-nauk-danik-nv-problemi-rozvitku-agrarnogo-sektoru-ekonomiki>
6. Зеленська О., Зеленський С. та Алешугіна Н., Класифікація факторів продовольчої безпеки національного та регіонального рівнів / О. Зеленська, С. Зеленський та Н. Алешугіна // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія "Економіка і управління". – 2015. – Вип. 31 – С. 215 – 225.
7. Климаш Н. І., Бляшук С. Г. Стан та особливості розвитку аграрного сектору економіки в сучасних умовах / Н. І. Климаш, С. Г. Бляшук // Вісник аграрної науки Причорномор'я – 2014. – Вип. 1. – С.71-79.

8. Ковалюк Б.І. Визначення основних параметрів продовольчої безпеки країни / Б.І. Ковалюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3665>.

9. Одинцов М.М. Моделювання факторів формування продовольчої безпеки / М.М. Одинцов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=113>.

10. Саблук П. Т., Білорус О. Г., Власов В. І. Продовольча безпека України / П. Т. Саблук, О. Г. Білорус, В. І. Власов // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 3-7.

Г. Прунцева, канд. экон. наук

Руководитель ОО "Институциональные реформы", Киев, Украина

11. Розпорядження КМУ "Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020р." від 17 жовтня 2013 р. № 806-р.

12. Розвиток аграрного виробництва як передумова забезпечення продовольчої безпеки України: аналіз. доп. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2011. – 104 с.

Надійшла до редакції 30.11.15

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ РАЗВИТИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

В статье проанализированы основные проблемы развития аграрной сферы экономики. Проанализированы основные факторы влияния и представлены классификационные признаки факторов влияния на обеспечение продовольственной безопасности страны. Предложены направления развития аграрной сферы в контексте обеспечения продовольственной безопасности страны.

Ключевые слова: экономическая политика, аграрный сектор, продовольственная безопасность.

G. Pruntseva, Ph.D in Economics

Head of PO "Institutional reforms", Kyiv, Ukraine

AN ANALYSIS OF FACTORS OF THE AGRARIAN SECTOR DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF NATIONAL FOOD SECURITY

In the article we analyzed the main problems of the agrarian sector of the economy and the main factors of influence. We presented the classification features factors influencing the food security of the country. We developed the main directions of the development of the agrarian sector in the context of national food security.

Keywords: economic policy, agriculture, food security

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 12(177): 54-60

УДК [330.4:338.5]:338.48

JEL D890; D400; L830

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/177-12/7>

Н. Сагалакова, канд. экон. наук, доц.

Київський національний торговельно-економічний університет, Київ

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ КЛЮЧОВИХ ФАКТОРІВ ЦІНОУТВОРЕННЯ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

Досліджено специфічні характеристики невикористаних процесів у сфері туризму. Проаналізовано особливості процесу ціноутворення на туристичному підприємстві. Ідентифіковано основні проблеми при впровадженні моделі формування оптимальної ціни на туристичний продукт. Проведено класифікацію факторів ціноутворення на туристичному підприємстві. Дано інтерпретацію основним типам невизначених параметрів, які здійснюють вплив на ціну туристичного продукту.

Ключові слова: невизначеність, процес ціноутворення, туристичний продукт, туристичне підприємство.

Постановка проблеми. У реальності детермінованих процесів не існує. Усім природним явищам, технічним і технологічним процесам притаманна мінливість. Мова йде не про динамічність процесу з відомою залежністю від часу, а про випадкову мінливість (її часто називають варіабельністю процесу), присутність якої заважає точному прогнозу показників і характеристик системи. І справа не у відсутності інформації про процес або недосконаліх методах вимірювання, а у тому, що варіабельність є невід'ємною природною складовою процесу, яку неможливо уникнути. Наприклад, ні знання законів фізики, ні сучасні методи моделювання, ні потужні обчислювальні системи не в змозі точно передбачити, куди потрапить тонкий аркуш паперу, що падає з висоти.

Із невизначеністю ми стикаємося постійно у повсякденному житті. Кожна людина усвідомлює наявність випадковості і намагається врахувати невизначений характер подій. Однак, в абсолютній більшості випадків протистояння невизначеним подіям відбувається на рівні інтуїції і полягає у пристосуванні до умов невизначеності. Очевидно, що такий "побутовий" підхід не може бути покладений в основу моделювання складних соціально-економічних процесів і систем. Сучасні моделі повинні ґрунтуватися на науковому підході до врахування невизначеності.

Невизначеність параметрів моделі, яка описує процеси діяльності туристичного підприємства, змушує сучасний менеджмент звернутися до нової методології управління. Він повинен припустити, що будь-яка організаційна

система не є детерміністською, а схильна до постійних змін в умовах невизначеності. Об'єктивно необхідна відмова від стилю управлінського впливу на підприємство, який визначає необхідність управлінських змін, що здійснюються вже після факту появи проблем функціонування підприємства. Неприпустима в сучасних умовах запізнана реакція на зміни зовнішнього середовища.

Сучасний менеджмент має демонструвати зовсім інше ставлення до змін: замість того, щоб мінімізувати зміни, менеджмент повинен прагнути спрогнозувати їх появу і заздалегідь організаційно підготуватися до функціонування в нових умовах.

Моделювання реального процесу ціноутворення туристичного підприємства не можна вважати коректним, якщо при цьому не враховуються невизначені чинники, які впливають на формування ціни. Ігнорування невизначеності завжди призводить до того, що планове стратегічне управління процесом ціноутворення підміняється спонтанною реакцією на будь-які зміни в метасистемі туристичного підприємства і відповідними оперативними змінами ціни на туристичний продукт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості функціонування туристичних підприємств досліджені у монографіях [1, 2] провідних українських вчених у галузі туризму. Інноваційні підходи до ціноутворення в різних сферах економіки стали предметом вивчення значної кількості фахівців [3-8].

Моделювання невизначених параметрів математичної моделі найчастіше відбувається в умовах стохастичної [9-14] та нечіткої [12-15] невизначеності. Поширеними також є методи інтервальної [17], параметричної [18] та багатокритеріальної або векторної оптимізації [19].

При аналізі наукових підходів до ціноутворення зустрічаються поодинокі випадки врахування умов невизначеності ціноутворюючих факторів. Як правило, такі випадки зводяться до використання лінгвістичних змінних з подальшою дефазифікацією відповідних нечітких множин [20]. Проте, вибір конкретного типу невизначеності нічим не обумовлений і найчастіше рівень адекватності моделі вимагає одночасного використання параметрів, описаних різними типами невизначеності.

Методологія. Теоретичною і методологічною основою статті є монографії і наукові статті вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері ціноутворення, туризму, а також загальної теорії систем, системного аналізу, загальної теорії управління, теорії моделювання, теорії прийняття рішень, теорії програмування. Для досягнення мети статті застосовано такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: методи теоретичного узагальнення та метод класифікації – при дослідженні, аналізі та групуванні факторів, що впливають на ціну туристичного продукту; метод економічного аналізу та методи сучасної теорії управління – при встановленні характеристик та особливостей невиробничих процесів; методи аналітичного та порівняльного аналізу – для обґрунтування особливостей ціноутворюючих факторів в ході аналізу їх класифікаційних ознак; метод системно-структурного аналізу та графічний метод – при формуванні системи ключових показників процесу ціноутворення на туристичному підприємстві; метод системного підходу, метод логічного аналізу та синтезу – при виокремленні основних проблем в управлінні процесом ціноутворення на туристичному підприємстві; розрахунково-конструктивний метод і метод експертних оцінок – при розробці принципів формування системи кількісних показників як результату декомпозиції факторів ціноутворення з якісними характеристиками; методи теорії нечітких множин, методи стохастичного, параметричного, інтервального та векторного програмування – при описі процесу управління ціноутворенням на туристичному підприємстві.

Основоположні принципи, що лежать в основі відбору факторів ціноутворення: динамічність, закономірність, комплексність, автономність, доступність.

Наприклад, принцип динамічності виражається в тому, що будь-яке туристичне підприємство прагне перебувати в стані неперервного розвитку. Отже фактори повинні відображати розвиток. Принцип комплексності показує, що туристичне підприємство являє собою цілісний організм, в якому зміни факторів мають субординаційний характер. Ці зміни мають складну природу, їх прояв на різних рівнях не завжди збігається у часі.

Розуміння цих принципів потребує виконання певних правил відбору факторів. По-перше, дослідженням необхідно охопити ті фактори, які впливають на формування і встановлення цін на туристичний продукт. Завдання полягає в тому, щоб виявити характер і особливості їх впливу. По-друге, в наборі факторів є такі, які пов'язані тісною залежністю між собою. Однак, умова виключення одного з факторів, що знаходиться в тісному зв'язку з іншим не є строго обов'язковим. Тому доцільним і достатнім є облік одного або двох чинників, кожен з яких відображає одну особливість діяльності туристичного підприємства. Ці принципи відбору факторів дозволяють вибрати найменше їх число при найбільшій ефективності результуючого індексу, оскільки відібрані фактори відображають найбільш характерні

сторони процесу ціноутворення на туристичний продукт, не відтворюючи багатократно один одного.

Мета статті – формування системи ключових показників процесу ціноутворення на туристичному підприємстві, ініціалізація та класифікація типів невизначеності при дослідженні факторів впливу на ціну туристичного продукту.

Результати. Останнім часом радикальна різниця між виробничою і невиробничою сферами діяльності поступово втрачає свою актуальність. Така інтеграція сфер діяльності зумовила пряме перенесення методології управління процесами виробництва на невиробничі процеси.

Однак, специфіка невиробничих процесів часто призводить до неадекватних моделей діяльності підприємства. Однією з основних проблем процесів невиробничої сфери є відсутність нормативних (цільових, оптимальних, номінальних) значень для показників більшості процесів. Для виробничої сфери нормативні показники є невід'ємною складовою технологічних норм виробництва. Для невиробничих соціально-економічних систем мають місце лише поодинокі випадки існування нормативних значень. Це вимоги санітарних норм у сфері обслуговування або охорони здоров'я, акредитаційні вимоги у сфері освіти, вимоги, що висуваються для категорії готелю у сфері туризму тощо. Але такі вимоги встановлюють лише односторонню критичну область, за межами якої усі процеси слід вважати якісними.

Не менш серйозною проблемою є проблема кількісного оцінювання показників процесів діяльності організацій невиробничої сфери. Наприклад, для туристичного підприємства показники процесу формування туристичного продукту окрім числових характеристик (кількість туристів, кількість днів відпочинку) мають значну кількість суттєвих якісних характеристик (актуальність туристичного напрямку, рівень задоволення клієнта, рівень обслуговування туристичним агентом). Подібні приклади мають місце в усіх підприємств сфери послуг. Спориною проблемою в оцінці ефективності різних невиробничих процесів є так звана невідчутна вартість. Наприклад, невідчутна вартість у сфері охорони туризму – це, зокрема, науково-практичний потенціал фахівців-менеджерів, турагентів, який виражається у здатності надавати якісний туристичний продукт, а також відповідати вимогам ринку туристичних послуг.

Наступна проблема пов'язана з невизначеністю показників процесу ціноутворення. Туристичне підприємство функціонує в реальних умовах невизначеності зовнішнього середовища. Термін надходження та періодичність інформації про ціноутворюючі фактори, час проходження процесу, імовірність виконання поставлених завдань процесу, завантаженість персоналу, що бере участь у формуванні ціни, кошторис та багато інших характеристик процесу ціноутворення, очевидно, не можуть бути детермінованими величинами. Звичайно, невизначеність процесів є характеристичною ознакою і для сфери виробництва. Однак, для невиробничих процесів на заваді ефективного врахування невизначених параметрів стоїть проблема збирання статистичних даних для оцінки варіабельності процесів. Наприклад, на відміну від щоденного контролю дефектів серед готової продукції на виробництві, ми не маємо можливості кожного дня робити тотальну перевірку якості туристичних послуг і відповідності їх ціні туристичного продукту. Також значні труднощі чекають дослідника на етапі перевірки ефективності встановленої ціни, оскільки у туристичній сфері практично неможливо відтворити той же експеримент при абсолютно однакових умовах.

Нарешті, ідентифікуємо ще одну проблему, яка принципово відрізняє сферу туризму від виробничої

галузі і полягає у непередбачуваному перебігу та суб'єктивній оцінці бізнес-процесів туристичного підприємства. Найчастіше таку проблему називають впливом людського фактору. Людський фактор наряду з невизначеністю показників є невід'ємною частиною усіх соціально-економічних процесів. Повністю позбутися цих проблем неможливо, але потрібно ставити задачу максимального врахування невизначених параметрів і впливу людського фактору на процеси. Нехтування такими специфічними характеристиками соціально-економічних процесів неодмінно призведе до втрати адекватності моделей діяльності туристичних підприємств.

Проблема оцінки якості процесу формування ціни на туристичний продукт у більшості випадків спричиняє відсутність наукового підходу до побудови системи фінансово-економічного управління ціноутворенням, що в свою чергу позбавляє керівництво туристичного підприємства необхідного рівня інформації і знижує ефективність прийняття управлінських рішень у процесі формування оптимальної ціни на туристичний продукт. У теперішніх умовах для провідних туристичних підприємств це означає зниження рівня конкурентоспроможності і потенціалу розвитку.

Таким чином, можна виокремити основні проблеми в управлінні процесом ціноутворення на туристичному підприємстві, які в обов'язковому порядку повинні бути розв'язані при впровадженні моделі формування оптимальної ціни на туристичний продукт:

- відсутність нормативних значень для показників процесу ціноутворення;
- велика кількість якісних показників та проблеми їх числової інтерпретації;
- об'єктивна невизначеність показників процесу ціноутворення;
- значний вплив людського фактору на процес формування ціни на туристичний продукт.

Таким чином, для детального аналізу процесу ціноутворення необхідна побудова системи моделей, що відображає в досить агрегованому вигляді найбільш суттєві взаємозв'язки параметрів, що безпосередньо або опосередковано формують ціну туристичного продукту в тісній ув'язці з основними показниками діяльності туристичного підприємства та зовнішнім середовищем. При цьому потрібно враховувати, що відповідні моделі мають містити не тільки фактори, які мають кі-

лькісні показники, але й ті, що кількісно відображають якісні характеристики туристичного продукту [21].

Фактори, які включаються в модель, також повинні бути найбільш значущими серед інших, тому з метою відбору представляється логічним реалізація наступної схеми дій:

- 1) формування системи ключових показників процесу ціноутворення на туристичному підприємстві (факторів впливу на ціну туристичного продукту);
- 2) ранжування факторів за ступенем значущості та визначення вагових коефіцієнтів процесів;
- 3) відбір деякої множини факторів ціноутворення, що мають найбільші ранги;
- 4) включення відібраних факторів в імітаційну модель.

Відповідно до наведеної вище послідовності дій з відбору факторів можна визначити основні фактори впливу на ціну туристичного продукту (рис. 1).

Ранжування факторів за ступенем значущості вимагає проведення їх порівняльного аналізу. Але характер розглянутих факторів ціноутворення різний. Одні з них можуть підлягати кількісному вимірюванню, інші ж піддаються йому з високим ступенем суб'єктивізму або ж взагалі не можуть бути кількісно оцінені. Наприклад, витрати можуть бути виміряні у кількісній шкалі, тоді як ступень задоволеності туриста якістю туристичного продукту оцінюється тільки якісно.

Для порівняльного аналізу усі фактори, що впливають на процес ціноутворення, можна розділити на групи за наступними класифікаційними ознаками [20]:

- за ознакою керованості (керовані та некеровані);
- за ознакою належності системі (внутрішні та зовнішні);
- за ознакою квантифікації (кількісні та якісні);
- за ознакою стійкості (стійкі та нестійкі);
- за ознакою визначеності (визначені та невизначені).

Керованими називають фактори, на які керівництво туристичного підприємства здатне впливати, і які формують прийняті керівником управлінські рішення. Некерованими прийнято називати фактори, які впливають на ціну туристичного продукту незалежно від дій керівництва туристичного підприємства. До таких факторів відносять законодавство, економічну та політичну ситуацію в країні, непередбачувані дії зовнішніх учасників процесу тощо. У рамках функціонування окремого туристичного підприємства ці фактори слід віднести до некерованих.

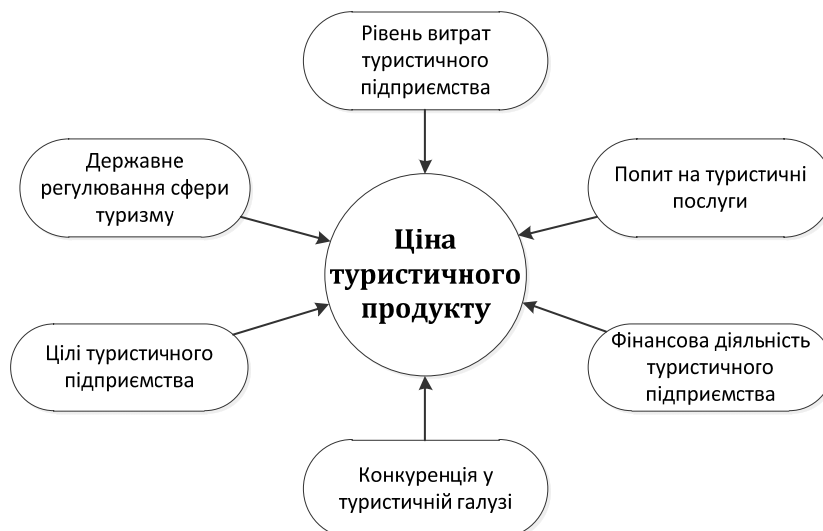

Рис. 1. Основні фактори впливу на ціну туристичного продукту

Внутрішні фактори – це внутрішні ресурси туристичного підприємства, елементи його інфраструктури, моральні та фахові якості працівників та інші параметри, що впливають на ефективність діяльності самого підприємства. Як правило, внутрішні фактори є керованими. Зовнішні фактори, навпаки, слабо схильні до впливу керівництва туристичного підприємства.

Проблема квантифікації – кількісного вимірювання об'єктів – зумовлює поділ факторів впливу на ціну туристичного продукту на кількісні, що можуть бути виміряні у кількісній шкалі, та якісні, що не можуть бути безпосередньо виміряні кількісними показниками.

Здатність фактору тривалий час бути незмінним будемо вважати характеристикою стійкості, а, відповідно, мінливий у часі фактор вважатимемо нестійким.

До групи визначених факторів процесу ціноутворення належать фактори, вплив яких на ціну туристичного продукту може бути виміряний з довільною необхідною точністю. Якщо ж інформація про значення параметрів процесу ціноутворення є неточною або неповною, то такі фактори називають невизначеними.

Якщо розмежування керованих та некерованих, внутрішніх та зовнішніх, кількісних та якісних, стійких та нестійких факторів можна вважати коректним, то поділ факторів за ознакою визначення виявляється зайвим, оскільки існування цілком визначених факторів у складній соціально-економічній системі неможливе і для побудови адекватних моделей процесів діяльності туристичного підприємства потрібно обов'язково враховувати неминучий вплив невизначеності [21].

Означена класифікація може бути використана для характеристики основних факторів ціноутворення на туристичному підприємстві (табл. 1). У таблиці використано скорочення відповідних слів англійською для перших чотирьох кваліфікаційних ознак (*controllable and uncontrollable, internal and external, quantitative and qualitative, stable and unstable*).

Наведений перелік факторів впливу, безумовно, не претендує на вичерпність. Однак, навіть цей перелік факторів важко сприймається при комплексному дослідженні процесу ціноутворення. Слід також зазначити, що віднесення факторів до певних класів відбувається з урахуванням теперішнього часу і нинішніх умов функ-

ціонування більшості туристичних підприємств України. З якісною зміною ситуації в законодавстві, на туристичному ринку тощо дана класифікація може змінюватися.

Так, фактор "Обсяг туристичних послуг", безперечно, є внутрішнім фактором, оскільки причинно він пов'язаний із рішеннями, прийнятими у внутрішньому середовищі туристичного підприємства. Він також є керованим, оскільки в розпорядженні підприємства, найчастіше, є можливості щодо розширення спектру туристичних маршрутів і залучення додаткових клієнтів. Також цей чинник є кількісно вимірюваним, оскільки може бути виражений у грошовому еквіваленті. Однак, на рівень даного фактору постійно впливають зміни зовнішнього середовища, що призводить до коливань попиту на туристичний продукт у відносно невеликій проміжки часу, що означає нестійкість даного фактору.

Інший чинник "Якість туристичних послуг" на відміну від обсягу послуг не може бути однозначно визначений кількісно. Звичайно, деякі показники, що характеризують цей фактор, такі як "частка незадоволених клієнтів" є кількісними, але повну картину у відповіді на питання "чи є туристичний продукт якісним" вони не дають. Проте, не кількісний показник "Якість туристичної послуги" може бути трансформований в кількісний. Найпростіший варіант квантифікації – декомпозиція якісного фактору на множину кількісних показників (рис. 2).

Після декомпозиції за деякими з ціноутворюючих чинників у кількісному вираженні для оцінки їх впливу може бути зібрана і проаналізована статистична інформація за певний період часу. Інакше кажучи, розв'язок поставленої задачі ранжування може бути отриманий з використанням статистичних методів. Однак, за багатьма іншими факторами ціноутворення статистична інформація відсутня. В умовах, коли пряме порівняння факторів на основі статистичної інформації трудомістке або неможливе, доцільно застосовувати методи, засновані на аналізі думки кваліфікованих фахівців у досліджуваній області – експертів. Інакше кажучи, необхідне застосування методів експертних оцінок – методів організації роботи з фахівцями-експертами і обробки думок експертів. Ці думки також зазвичай виражені частково в кількісній, частково в якісній формі.

Таблиця 1. Класифікація факторів ціноутворення на туристичному підприємстві

Класифікаційна ознака	за ознакою керованості	за ознакою належності системі	за ознакою квантифікації	за ознакою стійкості
Витрати (рівень збитків) туристичного підприємства	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>quant</i>	<i>unstab</i>
Рівень прибутку туристичного підприємства	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>quant</i>	<i>unstab</i>
Спектр туристичних напрямків	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>qual</i>	<i>unstab</i>
Обсяг реалізованих туристичних послуг	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>quant</i>	<i>unstab</i>
Ступінь унікальності послуг	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>qual</i>	<i>stab</i>
Якість туристичних послуг	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>qual</i>	<i>unstab</i>
Стратегія туристичного підприємства	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>qual</i>	<i>stab</i>
Цілі туристичного підприємства	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>qual</i>	<i>stab</i>
Цінова політика туристичного підприємства	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>qual</i>	<i>stab</i>
Рівень компетентності персоналу	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>qual</i>	<i>stab</i>
Економічна ситуація в країні	<i>uncontr</i>	<i>ext</i>	<i>quant</i>	<i>stab</i>
Політична ситуація в країні	<i>uncontr</i>	<i>ext</i>	<i>qual</i>	<i>stab</i>
Досконалість і специфіка податкового законодавства	<i>uncontr</i>	<i>ext</i>	<i>quant</i>	<i>stab</i>
Рівень інфляції	<i>uncontr</i>	<i>ext</i>	<i>quant</i>	<i>stab</i>
Валютний курс	<i>uncontr</i>	<i>ext</i>	<i>quant</i>	<i>stab</i>
Купівельна спроможність грошей	<i>uncontr</i>	<i>ext</i>	<i>quant</i>	<i>stab</i>
Рівень доходів населення	<i>uncontr</i>	<i>ext</i>	<i>quant</i>	<i>stab</i>
Сприйняття цін клієнтами	<i>contr</i>	<i>ext</i>	<i>qual</i>	<i>stab</i>
Сезонність	<i>uncontr</i>	<i>ext</i>	<i>qual</i>	<i>stab</i>
Рівень пропозиції туристичних послуг на ринку	<i>uncontr</i>	<i>ext</i>	<i>quant</i>	<i>unstab</i>
Конкуренція у сфері туризму	<i>contr</i>	<i>ext</i>	<i>qual</i>	<i>unstab</i>
Репутація туристичного підприємства	<i>contr</i>	<i>int</i>	<i>qual</i>	<i>stab</i>

Джерело: складено автором на базі класифікаційних ознак [24]

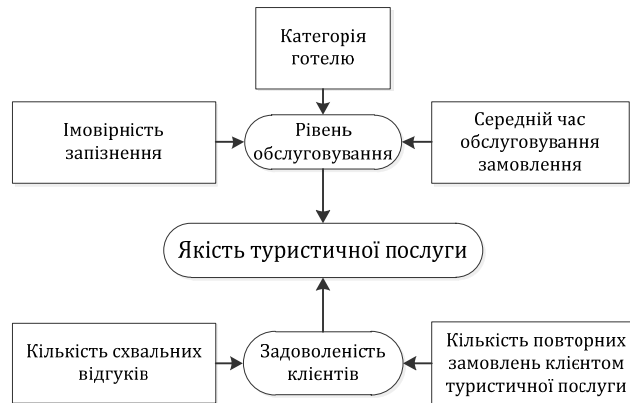

Рис. 2. Декомпозиція не кількісного показника "Якість туристичної послуги" на кількісні показники

Джерело: розроблено автором.

Проте, експертні методи у формуванні ціни на туристичний продукт не дають розв'язок задачі кількісного співвідношення рівня показників процесу ціноутворення на туристичний продукт, оскільки його вихідні дані представляють собою ранги. Вони дозволяють встановити лише ієрархію показників відносно один одного, але зміна рангу показника з часом не дасть картини динаміки показника. Отримані оцінки характеризують значимість, а не рівень показника, і не можуть бути вбудовані в імітаційну модель, оскільки являють собою значимість факторів, але не можуть характеризувати пропорції, в яких останні співвідносяться один з одним.

Іншим способом врахування невизначених факторів є безпосереднє моделювання процесу ціноутворення в умовах невизначеності. Більшість економіко-математичних моделей ціноутворення, як правило, не враховують того факту, що багатьом чинникам, які характеризують процес формування ціни на туристичний про-

дукт, властива невизначеність. Для моделювання та оптимізації діяльності туристичного підприємства, як правило, використовують класичні методи оптимізації, методи теорії графів та мережевого планування, системи штучного інтелекту, нейронні мережі, генетичні алгоритми тощо. Проте, нехтування невизначеними параметрами при моделюванні складних процесів дуже часто приводить до втрати адекватності математичної моделі і як наслідок до невірних прогнозних результатів діяльності туристичного підприємства.

Економіко-математичне моделювання в умовах невизначеності є доволі складною задачею. Поняття невизначеності є надзвичайно широким: від чіткої вказівки меж і характеру зміни випадкових чинників до випадків з високим ступенем невизначеності, в яких можна говорити лише про гіпотези, що характеризують поведінку випадкових параметрів (рис. 3).

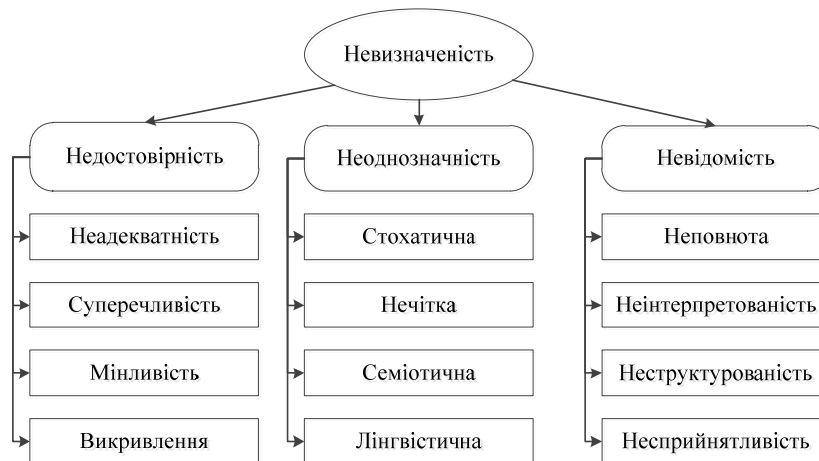

Рис. 3. Класифікація невизначеності

Джерело: складено автором на основі [25, с. 17].

Найчастіше намагаються встановити закономірності зміни випадкових величин, тобто знайти закон їх розподілу, побудувати на його основі математичну модель процесу, а далі – імітаційну модель у вигляді програми для ЕОМ. В імітаційному експерименті присутність невизначених впливів моделюється за допомогою випадкових чисел як основи для представлення різних кількісних та фінансових даних [26].

Однак, випадкові величини – це далеко не єдиний засіб урахування невизначених параметрів системи.

Складні процеси, що протікають на туристичному підприємстві, вимагають використання моделей в умовах стохастичної, нечіткої, інтервальної, параметричної, багатокритеріальної невизначеності для адекватного опису невизначеного характеру бізнес-процесів його діяльності. Ще складнішим є питання одночасного врахування різних типів невизначеності при постановці та проведенні імітаційного експерименту.

Якщо необхідність обліку невизначених чинників є очевидною, то питання про типи невизначених параме-

трів, способи їх опису і застосування при моделюванні процесу ціноутворення залишається відкритим. Загалом, у постановках задач оптимізації управління можна виділити такі основні види невизначеності:

- невизначеність даних, для яких відомі закони розподілу імовірності (стохастична невизначеність);
- невизначеність даних, заданих у вигляді нечітких чисел та нечітких множин (нечітка невизначеність);
- невизначеність даних, значення яких лежать у відомих інтервалах (інтервальна невизначеність);
- невизначеність даних, значення яких залежать від деякого параметра (параметрична невизначеність);
- невизначеність даних, яка виражається необхідністю одночасної оптимізації декількох критеріїв (багатокритеріальна невизначеність).

Основні напрями дослідження моделей в умовах невизначеності використовують методи стохастичної оптимізації, теорії нечітких множин, параметричної, інтервальної і багатокритеріальної оптимізації.

Для прикладу розглянемо опис деяких невизначених величин, які використовуються в моделях діяльності туристичного підприємства.

Нехай $t_{\min}$ – мінімальна кількість фахівців відділу фінансово-економічного аналізу та планування певної кваліфікації, які на даний момент здатні забезпечити якісний процес формування ціни на туристичний продукт; $t_{\max}$ – максимальна кількість відповідних фахівців, які можуть бути необхідними при прогнозованому розширенні спектру туристичних напрямків і обсягів реалізації туристичних послуг. Тоді, кількість фахівців з ціноутворення певної кваліфікації може бути задана інтервальною величиною $[t_{\min}, t_{\max}]$.

Фінансова діяльність завжди обмежена зверху бюджетом туристичного підприємства, а знизу – величиною соціальних гарантій його співробітників. Отже, змінні величини процесу фінансового планування також вдало описуються за допомогою інтервальної невизначеності.

З іншого боку величина фінансування є параметричною невизначеною величиною з параметром, що залежить від кількості клієнтів туристичного підприємства.

Формування туристичного продукту у необхідних обсягах залежить від кількості клієнтів, які одночасно замовляють туристичний продукт. Природно, що ця кількість є випадковою величиною з нормальним законом розподілу, математичне сподівання якого збігається із серединою туристичного сезону.

Компетентність фахівців, стратегії, репутацію туристичного підприємства та інші якісні показники дуже складно оцінити в числовому еквіваленті. У цьому випадку параметр може бути виражений за допомогою лінгвістичної змінної, тобто бути нечітким числом.

Комплексний показник ефективності процесу управління ціноутворенням на туристичному підприємстві, вочевидь, включає велику кількість показників окремих субпроцесів, тобто задає багатокритеріальну цільову функцію.

У більшості випадків вибір певного конкретного типу невизначеності нічим не обумовлений і говорити про переваги чи недоліки окремих типів невизначених параметрів є некоректним. Крім того, процеси діяльності туристичного підприємства не є відокремленими один від одного. Субпроцеси складних стратегічних процесів можуть мати спільні частини (входи, виходи, проміжні ланки), описані моделями з різними типами невизначеності.

Висновки та дискусія. Як видно з результатів проведених досліджень, формування оптимальної ціни на туристичний продукт є складною економіко-

математичною задачею, моделювання та розв'язування якої вимагає залучення висококваліфікованих фахівців з різних галузей. Слід зауважити, що система показників процесу ціноутворення не відрізняється значною динамічністю. Це не означає, що рішення про певний склад показників приймається раз і назавжди. При кожній суттєвій зміні у входах, виходах, ресурсах процесу ціноутворення або змінах в метасистемі мережі процесів туристичного підприємства визначений перелік показників повинен переглядатися. Однак, при науково обґрунтованому підході до формування ціни на туристичний продукт, при належному вимірюванні показників процесу ціноутворення та адекватній інтерпретації їх значень інноваційне туристичне підприємство здатне забезпечити вдосконалення своєї діяльності і підняти її ефективність на значно вищий рівень.

Урахування невизначеності при формуванні ціни на туристичний продукт дозволить будувати адекватні прогнози, на основі яких прийматимуться ефективні рішення відносно управління процесом ціноутворення на туристичному підприємстві.

Дискусійними та проблемними залишаються питання програмної реалізації імітаційної моделі управління ціноутворенням у діяльності туристичного підприємства в умовах невизначеності. У даній ситуації необхідним є зважений підхід до включення в модель доречної кількості невизначених параметрів. При виборі рівня складності моделі в умовах невизначеності потрібно перш за все керуватися практичним значенням результатів імітаційного моделювання.

Список використаних джерел

1. Михайліченко Г. І. Інноваційний розвиток туризму : монографія / Г. І. Михайліченко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. – 608 с.
2. Ткаченко Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
3. Mangion, M.-L., Durbarry, R., & Sinclair, M. T. (2005). Tourism competitiveness: price and quality. *Tourism Economics*, 11, 1, 45-68. DOI: <http://dx.doi.org/10.5367/0000000053297202>.
4. Meyer, D. (2003). What Price Tourism? *Development Policy Review*, 21, 3, 383-387. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-7679.00216>.
5. Ogonowska, M. (2011). Sustainable Tourism Products Distribution: Optimal Pricing and Branding Strategies, e-Review of Tourism Research, Texas A&M University, no. 9 (3), pp. 96-106.
6. Богуславський О. Основні способи класифікації та особливості застосування методів ціноутворення в Україні / О. Богуславський. – Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 12 (165). – С. 52-58. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/165-12/2>.
7. Ціноутворення як основа ефективності функціонування підприємств та чинник підвищення добробуту населення : монографія / за ред. А. В. Череп. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – 288 с.
8. Черноус Г. Оптимізація ціноутворення на основі моделей інтелектуального аналізу даних / Г. Черноус, С. Рибальченко. – Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – № 7 (172). – С. 11-14. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/172-7/7>.
9. Блюмин С. Л. Модели и методы принятия решений в условиях неопределенности / С. Л. Блюмин, И. А. Шуйкова. – Липецк : ЛЭГИ, 2000. – 139 с.
10. Вошинин А. П. Оптимизация в условиях неопределенности / А. П. Вошинин, Г. Р. Сотиров. – Москва-София : МЭИ, Техника, 1989. – 224 с.
11. Глонь О. В. Моделирование систем керування в умовах невизначеності : монографія / О. В. Глонь, В. М. Дубовой. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2004. – 169 с.
12. Алтуний А. Е. Модели и алгоритмы принятия решений в нечетких условиях / А. Е. Алтуний, М. В. Семухин. – Тюмень : ТюмГУ, 2000. – 352 с.
13. Ермольев Ю. М. Методы стохастического программирования / Ю. М. Ермольев. – М. : Наука, 1976. – 240 с.
14. Кофман А. Введение в теорию нечетких множеств / А. Кофман. – М. : Радио и связь, 1982. – 432 с.
15. Юдин Д. Б. Задачи и методы стохастического программирования / Д. Б. Юдин. – М. : Сов. радио, 1979. – 392 с.
16. Ястремский А. И. Стохастические модели математической экономики / А. И. Ястремский. – К. : Вища школа, 1983. – 127 с.
17. Поляк Б. Т. Оценивание параметров в линейных многомерных системах с интервальной неопределенностью / Б. Т. Поляк, С. А. Назин // Проблемы управления и информатики. – 2006. – № 1. – С. 103-115.

18. Вильямс Н. Н. Параметрическое программирование в экономике / Н. Н. Вильямс. – М.: Статистика, 1976. – 104 с.
19. Васильев С. Н. Методы и алгоритмы многокритериальной оптимизации на основе нестрогих ранжировок альтернатив по частным критериям и опыт компьютерной реализации / С. Н. Васильев, Ю. В. Котлов // Проблемы управления и информатики. – 2006. – № 1. – С. 28-38.
20. Прийма С. С. Модель прогнозування ціни на основі нечіткої логіки / С. С. Прийма // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – Випуск 33. – С. 158-163.
21. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання / Л. Г. Агафонова, О. Є. Агафонова. – К.: Знання України, 2002. – 358 с.

22. Тормоса Ю. Г. Ціни та цінова політика / Ю. Г. Тормоса. – К.: КНЕУ, 2001. – 122 с.
23. Лю Б. Теория и практика неопределенного программирования: пер. с англ. / Б. Лю. – М.: БИНОМ, 2005. – 416 с.
24. Колесников О. В. Ціноутворення / О. В. Колесников. – 4-те вид. перероб. та доп. – К.: ЦУЛ, 2010. – 156 с.
25. Вітлінський В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
26. Горелова Г. В. Когнитивный подход к имитационному моделированию сложных систем / Г. В. Горелова // Известия ЮФУ. Технические науки. – 2013. – № 3. – С. 239-250.

Надійшла до редакції 30.11.15

Н. Сагалакова, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный торгово-экономический университет, Киев, Украина

КЛАССИФИКАЦИЯ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ КЛЮЧЕВЫХ ФАКТОРОВ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ В СФЕРЕ ТУРИЗМА

Исследованы специфические характеристики непроизводственных процессов в сфере туризма. Проанализированы особенности процесса ценообразования на туристическом предприятии. Идентифицированы основные проблемы при внедрении модели формирования оптимальной цены на туристический продукт. Проведена классификация факторов ценообразования на туристическом предприятии. Дано интерпретацию основным типам неопределенных параметров, которые оказывают влияние на цену туристического продукта.

Ключевые слова: неопределенность; процесс ценообразования; туристический продукт; туристическое предприятие.

N. Sagalakova, Phd in Economic, Associate Professor

Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

THE CLASSIFICATION OF UNCERTAINTY OF THE KEY FACTORS PRICING IN TOURISM SPHERE

Specific characteristics of non-productive processes in the sphere of tourism and their difference from processes of the production sphere are investigated. Features of the pricing process at the tourism enterprise are analyzed. The main problems at implementation of model of the optimum price formation of a tourism product are identified. Classification of factors of pricing at the tourism enterprise is constructed. For the comparative analysis all factors of influence on pricing process, it is possible to divide into groups on the following classification signs: controllability (controllable and uncontrollable); accessory to system (internal and external); quantification (quantitative and qualitative); stability (stable and unstable).

Interpretation to the main types of uncertain parameters, which exert impact on the price of a tourism product, is given. The accounting of uncertainty of the price when forming a tourism product will allow to construct adequate forecasts on the basis of which effective decisions concerning management of the pricing process at the tourism enterprise will be made.

Keywords: uncertainty, pricing process, tourism product, tourism enterprise.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 12(177): 60-68

УДК 338.1

JEL C5, Q42

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/177-12/8>

О. Черняк, д-р экон. наук, проф.,
Я. Фаренюк, економіст

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБСЯГІВ ІНВЕСТИВАННЯ В "ЗЕЛЕНУ ЕНЕРГЕТИКУ" СВІТУ

Стаття містить результати вивчення сучасного досвіду провідних країн світу у розвитку відновлювальних енергетичних технологій. Наведено класифікацію відновлювальних джерел енергії. У статті було досліджено сучасні тенденції та перспективи розвитку вітроенергетики, сонячної енергетики, гідроенергетики, біоенергії та геотермальної енергії. Авторами було проаналізовано різні національні стратегії залучення інвестицій у "зелену" енергетику. Складено рейтинг 10 країн з найбільшими інвестиціями в альтернативну енергетику. Досліджено інвестиції розвинених країн та країн, що розвиваються, залежно від типу відновлюваних джерел енергії. Побудовано модель для дослідження та прогнозування інвестицій у відновлювальну енергетику на основі щорічних даних за період 1990-2012 років. Також застосовано такі методи, як плинне середнє, експоненціальне згладжування, метод Холта-Вінтерса та різні типи трендів на основі квартальних даних за 2004-2014 роки.

Ключові слова: альтернативна енергетика, відновлювальні джерела енергії, інвестиції, "зелена енергетика", регресійний аналіз.

Постановка проблеми. У світлі зростаючих цін на енергоносії і тих масштабних завдань, які диктує нам зміна клімату, тема відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) стала однією з головних на політичній арені. Відновлювальні види енергії спираються на невичерпні джерела є екологічно чистими та являють собою найменшу небезпеку для здоров'я людей. До ВДЕ відносяться: енергія вітру, біоенергія, сонячна енергія, гідроенергія та геотермія. Всі вони разом узяті потенційно здатні поступово замінити викопні енергоносії, за рахунок автономного використання забезпечити електроенергією людей, які проживають далеко від комунальних мереж, а також в регіонах, які потерпають від нестачі води – гарантувати цілком надійне постачання питною водою. ВДЕ можна використовувати для виробництва електроенергії і тепла, а також для пересування. Якщо вітер і сонце як

джерела електроенергії дають різний за обсягом кінцевий продукт в залежності від погодних умов, то біоенергія, гідроенергія і геотермальна енергія є такими джерелами, які майже не змінюються і піддаються накопиченню і регулюванню. Таким чином, в цілому це дозволяє забезпечити надійне і безперебійне енергопостачання. Крім того, завдяки надзвичайно широкому діапазону потужностей (від лічених Вт до сотень МВт) відновлювальні види енергії можна легко адаптувати під будь-який тип послуг, пов'язаних з енергопостачанням. Практично в кожній країні існують місця, привабливі для використання найрізноманітніших видів відновлювальної енергії.

Здатність атмосфери абсорбувати забруднення без будь-яких небезпечних наслідків давно вичерпана. Використовуючи ВДЕ, ми маємо справу з джерелами енергії, які не виділяють забруднень і постійно оновлюють

© Черняк О., Фаренюк Я., 2015

ся в ході природних процесів, в результаті чого вони будуть залишатися в розпорядженні людини необмежений час. Технології використання ВДЕ дозволять значно скоротити викиди CO₂ при виробництві електроенергії, замінити нафту і нафтопродукти і забезпечити екологічно чисте опалення та охолодження.

Сучасні ринкові ціни на вивантаження і атомну енергію відображають лише малу частину реальних витрат, які доводиться нести суспільству. Якщо врахувати зовнішні витрати, пов'язані з екологічним збитком і політичними конфліктами, то ВДЕ виявляються цілком конкурентоспроможними, а в ряді випадків навіть більш дешевими, ніж звичайні джерела енергії. Екологічний збиток, обумовлений використанням вивантаженого палива, особливо збиток, викликаний змінами клімату і забрудненням повітря, стають все більш важливим економічним фактором при прийнятті рішень, що визначають економічну політику [1, с. 5-8].

Предметом дослідження є обсяги інвестування у ВДЕ.

Об'єктом дослідження є "зелена енергетика" світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями економічного розвитку альтернативної енергетики займалися такі закордонні вчені, як Бехбергер М., Джекобс Д., Клейн А., Мендонса М., Нетцхаммер М., Пфлагер Б., Рагвиц М., Рех Г., Хелд А., Фабер Т. та інші. Вітчизняні та російські вчені теж приділяють значну увагу питанням відновлюваної енергетики. Розробкою відповідної проблематики займалися Геєць В., Носенко Ю., Масленнікова І., Кузнецов Л., Півняк Г., Шкрабець Ф., Шидловський А., Суходоля О., Сівицька С., Сохацька О., Сотник І., Онищенко А., Лір В., Буяк А., Борщук Є., Долінський А., Ільясов В., Тованянський Л., Касич А., Литвиненко Я., Мельничук П., Кудря С., Віссаріонов В. та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Незважаючи на науковий доробок зазначених вчених багато питань у сфері розвитку ВДЕ залишаються невирішеними. Просування нових масштабних проєктів шляхом посилення інвестиційних процесів по всьому світу, зміна політики окремих держав – ось ряд заходів, які необхідно здійснити вже сьогодні.

Методологія. У дослідженні було проведено економетричний аналіз залежності обсягу інвестицій в "зелену енергетику" від наступних факторів: світовий ВВП у ринкових цінах (дол. США); кількість населення світу (осіб); викиди CO₂ (кт); споживання електроенергії (кВт на душу населення). Для отриманої множинної регресії, яка оцінена методом найменших квадратів (МНК), були перевірені гіпотези про адекватність моделі та значущість коефіцієнтів, наявність гетероскедастичності та автокореляції. За допомогою використання фіктивних змінних було досліджено наявність сезонних коливань у обсягах інвестування у ВДЕ. Для дослідження також було застосовано такі методи, як плинне середнє, експоненціальне згладжування, несезонна модель Холта-Вінтерса та різні типи трендів.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою статті є дослідження "зеленої енергетики", світового досвіду впровадження ВДЕ та обсягів інвестицій у "чисту" енергетику. **Завдання даної роботи** – ознайомитися з видами ВДЕ та новітніми технологіями використання альтернативної енергетики, окреслити перспективи розвитку цієї галузі.

Виклад основного матеріалу.

Забезпечення енергобезпеки. Загальносвітовий попит на вивантажене паливо надзвичайно виріс, що обумовлено, зокрема, високими темпами економічного зрос-

тання окремих країн Азії. Запаси такого палива скорочуються, причому залишки обмежених ресурсів знаходяться в нечисленних, часто політично нестабільних регіонах. Це призводить до політичних конфліктів і зростання числа збройних зіткнень, а також піддає економічному ризику всі країни і їх розвиток, так як вони стають в значній мірі залежними від даних ресурсів, ціни на які постійно зростають.

Переваги використання ВДЕ:

- є екологічно чистими і відіграють ключову роль у пом'якшенні змін клімату;
- достатня кількість по всьому світу;
- зменшують залежність від імпорту енергії, підвищуючи значимість локального місцезнаходження;
- створюють робочі місця в екологічно раціональних галузях промисловості;
- являють собою одну з найбільш швидкозростаючих галузей по всьому світу;
- є основою екологічно-раціонального енергопостачання в промислових країнах і країнах, що розвиваються;
- являють собою найменшу небезпеку для здоров'я людей;
- не викликають проблем, пов'язаних з утилізацією відходів і викидами шкідливих речовин, і не представляють інтересу для терористів;
- їх розвиток дозволяє інвестувати в місцеву економіку та підвищити рівень життя населення [1, с. 8; 2, с. 73].

Енергія вітру. Впродовж року на планету надходить енергії в 15 тис. разів більше від обсягів нинішнього споживання всіма країнами світу. На енергію вітру перетворюється близько 3% енергії сонячного випромінювання, а отже, ресурси енергії вітру на Землі приблизно у 50 разів більші за сумарні енергетичні потреби людства [3, с. 43]. В Європі активно ведеться робота по спорудженню плаваючих вітряних установок ("офшорів") – там вітрова ситуація досить стабільна і середня швидкість вітру вища. Такі установки виробляють до 40% більше електроенергії, ніж на суші. Згідно з прогнозом Глобальної ради з вітроенергетики, до 2050 р. близько 34% світового енергопостачання буде здійснюватися за рахунок вітрової енергії. Завдяки високорозвиненій технології, а також своїм економічним та екологічним перевагам вітроенергетика є найбільш перспективною галуззю використання ВДЕ в усьому світі.

Енергія Сонця. Вся потреба людства в енергії на 180 років вперед може бути забезпечена сонячною енергією, яка досягає Землі лише за один день. Сонячну енергію використовують для нагрівання води, обігріву приміщень та кондиціонування повітря. Особливий потенціал мають області пустель, які за 6 годин отримують більше енергії, ніж витрачає все людство за один рік. Експерти виходять з того, що в найближчі 5-10 років геліотермічний спосіб отримання електроенергії і пов'язані з ним технології зможуть конкурувати з традиційними електростанціями.

Переваги фотоелектричного способу вироблення енергії:

- вироблення електроенергії без шуму і викидів;
- широка сфера застосування – від міні-пристроїв, наприклад, кишенькових калькуляторів, до систем для вироблення енергії в приватних будинках і на великих підприємствах потужністю в кілька МВт;
- відсутність рухомих вузлів – тривалий експлуатаційний ресурс системи;

• висока екологічність – використання та утилізація кремнію не завдають шкоди навколишньому середовищу.

У 2015 р. потужність сонячних електростанцій світу зросла за різними оцінками на 57-59 ГВт, що стало черговим рекордним показником. Лідерами за темпами розвитку сонячної енергетики були США, Китай та Японія.

Використання сонячної енергії для виробництва тепла – це перевірена і випробувана технологія, що застосовується на практиці вже протягом десятиліть. Геліотермічні установки можна використовувати для приготування гарячої води в домашніх господарствах, для опалення чи охолодження приміщень. У геліотермічних електростанціях сонячна енергія використовується для виробництва електроенергії в промислових масштабах. Геліотермічні електростанції чудово накопичують теплову енергію, отриману досить простим і дешевим шляхом, що дозволяє їм виробляти струм навіть в темний час доби [4, с. 23].

Біоенергія вважається у всьому світі найголовнішим і універсальним відновлювальним енергоносієм. В будь-якій формі біомаса є єдиним доступним, простим і дешевим джерелом енергії для більшості сільських жителів планети. В Ефіопії, Непалі, Танзанії, в Сибіру і Амазонії, в Північній Канаді, на островах Полінезії, в Малайзії завдяки біомасі задовольняється 80-90% потреб у паливі [5]. Види біоенергетичних ресурсів: тверде паливо: деревні відходи, відходи стеблових культур; газоподібне паливо: біогаз, каналізаційний газ, газ з органічних відходів; рідке паливо: рослинна олія, біодизель, біоетанол, синтетичне біопаливо. У результаті фотосинтезу рослини здатні утворювати біомасу і таким чином накопичувати енергію. Біомаса може бути використана для виробництва палива, тепла та енергії. Найважливішими видами біоенергетичного транспортного палива залишаються біодизель та біоетанол. В даний час розробляються синтетичні види біопалива (наприклад, зріджена біомаса). У 2010 р. три чверті з 9,5%, які складають частку ВДЕ в загальносвітовому енергоспоживанні, були забезпечені за рахунок біоенергії [1, с. 24].

Гідроенергія. У всьому світі близько 16% виробленої електрики отримують з гідроенергії. Сьогодні задіяно лише близько чверті економічного потенціалу цієї галузі. Великі можливості приховані в модернізації існуючих установок.

Малі ГЕС є екологічно чистими і надійними енергоустановками, працюючими від ВДЕ. Їх вплив на навколишнє середовище мінімальний. У процесі їх спорудження та подальшої експлуатації шкідливих впливів на властивості і якість води немає. Водойми можна використовувати і для рибогосподарської діяльності, і як джерела водопостачання населення. Сучасні станції прості в конструкції і повністю автоматизовані. Повний ресурс роботи станції – не менше 40 років. Об'єкти малої енергетики не вимагають великих водосховищ з відповідним затопленням території і колосальним матеріальним збитком [4, с. 34].

Використання енергії приливних хвиль морів і океанів заснована на перетворенні гравітаційної енергії взаємодії Землі і Місяця в теплову та електричну форми енергії. У світі існує понад 20 ділянок морського узбережжя з високими приливами, що перевищують 7 м, і умовами, сприятливими для облаштування приливних електростанцій [6, с. 21]. Великі можливості розвитку цих технологій є в Канаді, США, Росії, Австралії та Великобританії – тобто в країнах, які примикають до океанів з потужними течіями і високими приливами. Існуючі в світі вже сьогодні

дні проекти таких електростанцій сумарною потужністю 3 ГВт – це тільки початок очікуваної динаміки ринку.

Детальне вивчення розвитку альтернативної енергетики в Україні дозволяє підкреслити таку особливість: 95% всієї "зеленої" енергії в нашій державі виробляється ГЕС, в той час як в країнах ЄС ця частка становить в середньому 46%, а в Німеччині – всього 16%. При цьому, за розрахунками спеціалістів, технічний потенціал України у гідроенергетиці засвоєний лише на 5%, оскільки на даний момент на теренах нашої країни працює лише 67 малих ГЕС [7, с. 36].

Геотермія – це форма відновлювальної енергії, яка незалежно від сезонних кліматичних і погодних коливань цілодобово залишається доступною у відносно постійній кількості. Підраховано, що температура ядра Землі складає близько 5000°C. У середньому температура підвищується на 3°C через кожні 100 метрів у глибину. У регіонах зі сприятливими умовами (наприклад, області вулканічної активності, де підповерхнева температура більше 200°C) геотермальне тепло створює солідну базу для екологічно нешкідливого і недорогого способу отримання енергії та здатне скласти істотну частину системи енергопостачання. У якості джерел тепла можуть служити земні надра, вода або навіть навколишнє повітря. В даний час геотермальні електростанції функціонують в Ісландії, Японії, США та деяких інших країнах. Всього у світі їх налічується близько 200 [5, с. 22].

У таких країнах, як Німеччина, Італія, Індонезія, Філіппіни, Мексика, США та Ісландія використання геотермальної енергії входить в концепцію розвитку виробництва тепла та електрики на багато років вперед. Геотермальні електростанції забезпечують цілодобове постачання відновлювальною електроенергією з необхідним рівнем потужності незалежно від пори року, погоди чи інших кліматичних умов.

В Україні найбільш перспективним для розвитку геотермальної енергетики регіоном є Закарпаття, де на глибинах до 6 км температури гірських порід досягають 230-275°C. Тут легко доступними є геотермальні свердловини глибиною від 550 до 1500 м, у яких температура води на гирлі свердловини складає 40-60°C, а при глибинах до 2000 м температура зростає до 90-100°C [4, с. 31-32].

Основні важелі стимулювання розвитку відновлювальної енергетики в Україні:

- звільнення від оподаткування прибутку від основної діяльності в сфері енергетики компаній, які виробляють електроенергію тільки з ВДЕ;
- запровадження "зеленого" тарифу;
- зниження податку на землю для підприємств, що використовують відновлювальну енергетику;
- звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні певних типів обладнання для відновлюваної енергетики;
- звільнення від оподаткування операцій з ввезення певних типів обладнання для відновлювальної енергетики на митну територію України [8].

"Ernst&Young" щорічно розраховує рейтинг країн, найбільш привабливих для інвестування в альтернативну енергетику. Серед країн СНД єдиною країною, що потрапляє в даний рейтинг, є Україна. При цьому позиції нашої держави у цьому рейтингу дедалі зміцнюються. На даний момент Україна посідає 29 місце у рейтингу; лідирують Китай, США, Німеччина, Індія, Великобританія, Франція.

Інвестиції в українську "зелену енергетику". Протягом 2 років існування схеми "зелених" тарифів спостерігався значний приплив інвестицій у цю галузь. Так, австрійська компанія "Activ Solar", чеська компанія

"Ekotchnik Praha", компанії "SunElectra", "Star Ua", "Рентехно", "АНТ Груп", французька компанія "Helios Strategia" активно інвестують в сонячну енергетику нашої країни. У 2011 р. Україна посіла 15 місце за обсягами ринку сонячної електроенергії у світі. Активний приплив інвестицій спостерігається і в галузь вітроенергетики. Так, німецька компанія "Віндгард" будує вітроелектростанції у Луганській області (400 МВт), "WKN Windkraft Nord AG" розробляє вітроустановки у Криму, "Windkraft Україна" – станції на Херсонщині. Рівень зро-

стання потужностей вітроелектростанцій в Україні у 2011 р. склав 73%, тоді як такий показник в Європі становив лише 11% [7, с. 37].

За останні 10 років доля ВДЕ у загальному енергобалансі України майже не змінилась, а у розвинених країнах зросла у 1,5 рази. (табл. 1). Україна та інші країни світу повинні брати приклад з країн з найбільшою часткою ВДЕ у загальному виробництві електроенергії (близько 100%). Це Норвегія, Ісландія, Парагвай, Албанія, Ефіопія, Киргизія, Намібія, Таджикистан та Конго.

Таблиця 1. Частка ВДЕ в загальному обсязі виробництва електроенергії, %

№	Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1	Україна, %	6,47	6,67	6,69	5,19	6,14	6,98	7,10	5,74	5,66
2	Німеччина, %	9,17	10,06	11,24	13,85	14,63	16,02	16,66	20,33	22,93
3	Франція, %	11,28	9,89	10,90	11,75	12,96	13,11	13,84	11,60	14,90
4	Китай, %	14,75	14,84	14,43	14,25	16,56	16,73	17,62	16,02	19,13
5	США, %	8,63	8,58	9,24	8,37	9,00	10,29	10,12	12,23	12,01
6	Японія, %	10,75	9,33	10,36	8,99	9,60	9,96	11,24	12,26	12,00
7	Австрія, %	64,20	63,39	66,00	69,22	69,25	71,15	66,22	65,65	74,54

Джерело: складено автором на основі даних з [9].

Розвиток ВДЕ в Німеччині. Німеччина стала першою в світі країною, де був прийнятий Закон про використання ВДЕ, згідно з яким на 20 років були зафіксовані пільгові ціни на екологічну електрику, яка подається в комунальні мережі. За останні роки Німеччина здійснила рішучий стрибок у використанні ВДЕ і є міжнародним лідером у цій сфері. Країна є третьою у світі за потужністю вітрової енергетики (понад 31308 МВт) і другою у світі за величиною ринку сонячної енергетики (потужність у 2012 р. – 32389 МВт) [1, с. 12].

Саме ця країна останнім часом має проблему надлишкового виробництва електроенергії, адже кількість вітрогенераторів і сонячних батарей завдяки активній державній підтримці стрімко збільшується. Тому зростає попит на технології накопичення "зеленої енергетики". Так було розроблено проект **Power to Gas**: направляти надлишки електрики на виробництво газу [10]. **У німців – вітер, у норвежців – вода та гори.** Концепція інвестиційної угоди, полягає у тому, щоб з'єднати дві країни лінією постійного струму, яка уможливить переїзд надлишків вітрової енергії з Німеччини до Норвегії на "зберігання", а при потребі одержувати назад екологічно чисту гідроенергію [11]. Німецька політика співпраці з метою розвитку передбачає інвестування коштів у країни, що розвиваються (наприклад, Ефіопію, Кенію, Намібію, В'єтнам).

Франція. У французькій енергетиці починається нова ера. Національні збори ухвалили закон, який передбачає різке скорочення долі ядерної енергетики, посилене використання ВДЕ і широкомасштабне впровадження енергозберігаючих технологій. Найбільші дискусії в країні викликала вимога до 2025 р. знизити частку АЕС у виробництві електроенергії з 75% до 50%. Атомна промисловість завжди була предметом національної гордості французів. Обділена природною нафтою, газом і вугіллям, Франція в 1970-і рр. зробила ставку на розвиток ядерної енергетики і сьогодні має одну з найбільш розгалужених в світі мереж АЕС: 19 станцій з 58 реакторами. Тепер частина з них має поступитися місцем вітрякам, сонячним батареям і біогазовим установкам [12].

Китай. За прогнозами Державного енергетичного управління КНР, до 2030 р. частка екологічно чистої

енергетики в структурі споживання енергії складе 50%. КНР на даний момент займає перше місце в світі за обсягом інвестицій в сферу ВДЕ, випередивши Німеччину і США [13].

США. ВДЕ в США склали 12% від загального обсягу виробництва енергії (табл. 1). США є четвертим за величиною виробником гідроелектроенергії в світі після Китаю, Канади та Бразилії. Гранд-Кулі є 5-ю за величиною ГЕС в світі. Техас міцно утвердився в якості лідера у розвитку вітроенергетики, далі йдуть Айова і Каліфорнія. Гейзери в Північній Каліфорнії є найбільшим комплексом з виробництва геотермальної енергії у світі. Найбільшою в світі сонячною тепловою електростанцією є Ivanpah Solar Power Facility, потужність якої становить майже третину всієї сонячної теплової енергії, що виробляється в США. Вона займає 5 квадратних миль пустелі Мохаве і складається з трьох 40-поверхових веж в оточенні 350 тис. дзеркал [14].

Японія виробляє близько 10% електроенергії з ВДЕ (табл. 1). Головною метою є досягнення частки ВДЕ у розмірі 20% до 2020 р. Гідроенергетика в Японії є головною з ВДЕ, з встановленою потужністю близько 27 ГВт і виробництвом 69,2 млрд кВт/год електроенергії. Японія є однією з найбільших виробників гідроелектроенергії в світі. Станом на вересень 2011 р. в Японії було 1198 малих ГЕС із загальною потужністю 3225 МВт.

За оцінкою Міністерства екології, потенціал тільки прибережних вітрових електростанцій (BiEC) оцінюється в 1600 ГВт, що в 10 разів більше, ніж сонячних, і в 100 разів більше, ніж геотермальних. У прибережних регіонах вітри більш стабільні, розміщувати BiEC краще в морі, не займаючи територію берега. Згідно з даними Агентства за природних ресурсів та енергетики, Японія по потенціалу геотермальних електростанцій в 23,4 млн кВт займає третє місце в світі після США та Індонезії [15].

Загальна характеристика світових інвестицій у ВДЕ. В 2014 р. інвестиції у ВДЕ зросли на 21% і становили 272,2 млрд дол. Зниження інвестицій у 2012-2013 рр. частково пояснюється через невизначеність політики стимулювання в Європі та США і зниження підтримки в деяких країнах (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка обсягів інвестицій в "зелену енергетику", млрд дол. США

Джерело: складено автором на основі даних з [16; 17, с. 79].

Інвестиції в країнах, що розвиваються, зросли на 36% до 131,3 млрд дол., а в розвинених країнах – лише на 3% до 138,9 млрд дол. Частка інвестицій країн, що розвиваються, збільшилася до рекордних 49%, з яких 63% припадало на Китай. У збільшенні інвестицій в 2014 р. найбільшу роль відіграв бум сонячних енергетичних установок у Китаї і Японії на загальну суму 74,9 млрд дол. в цих двох країнах, а також інвестування морських вітрових проектів в Європі на суму 18,6 млрд дол. В 2014 р. понад чверть нових інвестицій у ВДЕ (близько 73,5 млрд дол.) пішла на дрібномасштабні проекти. Дрібномасштабні сонячні фотоелектричні системи поширюються по всьому світу, здебільшого в країнах, що розвиваються, в якості доступної альтернативної централізованої мережі. Інвестиції у ВДЕ поширились на нові ринки: Чилі, Індонезія, Кенія, Мексика, ПАР, Туреччина, де кожна країна інвестувала понад 1 млрд дол. у ВДЕ. Джордан, М'янма, Панама, Філіппіни і Уругвай інвестують від 500 млн до 1 млрд дол.

У 2014 р. у всіх регіонах світу спостерігалося збільшення інвестицій у ВДЕ (рис. 2). Частка Китаю склала 31% від загального обсягу. Інвестиції Індії зросли до 7,4 млрд дол. Інша частина Азії і Океанії на 9% збільшила інвестування до 48,7 млрд дол. Інвестиції в Європі виросли менш, ніж на 1%, до 57,5 млрд дол. США вклали на 7% більше – 38,3 млрд дол., однак значно нижче небувало високого рівня 2011 р. Інвестиції решти Американського регіону (за винятком Бразилії та США) зросли на 21% до 14,8 млрд дол. Близький Схід і Африка також зазнали збільшення інвестицій з 8,7 млрд дол. в 2013 р. до 12,6 млрд дол. в 2014 р. [17, с. 80-81].

В 2014 р. **ТОП-10 національних інвесторів** складався з чотирьох країн, що розвиваються, і шести розвинених країн. На Китай припадало 30% світових інвестицій у ВДЕ (83,3 млрд дол.). Далі йдуть США (38,3 млрд дол.), Японія (34,3 млрд дол.), Великобританія (13,9 млрд дол.), Німеччина (11,4 млрд дол.), Канада (8 млрд дол.), Бразилія (7,6 млрд дол.), Індія (7,4 млрд дол.), Нідерланди (6,5 млрд дол.), Південна Африка (5,5 млрд дол.). Найбільш значне зростання в доларовому еквіваленті відбулося в Китаї – на 20,7 млрд дол. по відношенню до 2013 р. Нідерланди і Бразилія показали найбільший відсоток збільшення: зростання більше, ніж в три рази до 6,5 млрд дол. у Нідерландах, і майже в два рази до 7,6 млрд дол. у Бразилії. Чисті інвестиції у ВДЕ вже п'ятий рік поспіль (у 2014 – 242,5 млрд дол.) переважають над викопними видами палива (132 млрд дол.).

У 2014 р. на **Китай** припадало 83,3 млрд дол. світових інвестицій у ВДЕ, що в два рази більше за США. У широкомасштабних проектах енергія вітру зберегла лідерство, залучивши 37,9 млрд дол. в порівнянні з 29,7 млрд дол., які залучені в сонячну енергетику. У секторі сонячної енергетики інвестиції в малі сонячні

фотоелектричні установки збільшилися з 1,2 млрд дол. до 7,6 млрд дол. Китай залучив значні інвестиції (2,4 млрд дол.) в дрібномасштабні гідроенергетичні проекти. Країна також інвестувала значні суми у великомасштабні гідроенергетичні проекти, в результаті чого в цілому близько 22 ГВт нових гідроенергетичних потужностей було введено в експлуатацію протягом року, більшою частиною з яких були проекти з потужністю більше 50 МВт.

США, як і раніше, є найбільшим індивідуальним інвестором серед розвинених країн. З точки зору типів фінансування, венчурний капітал і приватний капітал в сонячну енергетику збільшилися до 1,3 млрд дол. Інвестиції в сонячну енергетику збільшилися на 76% до 5,9 млрд дол., а у енергію вітру – зменшилися в два рази до 6,9 млрд дол. Фінансування було відкладено через невідповідність з приводу продовження податкового кредиту.

Японія не відстає від США з обсягом інвестицій на суму 34,3 млрд дол. Близько 82% від загального обсягу інвестицій було витрачено на дрібномасштабні сонячні проекти.

Велика Британія збільшила інвестиції лише на 1% до 13,9 млрд дол. Енергія вітру є провідною для країни. Сюди інвестують 8 млрд дол., 86% з яких пішло на морські проекти. 2,7 млрд дол. вклали в сонячну енергетику. Великобританія – одна з небагатьох країн, що залучають інвестиції в енергію океану [17, с. 81-82].

Німеччина збільшила обсяги інвестування на 4% до 11,4 млрд дол. і була другим провідним інвестором в морські вітрові проекти. Вітроенергетика залучила в 2,5 рази більше, ніж в 2013 р. Інвестиції в сонячну енергетику зменшуються майже вдвічі вже другий рік поспіль, що в основному пояснюється зниженням пільгових ставок, а також власним споживанням за додаткову плату.

Канада залучила інвестицій на суму 8 млрд дол., що майже на 31% більше в порівнянні з попереднім роком. Більшість інвестицій спрямовано у великомасштабні вітрові і сонячні проекти в провінції Онтаріо.

Бразилія у 2014 р. знову ввійшла в ТОП-10 країн, інвестувавши у ВДЕ 7,6 млрд дол. Енергія вітру складала 84% від загального обсягу. Біопаливо є другим за величиною сектором ВДЕ у Бразилії, куди інвестували 574 млн дол. У регіоні, за межами Бразилії за обсягом інвестицій у ВДЕ країни були розподілені наступним чином: Мексика (2 млрд дол.), Чилі (1,4 млрд дол.), Уругвай, Панама і Коста-Ріка.

Інвестиції в **Індії** виросли на 14% до 7,4 млрд дол. У сонячну енергетику фінансування збільшилось в два рази до 3 млрд дол. і зросла довіра інвесторів. Вітроенергетика залучила майже половину загального обсягу інвестицій Індії – 3,4 млрд дол. Другим за величиною інвестором в Азії та Океанії була Індонезія (1,8 млрд дол.), далі йдуть М'янма, Філіппіни, Шрі-Ланка та Таїланд.

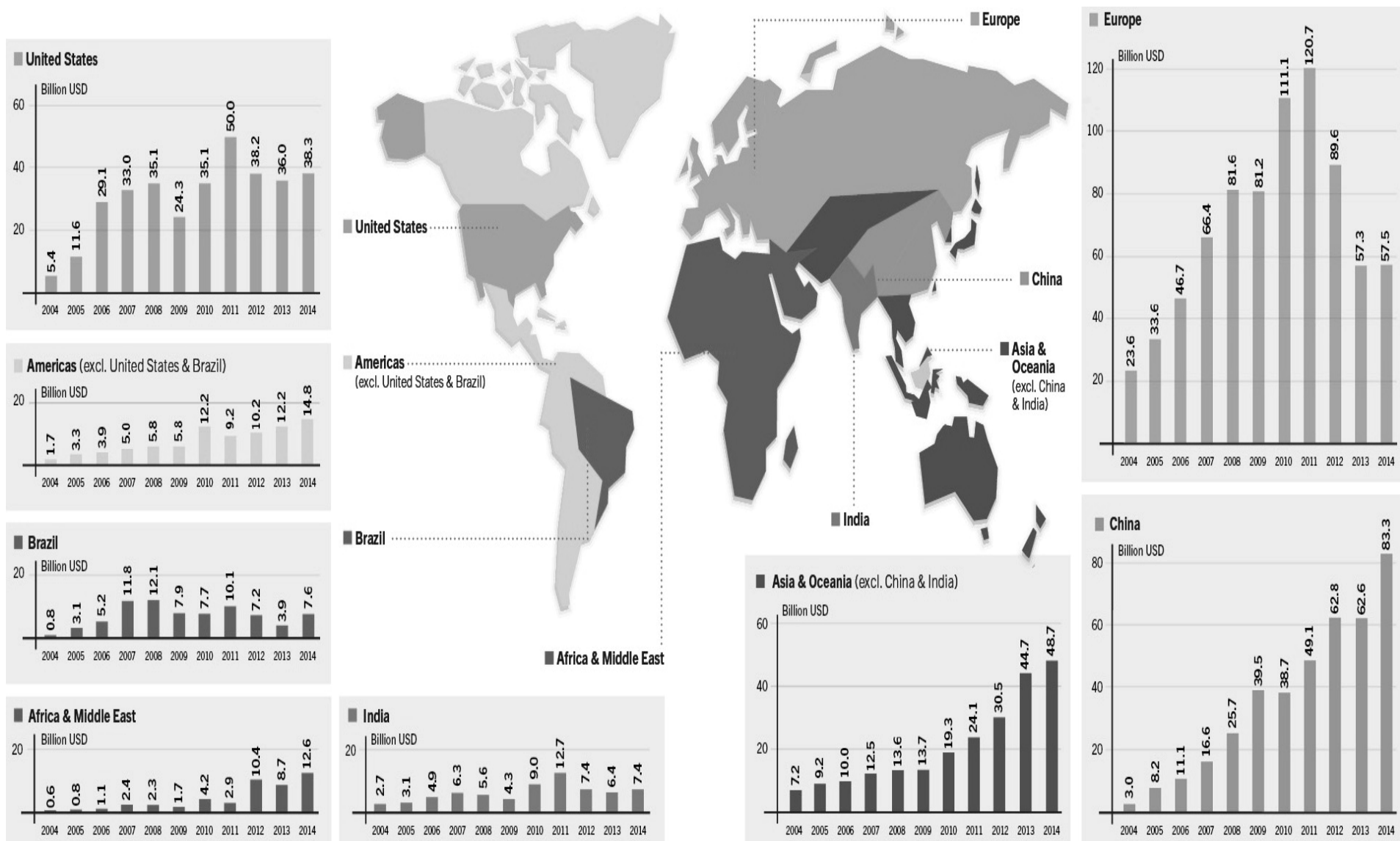

Рис. 2. Динаміка обсягів інвестицій в "чисту енергетику" у регіонах світу за 2004-2014 рр., млрд дол.

Нідерланди показали найшвидший ріст серед 10 країн з найбільшими інвестиціями у ВДЕ. Інвестиції зросли з 1,9 млрд дол. у 2013 р. до 6,5 млрд дол. в 2014 р., більшість з яких спрямовано в морські вітрові проекти.

Південна Африка зберегла своє місце серед країн 10 країн. Країна показала приріст інвестицій на 5% до 5,5 млрд дол. Основою фінансування ВДЕ є національна тендерна програма. Приблизно 1,6 млрд дол. (29%) було витрачено на вітроенергетику, 71% – на сонячну енергетику. Другим за величиною інвестором в Африці є Кенія (1,3 млрд дол.), а потім Алжир, Єгипет, Нігерія та Танзанія.

Інвестиції за типом технології. Інвестиції в сонячну енергетику зросли на 25% до 149,6 млрд дол. (55% всіх інвестицій), у вітроенергетику – на 11% до 99,5 млрд дол. (36,8% всіх інвестицій). Решта 8% були спрямовані в енергію з біомаси та відходів (8,4 млрд дол.), біопаливо (5,1 млрд дол.), малу гідроенергетику (4,5 млрд дол.), геотермальну (2,7 млрд дол.) і океанічну енергію (0,4 млрд дол.). Збільшилось фінансування геотермальної (на 23%) і океанічної (на 110%) енергії. Скоротилися інвестиції в біопаливо (на 8%), енергію з біомаси і відходів (на 10%) та малу гідроенергетику (на 17%). У 2014 р. країни, що розвиваються, як і раніше вкладають більшість інвестицій в енергію вітру, дрібну гідро- і геотермальну енергію, а розвинені – у всі інші технології.

Близько 90% всіх інвестицій в сонячну енергетику пішли на сонячні фотоелектричні системи (134,8 млрд дол.), а решта спрямовується на сонячні системи концентруючого типу (2,5%) та інші типи систем (7,5%). Розвинені країни зберегли більшість за інвестиціями в сонячну електроенергетику, але їх частка скоротилася до 58% завдяки сплеску в Китаї, який інвестував більше, ніж 25% від загального обсягу. Найкращою країною-інвестором в сонячну енергетику була Японія, на яку припадає 23% від загальносвітового обсягу, за нею слідують США (19%).

Кращими інвесторами в енергію вітру були Китай (в основному за рахунок очікуваних скорочень тарифу), Великобританія, Німеччина, Нідерланди, Бразилія та Індія. Інші технології відновлюваної енергетики показали контрастні тенденції: інвестиції в малу гідроенергетику зросли в розвинених країнах, але значно знизилися в країнах, що розвиваються; біопаливо і геотермальна енергетика зменшилися в розвинених країнах, але збільшилися в країнах, що розвиваються. Інвестиції в біомасу знизилися у всіх країнах, у той час як інвестиції в енергетику океану збільшилися скрізь. За оцінками Bloomberg New Energy Finance, фінансування великих гідроенергетичних проектів введених в експлуатацію в 2014 р. склало близько 31 млрд дол. [17, с. 82].

Спорудження установок для роботи з ВДЕ пов'язане з первинними інвестиціями, для яких існують різні форми фінансування. Як правило, на перший план виходить фінансування якогось конкретного проекту (наприклад, спорудження та експлуатація вітропарку). Щоб реалізувати будь-який ВДЕ-проект, різні діючі особи нерідко об'єднуються. Вибір варіанту змішаного фінансування залежить від таких факторів: типу установок, її розмірів, а також від рівня умов стимулювання на місці вкладення інвестицій. Джерелами фінансування проектів по ВДЕ є власний капітал, позиковий капітал, державні субсидії та змішане фінансування [1, с. 13].

Регресійний аналіз. Для дослідження динаміки обсягів інвестування в "зелену енергетику" було обрано річні дані за 1990-2012 рр. наступних показників (фактори, що можуть впливати на обсяг інвестицій): світовий ВВП, кількість населення, викиди CO₂, споживання

електроенергії на душу населення. Оптимальна регресія має вигляд:

$$Investment = 27840.11 - 870.60 \ln(CO_2) + 261.03 \ln(GDP) - 1007.79 \ln(Population) + 0.67 \cdot energy.$$

Модель адекватна, всі коефіцієнти є значущими з рівнем надійності 95%. $R^2 = 0,97$. Однак, для моделі характерна наявність гетероскедастичності та автокореляції. Після застосування зваженого МНК отримано наступну модель:

$$InvestmentW = 27436.75 \cdot x_0 + 248.08 \cdot \log GDPW - 921.78 \cdot \log CO_2W - 934.45 \cdot \log PopulationW + 0.68 \cdot energyW.$$

Застосування узагальненого МНК не допомогло позбутися від автокореляції, оскільки існує автокореляція вищих порядків (за критерієм Бройша-Годфрі з рівнем надійності 95% існує автокореляція п'ятого порядку). Для перевірки ефективності моделі було побудовано прогнози на 2013-2014 рр. з похибкою RMSPE, що становить 11,27%.

Для перевірки наявності сезонних коливань використаємо квартальні дані обсягів інвестицій в "зелену енергетику" за період з першого кварталу 2004 р. по третій квартал 2015 р. Побудуємо регресію залежності обсягів інвестицій у ВДЕ від таких факторів: t – трендовий компонент; s_1 , s_2 , s_3 – фіктивні змінні для першого, другого та третього кварталів відповідно. Четвертий квартал вважається базовим. Оцінивши дану регресію за допомогою МНК та перевіривши гіпотезу про значущість коефіцієнтів, отримали модель

$$Investment = 17.37 + 1.33 \cdot t - 9.87 \cdot s_1 + 2.06 \cdot s_2 - 3.28 \cdot s_3,$$

в якій значущими є лише коефіцієнти β_0 , β_1 та β_2 , що показує залежність між обсягом інвестування в "чисту" енергетику, трендом та фіктивною змінною для першого кварталу. Обсяг інвестицій у першому кварталі завжди зменшується, на що вказує від'ємне значення коефіцієнту.

Застосування плинних середніх, експоненціального згладжування та методу Холта-Вінтерса для дослідження обсягів інвестування в "зелену енергетику" дає змогу отримати прогнози, при яких похибка RMSPE становить від 14% до 18%. Серед усіх можливих трендів найточніший прогноз можна отримати, побудувавши логарифмічний тренд, при якому похибка RMSPE становить близько 13%. Похибки незначні, тобто дану регресійну модель та інші методи можна застосовувати для прогнозування майбутньої динаміки обсягів інвестицій у "чисту енергетику".

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Значне зростання кількості населення у планетарному масштабі та нерівномірне підвищення рівня добробуту у різних країнах світу, створює нагальну проблему у світовій сфері енергозабезпечення. Виникає можливість появи енергетичної кризи. Такі тенденції значно впливають на економіку країн, які при потужному виробничому потенціалі не спроможні задовольнити енергопотреби за допомогою власних традиційних енергоносіїв. Дана ситуація є характерною для Європейського Союзу. Для підтримки економічного зростання і добробуту регіону необхідно забезпечувати безперебійний доступ до енергоресурсів, що стало основною причиною переорієнтації енергетичної політики ЄС у напрямку розвитку та використання альтернативних джерел енергії [18, с. 54].

На Паризькій кліматичній конференції 30 листопада 2015 р. 100 із 195 країн-учасників підтримали рішення про перехід до 2050 р. на стовідсоткове використання ВДЕ. За прогнозами Глобальної ради з вітроенергетики, до 2030 р. вітрова енергетика своїми бережними для

клімату технологіями забезпечити від 15 до 17,5% загальносвітового попиту на електроенергію. Використання берегової і морської вітроенергетики є важливою складовою загальносвітових зусиль по уповільненню процесу зміни клімату. У Німеччині здійснюються заходи, спрямовані на більш ефективне використання енергосистем за рахунок контролю температури. Дана модернізація дозволить перетворити існуючі енергомережі в так звані інтелектуальні системи. Прогнозується, що до 2020 р. потужність морських вітропарків у Європі досягне 40 ГВт і покриє 4% попиту Євросоюзу на електроенергію.

З часом фотогальванічні технології знайдуть активне застосування в різних сферах життя. Акуратний зовнішній вигляд, екологічність виробленої енергії і можливість ефективного затінення нерозривно пов'язані у цих системах. Гнучкі сонячні батареї, що пропонуються у вигляді кристалів або тонкоплівкових елементів, відкривають величезні можливості для застосування. Значні перспективи має використання сонячної енергії для охолодження повітря. У нинішній час на ринку є фактично лише потужні системи з холодопродуктивністю від 50 до 100 кВт для кондиціонування повітря, наприклад в універмагах, офісних будівлях. Серійне виробництво малих систем з холодопродуктивністю в декілька кВт для одностайних котеджів і мансард знаходиться в зародковому стані. Дослідження показали, що до 2050 р. близько 15% європейської потреби в електроенергії може бути забезпечено геліоелектростанціями, розташованими в Північній Африці і на Близькому Сході.

У Європі застосування твердої біомаси як енергоносія неухильно активізується, оскільки це є головним елементом в досягненні до 2020 р. цілей європейської енергетичної політики. У 2013 р. був запущений проект BIOEUPARKS з метою надати розвитку цього сектору додатковий імпульс. Головне завдання даного проекту – розробка протягом 36 місяців методології створення, управління та розвитку в європейських заповідниках невеликих теплових або теплофікаційних установок (до 1 МВт) і коротких ланцюжків постачань біомаси (до 50 км).

Освоєння енергії морських течій все ще перебуває на ранній стадії розвитку і залишається вдвічі дорожче в порівнянні з технологіями для морських вітрових електростанцій. Однак у майбутньому морська гідроенергетика, ймовірно, зможе внести більш вагомий внесок у розвиток глобального енергозабезпечення.

У порівнянні з досить розвиненим ринком сонячної та вірової енергії сектор геотермальної енергетики в багатьох регіонах тільки формується. До основних цілей освоєння глибинної геотермальної енергії відносяться мінімізація помилок у ході геологорозвідки і забезпечення раціональної розробки природних ресурсів з метою зниження в майбутньому інвестиційних ризиків та досягнення за рахунок цього більш активного виходу на ринок.

Стратегічними напрями інвестування альтернативної енергетики в контексті розвитку світової економіки виступають, зокрема: інвестиційне забезпечення науково-технічного супроводження розвитку нових технологій одержання енергії із відновлювальних джерел; фінансування досліджень використання альтернативних джерел згідно з наявним технічно-досяжним потенціалом;

техніко-економічна оцінка використання високотехнологічного обладнання; фінансова підтримка науково-дослідних установ, які займаються дослідженнями у сфері альтернативної енергетики, пільгове кредитування для компаній-виробників обладнання, що виробляють енергію з ВДЕ, а також енергетичних компаній, що працюють на альтернативних джерелах енергії [19, с. 79].

Щоб ставити масштабні завдання і освоювати нові ринки, необхідно міжнародне співробітництво і активне інвестування у ВДЕ всіма країнами світу. Використання ВДЕ у світовому масштабі є важливим кроком на шляху до стабільного майбутнього всього людства.

Список використаних джерел

1. "Зелёная энергетика" – уже сегодня, но с расчётом на завтра: [брошюра] / Немецкое энергетическое агентство (dena). – Гістеталь, Німеччина: Silber Druck oHG, 2013. – 36 с.
2. Kharlamova G. The energy component of the environmental security: Ukraine in the mirror / G. Kharlamova // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. – 2015. – №1(166). – с. 72-79. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/166-1/11.
3. Носенко Ю. Вітроенергетика – практичні аспекти і перспективи / Ю. Носенко // Агробізнес сьогодні. – 2012. – Січень, №1-2. – С. 42-44.
4. Півняк Г.Г. Альтернативна енергетика в Україні: [монографія] / Г.Г. Півняк, Ф.П. Шкрабець; Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2013. – 109 с.
5. Розвиток біоенергетики в світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newecolife.com.ua/news/229-rozvitok-boenergetiki-v-svt.html>.
6. Масленникова І.С. Екологічний менеджмент і аудит: [учебник і практикум для академічного бакалавріата] / І.С. Масленникова, Л.М. Кузнецов. – М.: Издательство Юрайт, 2016. – 328 с.
7. Лавренчук В.А. "Зелені" інвестиції: українські реалії ринку альтернативної енергетики / В. Лавренчук // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – №22. – С. 35-38.
8. Проект Національного плану дій з відновлюваної енергетики до 2020 року [Електронний ресурс] / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. – Режим доступу: <http://saee.gov.ua/documents/NpdVE.pdf>.
9. Сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>.
10. Power to Gas: Німці навчилися виробляти газ з вітру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/power-to-gas-nimci-navchilis-viroblyati-gaz-z-vitru/a-16898226>.
11. NordLink: Норвегія стане "акумуляторною батареєю" Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/nordlink-norvegiya-stane-akumulyatornoyu-batariyeju-nimechiny/a-18257783>.
12. Франція дала старт екологічному повороту в енергетиці: долю АЭС снизят на треть [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecology.unian.net/alternativeenergy/1105243-frantsiya-dala-start-ekologicheskomu-povortu-v-energetike-dolyu-aes-snizyat-na-tret.html>.
13. Альтернативная энергетика в Китае: изучение опыта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radiotocchka.kz/3051-.html>.
14. World's Biggest Solar Power Plant Opens [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://efergy.com/blog/worlds-biggest-solar-power-plant-opens/#>.
15. Японская энергетика "зеленеет" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ng.ru/energy/2014-10-14/15_japan.html.
16. Global trends in clean energy investment, October 2015 [Електронний ресурс] / Bloomberg New Energy Finance. – Режим доступу: <http://about.bnef.com/content/uploads/sites/4/2015/10/2015-10-08-Clean-Energy-Investment-Q3-2015-factpack.pdf>.
17. Renewables 2015. Global status report / Renewable Energy Policy Network for the 21st Century. – Париж, Франція: REN21 Secretariat, 2015. – 251 с.
18. Данилова Н. Зміна політики державного регулювання європейського ринку альтернативних джерел енергії під впливом сучасних тенденцій міжнародної конкуренції / Н. Данилова // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2014. – №10(162). – с. 54-58. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/162-9/9>.
19. Сивіцька С.П. Стратегічні напрями інвестування альтернативної енергетики в контексті розвитку національної економіки / С. П. Сивіцька // Молодіжний економічний дайджест. – 2014. – № 1(1). – С. 76-80.

Надійшла до редакції 05.12.15

О. Черняк, д-р экон. наук, проф.,

Я. Фаренюк, економіст

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ИССЛЕДОВАНИЕ ОБЪЕМОВ ИНВЕСТИРОВАНИЯ В "ЗЕЛЕНУЮ ЭНЕРГЕТИКУ" МИРА

Статья содержит результаты изучения современного опыта ведущих стран мира в развитии возобновляемых энергетических технологий. Приведена классификация возобновляемых источников энергии. В статье были исследованы современные тенденции и перспективы развития ветроэнергетики, солнечной энергетики, гидроэнергетики, биоэнергетики и геотермальной энергии. Авторами были проанализированы различные национальные стратегии привлечения инвестиций в "зеленую" энергетику. Составлен рейтинг 10 стран с крупнейшими инвестициями в альтернативную энергетику. Исследованы инвестиции развитых стран и развивающихся

стран в зависимости от типа возобновляемых источников энергии. Построена модель для исследования и прогнозирования инвестиций в возобновляемую энергетику на основе ежегодных данных за период 1990-2012 годов. Также были применены такие методы, как скользящее среднее, экспоненциальное сглаживание, метод Холта-Винтерса и различные типы трендов на основе квартальных данных за 2004-2014 года.

Ключевые слова: альтернативная энергетика, возобновляемые источники энергии, инвестиции, "зеленая энергетика", регрессионный анализ.

O. Chernyak, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Y. Farenjuk, Economist
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

RESEARCH OF GLOBAL NEW INVESTMENT IN RENEWABLE ENERGY

This article contains results of studying experiences of the leading countries in renewable energy technologies' development. The classification of renewable energy was presented. In this article we investigated modern trends and prospects of wind power, solar energy, hydropower, bioenergy and geothermal energy. Authors analyzed different national strategies for attracting investments in "green" energy. Rating of the 10 countries with the largest investments in alternative energy was presented. Authors researched investments in developed countries and developing countries, depending on the type of renewable energy. A model for research and forecasting of investment in renewable energy based on annual data for the period 1990-2012 years was built. In addition, authors used methods such as moving average, exponential smoothing, Holt-Winters method and different types of trends based on quarterly data for 2004-2014 years.

Keywords: alternative energy, renewable energy, investment, "green energy", regression analysis.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 12(177): 68-73

УДК 339.98:32.019.52

JEL: F59, O57

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/177-12/9>

О. Чугаєв, канд. екон. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВИМІРЮВАННЯ СИЛИ ЕКОНОМІЧНОГО ІМІДЖУ КРАЇН СВІТУ

Охарактеризовані результати вимірювання економічної складової іміджу країн існуючими методами. Запропоновано новий метод вимірювання на основі вебметричного підходу із використанням даних пошукового інтернет-сервісу, визначені його переваги та недоліки. Оцінено рівень поширеності позитивної і негативної економічної інформації про країни, проведено порівняння із часткою країн у світовому валовому продукті.

Ключові слова: економічна сила, імідж країни, бренд країни.

Вступ. Поряд з об'єктивними економічними показниками кожна країна в свідомості людей наділяється тими чи іншими характеристиками її економіки. Наскільки економічно привабливою, справедливою та успішною виглядає країна у свідомості власних та іноземних громадян характеризує її економічний імідж. Він є складовою загальної сили іміджу (soft power) країн.

Остання характеризує впливовість країни завдяки позитивному ставленню населення світу та керівників інших країн також до її зовнішньої політики та політичного устрою (політична складова), культурних досягнень та суспільних цінностей (культурна складова) тощо. Країна, яка володіє привабливим іміджем має більше шансів залучати інші країни до міжнародної кооперації на своїх умовах, мінімізуючи витрати безпосередньо на переговори. В свою чергу, позитивний економічний імідж допомагає країні експортувати свої товари та послуги за кращими цінами, залучати інвестиції та кредити на кращих умовах, залучати іноземні або утримувати власні кваліфіковані кадри, вести переговори щодо економічної інтеграції.

На нашу думку, сила економічного іміджу (soft economic power) – це поняття близьке до власне економічного іміджу та бренду країни. Але сила економічного іміджу характеризує не тільки позитивне враження про економічний стан, економічну політику, справедливість економічної моделі країни відносно негативних вражень про неї (як економічний імідж). Вона також відображає й ступінь поширеності інформації про країну порівняно з іншими країнами. Тому, наприклад, велика і відома країна з помірно позитивним іміджем може бути сильнішою, привабливішою і впливовішою за країну з дуже позитивним іміджем, але лише у свідомості вузького кола осіб. Бренд країни пов'язаний із вартісною оцінкою переваг іміджу країни, які дозволяють їй бути економічно успішнішою. Вважається, що потужний на-

ціональний бренд є конкурентною перевагою країни [1]. Всі три поняття відображають переважно економічну інформацію останнього часу, але залежать й від подій у більш давньому минулому.

Проте абстрактний характер цих понять обумовлює різноманіття підходів до їх вимірювання. Відповідно, за різними методами не обов'язково ті самі країни можуть опинитися у лідерах за привабливістю їх економіки, наприклад, для споживачів, інвесторів, туристів або державних службовців, відповідальних за економічну політику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Оцінює економічного іміджу, його сили та привабливості бренду країн займаються як окремі дослідники, так і спеціалізовані установи та корпорації. Наведемо декілька прикладів результатів їх досліджень.

Індекс брендів країн (Country Brand Index) компанії FutureBrand базується на опитуванні експертів або час-то подорожуючих з метою бізнесу на відпочинку [2, с. 7]. Досліджені ними країни поділяються на:

- звичайні країни, що мають імідж гірше середнього за критеріями статус та досвід (наприклад, Росія (31-е місце), Бразилія (43-е), Польща, Індонезія, Іран, Україна (74-е передостаннє місце), Нігерія);
- статусні країни, чий імідж пов'язаний з системою цінностей, якістю життя та потенціалом бізнесу (лише Бельгія, Катар та Бахрейн);
- досвідчені країни, чий імідж пов'язаний із спадщиною і культурою, туризмом та походженням товарів (наприклад, Іспанія, Китай (28-е), Індія (50-е), Єгипет, Мексика);
- країни-бренди, що мають імідж краще середнього за критеріями статусу і досвіду [1, с. 7, 42-46], – з 75 охоплених країн лише 22 країни мають позитивний бренд, що надає їм конкурентні переваги при виборі, куди поїхати, з ким мати бізнес тощо [2, с. 5].

В цілому за індексом брендів країн у 2014-15 рр. рейтинг країн-брендів був таким: на першому місці Японія, далі Швейцарія, Німеччина, Швеція, Канада, Норвегія, США, Австралія, Данія, Австрія, Нова Зеландія, Великобританія, Фінляндія, Сінгапур, Ісландія, Нідерланди, Франція, Італія, ОАЕ, Республіка Корея [2, с.11, 36]. За окремими економічними аспектами лідерами були такі країни:

- якість життя: Швейцарія, Швеція, Норвегія, Данія, Німеччина;
- привабливість для бізнесу: Японія, США, Німеччина, Сінгапур, Швейцарія;
- туризм: Італія, Японія, США, Канада, Австралія;
- спадщина і культура: Італія, Греція, Японія, Франція, Перу;
- країна походження товарів: Японія, Німеччина, Швейцарія, США, Швеція [2, с.38].

У окремих регіонах лідерами були такі країни:

- Латинська Америка: Пуерто-Ріко (проте лише 33-є місце у світовому рейтингу), Коста-Ріка, Панама (як бачимо це невеликі країни), Аргентина, Бразилія;
- Близький Схід і Північна Африка: ОАЕ, Катар, Ізраїль, Бахрейн, Оман;
- Африка: Південна Африка (40-е), Кенія, Зімбабве [2, с.42-46].

Популярність країн походження товарів згідно звіту "Зроблено в" (Made in) цієї ж компанії така у 2015 р.: на першому місці США, далі Франція, Німеччина, Японія, Італія, Великобританія, Швейцарія, Швеція, Китай, Південна Корея, Іспанія, Бельгія, Туреччина, Індія, Фінляндія, Австралія, Нова Зеландія, Бразилія, Данія, Мексика. Як бачимо окремі країни, що розвиваються, випереджають навіть деякі розвинуті країни.

По галузях лідери відрізняються:

- продукти харчування і напої: Франція, Італія, Іспанія, США, Японія;
- товари особистого догляду: США, Франція, Швейцарія, Великобританія, Німеччина;
- автомобілі: Німеччина, Японія, США, Італія, Великобританія;
- електроніка: Японія, США, Німеччина, Республіка Корея, Китай;
- модні вироби: США, Італія, Франція, Великобританія, Японія;
- товари розкоші: Швейцарія, Франція, Італія, Великобританія, США [3, с.16-17].

Індекс національних брендів С. Анхольта (Anholt-GfK Roper Nation Brands Index) базується на опитуванні щодо іміджу 50 країн у сферах експорту, урядування, культури та спадщини, людей, туризму, інвестицій та імміграції [4]. За цим рейтингом у 2014 р. лідерами були такі країни: Німеччина, США, Великобританія, Франція, Канада, Японія, Італія, Швейцарія, Австралія, Швеція [5].

Інший проект С. Анхольта Індекс добрих країн (Good Country Index) показує, які країни найбільше роблять позитивний або негативний внесок у загальне благо для людства. На перших місцях знаходяться Ірландія, Фінляндія, Швейцарія, Нідерланди, Нова Зеландія, Швеція (як бачимо відносно невеликі країни – це викликано тим, що багато складових індикаторів взяті відносно розміру економіки), далі йдуть Великобританія, Норвегія, Данія, Бельгія, Франція, Канада, Німеччина, Австрія, Австралія. США лише на 21-му місці, Японія – 25, Бразилія – 49, Індія – 81, Росія – 95, Україна – 99, Китай – 107 (всього ними охоплено 125 країн) [6].

Євробарометр використовує метод опитувань країн громадян ЄС і країн-кандидатів на вступ. Частина його досліджень має відношення до вимірювання економіч-

ного іміджу, переважно ЄС [7]. Але окремі огляди характеризують імідж країн, наприклад туристичний. У 2015 р. громадяни таких країн-членів і кандидатів на вступ до ЄС найбільшою мірою планували відпочивати у своїй країні: Хорватія 77%, Греція 76%, Туреччина 76%, Іспанія 69%, Франція 68%, Болгарія 66%, Португалія 65%, Польща 62%, а найменшою: Люксембург 7%, Бельгія 18%, Мальта 20%, Ісландія 21%, Кіпр 27%, Нідерланди 29% [8, с.78]. З одного боку, це характеризує туристичну привабливість країни для власних громадян. З іншого боку, необхідно робити поправку на доходи населення і розмір країни. За межами країни респондентів найбільш туристично привабливими для респондентів Євробарометру є такі країни (але тут вже необхідно враховувати поправку на відстань): Іспанія 11%, Італія 9%, Франція 7%, США або Канада 5%, Греція 5%, Німеччина 4%, Азія або Океанія 4%, Північна Африка або Близький Схід 4%. А якщо враховувати й країну респондента, то рейтинг буде таким: Іспанія 17%, Італія 16%, Франція 15%, Німеччина 10%, Великобританія 9%, Греція 6%, Польща 6% [8, с.81-82].

К. Уїтні та Д. Шамбо у 2008 р. провели дослідження п'яти складових сили іміджу (економічна, людський капітал, культура, дипломатична репутація, політична система) основних впливових країн Східної Азії (Китай, Японія та Республіка Корея) та США на основі опитування громадськості цього регіону [9, с. 7-8]. Наприклад, за шкалою від 0 до 1, сила економічного іміджу США в Азії становила від 0,7 (у Японії) до 0,8 (В'єтнамі), Японії – від 0,68-0,71 (США, Китай, Корея) до 0,77-0,81 (Індонезія, В'єнам), Китаю – від 0,52-0,57 (США, Японії та Республіці Корея) та 0,70-0,73 (Індонезії та В'єтнамі), Кореї – від 0,5 (США) до 0,66-0,68 (Китай, Індонезія, В'єнам) [9, с. 35]. Тобто США та Японія випереджають інші дві країни. Китай трохи випередив Республіку Корею за критеріями сприйнятої економічної важливості для інших країн, міжнародної конкурентоспроможності та економічного впливу у Азії [9, с. 9]. Економічна впливовість США і Китаю в регіоні оцінюється як схожа, проте більші економіки (США, Китай, Японія) вважають, що вплив Китаю сильніший, а менші (Корея, В'єнам, Індонезія) – навпаки [9, с. 16].

А. Р. Кардозо, П. Гіммарес та К. Ф. Зіммерманн аналізували, з яких країн чи регіонів походять наукові статті з економічної тематики. Це фактично відображає силу економічного іміджу з точки зору формування економічної ідеології та наукових принципів у світі [10]. У 1991-2006 рр. частка Європи у наукових статтях з економічної тематики у рейтингу Econlit та SSCI поступово зростала і майже наздогнала Північну Америку. З кінця 1990-х рр. поступово вийшла на третє місце Азія, але суттєво ще відстає від регіонів-лідерів. У 2006 р. частки регіонів у статтях журналів, що весь час перебували у базах даних, були такими: Північна Америка 48,25%, Європа 38,07%, Азія 7,7%, Океанія 3,52%, інша Америка 1,09%, Африка 1,02%. Проте пропорції у журналах, що увійшли в бази даних з 2000 р. відрізнялися: Європа 55,02%, Північна Америка 33,02%, Океанія 4,98%, Азія 3,75%, інша Америка 1,42%, Африка 0,32%. Тобто явно сильнішою виглядає Європа. З іншого боку, індекс цитування авторів з Північної Америки вищий ніж з Європи відносно їх часток у статтях [10].

Якщо розглянути ситуацію по країнах-лідерах, то в усіх журналах, що весь час були у базах даних у 2002-06 рр., частки були такими: США 51,36%, Великобританія 11,78%, Німеччина 5,4%, Канада 4,79%, Франція 3,55%, Австралія 3,39%, Іспанія 3,31%, Нідерланди 3,16%, Швеція 2,57%, Японія 2,41%, Ізраїль 1,3%, Бельгія 1,25%, Норвегія 1,16%, Швейцарія 1,16%, Данія 1%,

Австрія 0,8%. Цікаво, що науковий економічний вплив деяких країн помітно вищий за їх частку у ВВП світу: Великобританія випереджає Німеччину, Канада Францію, Швеція Японію. Але порівняно з 1991-95 рр. найбільше зросла частка у Іспанії (2,43 п. п.), Німеччині (2,32 п. п.), Франції (1,86 п. п.), Італії (1,44 п. п.), а у відносному вимірі також у Данії, Швеції, проте помітно впала у США (-11,08 п. п.) та Канаді (-1,78 п. п.) [10].

Зазначимо також, що будь-які економічні рейтинги країн, які включають суб'єктивні оцінки експертів або об'єктивні показники результативності впливу економічної інформації про країни (міграція, іноземні інвестиції тощо), також частково відображають економічний імідж (наприклад, індекси глобалізації [11] або якості життя [12]).

Вказані дослідження проведені на основі опитувань або на основі зважування об'єктивних показників. Проте не поширене вимірювання сили іміджу, особливо економічного, одночасно великої кількості країн на основі вебметричного підходу, коли проводиться контент-аналіз великої кількості інтернет-сторінок. Порівняно з опитуванням цей підхід потенційно може бути менш витратним. Більшість існуючих методів також підходять до оцінки іміджу, а не його сили. Вони часто подають рейтинги країн у порядковій шкалі, а не метричній, тому на їх основі важко визначити у скільки разів економічний імідж однієї країни сильніший за імідж іншої. Існуючі рейтинги розраховуються, як правило, для обмеженої кількості країн.

Мета статті полягає у розробці та тестуванні можливостей індексу сили економічного іміджу країн на основі вебметричного підходу. На цій основі має бути оцінений розподіл сили економічного іміджу по країнах світу. Також ми припускаємо, що великі економіки, як правило, є цікавішими для розгляду з боку людей і мають більше ресурсів для розповсюдження інформації про себе. Ця гіпотеза перевірятиметься на основі співставлення наших даних про силу економічного іміджу та величину економіки країн.

Методологія. На нашу думку, можна провести аналогію між позитивною складовою іміджу та негативною, з одної сторони, та активами та пасивами, з іншої. На

цій основі ми можемо запропонувати такий індекс сили економічного іміджу:

$$SEP_i = P_i \frac{P_i}{P_i + N_i} \cdot 100\% / \sum P \frac{P}{P + N} \quad (1)$$

де SEP_i – індекс сили економічного іміджу країни (або території) i ; P_i – кількість позитивних повідомлень про економіку країни i ; N_i – кількість негативних повідомлень про економіку країни i .

Кількість повідомлень розраховується як кількість не схожих інтернет-сторінок, одержаних у результаті пошукового запиту на певну дату. Пошуковий запит формується так, щоб на веб-сторінці були розташовані близько одночасно три компоненти: позитивна (good) або негативна (bad) інформація, приналежність до економічної сфери (economic), приналежність до країни (наприклад, Ukraine). Для деяких країн додавалися результати по різних альтернативних назвах (наприклад, U.S., USA, United States). Ми також робимо пошук по територіях, по яких статистичні дані подаються окремо, і ЄС як найбільш розвиненій наднаціональній інституційній надбудові.

Наприклад, позитивні повідомлення по Україні нами були визначені за таким запитом у пошуковому сервісі Google [13]: "good economic * * Ukraine". Знаки * * дозволяють гарантувати, що назва країни та перші два слова у запиті розташовані дуже близько по тексту. Одержана інформація за таким запитом найчастіше характеризує економічний стан, новини, умови, менеджмент або дохідність у країні чи її економічні зв'язки з іншими країнами.

Індекс (SEP) відображає ступінь присутності країни у англомовному інформаційному полі з поправкою на співвідношення позитивних і негативних повідомлень по країні. Він розрахований так, щоб не мати від'ємних значень (в теорії ми виходимо з того, що сила країни завжди має позитивне значення, навіть якщо імідж відносно негативний). Сума всіх індексів країн дорівнює 100%.

Результати. Результати розрахунків за пошуковими запитами станом на 29 жовтня 2015 р. (за всю історію до цієї дати) по країнах з найбільшим індексом вказані у табл. 1 (всього ж досліджено було 188 країн / територій).

Таблиця 1. Індекс сили економічного іміджу по країнах/територіях світу в 2015 р., у % від сукупної світової величини.

Країна	SEP	Країна	SEP	Країна	SEP
ЄС + країни-члени ЄС	22,24	Афганістан	0,62	Вірменія	0,25
США	12,54	Малайзія	0,61	Уругвай	0,24
Китай	4,87	Чеська Республіка	0,60	Сирія	0,24
ЄС	4,12	Грузія	0,57	Малаві	0,24
Росія	3,88	Чилі	0,56	Судан	0,24
Індія	3,81	Колумбія	0,56	Лівія	0,23
Німеччина	3,77	Ефіопія	0,56	Йорданія	0,23
Великобританія	3,37	Гана	0,56	Намібія	0,22
Нова Зеландія	2,62	Норвегія	0,53	Сальвадор	0,21
Канада	2,61	Непал	0,50	Парагвай	0,21
Австралія	2,56	Сьєрра-Леоне	0,50	Гайана	0,21
Південна Африка	1,99	Пакистан	0,48	Домініканська Республіка	0,20
Японія	1,90	Азербайджан	0,48	Гаїті	0,19
Іран	1,72	Уганда	0,46	Маврикій	0,19
Польща	1,64	Словенія	0,46	Ліберія	0,18
Індонезія	1,56	КНДР	0,46	Кот-д'Івуар	0,18
Туреччина	1,39	Австрія	0,45	Сейшельські острови	0,18
Мексика	1,33	Нідерланди	0,44	Соломонові острови	0,18
Філіппіни	1,31	Коста-Ріка	0,42	Малі	0,17
Сінгапур	1,30	Панама	0,41	Болгарія	0,16
Бразилія	1,22	Мозамбік	0,41	Венесуела	0,15
Україна	1,20	Угорщина	0,40	Алжир	0,15
Ізраїль	1,07	Перу	0,39	Узбекистан	0,15
Франція	0,99	Ірак	0,36	Бруней Даруссалам	0,15
Ірландія	0,99	Бангладеш	0,36	Аргентина	0,15
В'єтнам	0,97	Данія	0,34	Македонія	0,15
Гонконг	0,90	Танзанія	0,33	Камерун	0,15

Закінчення табл. 1

Країна	SEP	Країна	SEP	Країна	SEP
Шрі-Ланка	0,90	Сент-Кітс і Невіс	0,32	Сенегал	0,14
Об'єднані Арабські Емірати	0,90	Ліван	0,32	Бельгія	0,13
Нігерія	0,83	Греція	0,32	Білорусь	0,13
Ботсвана	0,83	Сербія	0,32	Оман	0,13
Єгипет	0,83	Камбоджа	0,31	Гренада	0,13
Тайвань	0,83	Кіпр	0,31	Фінляндія	0,13
Кенія	0,82	Румунія	0,31	Зімбабве	0,12
Швейцарія	0,77	Литва	0,30	Катар	0,12
Саудівська Аравія	0,75	Замбія	0,30	Хорватія	0,12
М'янма	0,74	Казахстан	0,30	Того	0,12
Швеція	0,69	Куба	0,29	Південний Судан	0,11
Італія	0,64	Естонія	0,28	Кувейт	0,10
Таїланд	0,63	Мальта	0,27	Ангола	0,10
Республіка Корея	0,63	Марокко	0,26	Еритрея	0,09
Іспанія	0,62	Словацька Республіка	0,26	Еквадор	0,09

Джерело: розраховано автором за даними [13].

Як бачимо, у інтернет-середовищі найбільшою мірою присутня позитивна інформація про економіку ЄС (власне ЄС та по країнах членах). США і Китай знаходяться на другому і третьому місці, але їх індекс непропорційно менший ніж індекс ЄС з урахуванням співвідношення їх ВВП. Навіть додавання Гонконгу до результатів по материковому Китаю це не виправляє. Проте цілком ймовірно причиною таких диспропорцій може бути недолік використаного нами методу. Якщо пошуковий сервіс вказує більше 300 результатів є ризик того, що він технічно обмежує кількість виданих результатів. Тому, наприклад, в наших результатах США випереджає Китай, а ЄС їх обох внаслідок додавання результатів по декількох країнах (ЄС) або альтернативних назвах країни (США).

Для того, щоб перевірити це ми для США, Китаю та сумарно по Індії, Німеччині та Японії (три наступні найбільші економіки) порахували P та N по несхожих сторінках та їх аналоги по попередньо оціненій Google сукупній кількості веб-сторінок (в млн.). Ми порахували пропорції між ними для Індії, Німеччини та Японії і, поділивши на одержаний коефіцієнт оцінену сукупну кількість веб-сторінок для Китаю та США, одержали модифіковані значення P та N . У випадку Китаю вони були не більше фактичних P та N . А у випадку США лише модифіковане значення P перевищувало суттєво фактичне P . Тому

SEP Китаю 4,83% виглядає достатньо вірною оцінкою сили економічного іміджу Китаю. У випадку США SEP на основі фактичного і модифікованого P становлять 12,54% та 28,04%, відповідно. Справжня величина SEP знаходиться, ймовірно, між цими значеннями, так як результати на основі модифікованого P можуть бути завищеними внаслідок використання у пошуковому запиті трьох альтернативних назв США (в інших країнах використовується зазвичай одна, максимум дві назви). Відповідно, SEP всіх інших країн тоді має бути помножений на понижувальний коефіцієнт, який має значенні від 0,823 до 1, щоб сума всіх SEP дорівнювала 100%.

Порівняно з ЄС результатів пошуку по інших інтеграційних утвореннях набагато менше, тому індекс SEP по них ми не розраховували. Зазначимо також, що помітна частина країн посідають неочікувано високі (наприклад, Нова Зеландія) або низькі (наприклад, Бельгія) позиції порівняно з інтуїтивними уявленнями.

У табл. 2 показані топ-країни за абсолютною кількістю позитивних повідомлень, негативних повідомлень та їх суми. Як бачимо, високі позиції у рейтингу (3-є місце) негативних повідомлень займає Греція, що з одного боку відображає об'єктивні проблеми в економіці, а з іншого боку, можливо вказує на надмірне зосередження в інформаційному полі на цих проблемах.

Таблиця 2. Кількість економічних повідомлень по країнах / територіях світу в 2015 р.

Країна	P_i	Країна	N_i	Країна	P_i+N_i
США	767	США	609	США	1376
Китай	320	Китай	297	Китай	617
Німеччина	199	Греція	120	Німеччина	308
ЄС	195	Великобританія	117	Великобританія	304
Великобританія	187	Німеччина	109	ЄС	271
Росія	185	Японія	97	Росія	259
Індія	175	ЄС	76	Індія	236
Канада	132	Росія	74	Японія	215
Японія	118	Канада	64	Канада	196
Австралія	114	Іспанія	64	Греція	162
Нова Зеландія	109	Індія	61	Австралія	149
Південна Африка	88	Франція	44	Нова Зеландія	133
Іран	86	Пакистан	43	Іран	126
Польща	69	Іран	40	Південна Африка	114
Мексика	62	Австралія	35	Іспанія	113

Джерело: розраховано автором за даними [13].

У табл. 3. показані країни з найбільшою або найменшою абсолютною різницею між кількістю позитивних і негативних повідомлень. Для більшості країн характерна позитивна різниця (77,1%), для меншості ну-

льова (7,4%) або негативна (15,4%). Тому не можна виключати активний вплив PR-технологій. Лідери у негативному рейтингу – це переважно країни Південної Європи та Зімбабве.

Таблиця 3. Різниця між позитивними та негативними повідомленнями по країнах / територіях світу в 2015 р.

Країна	$P_i - N_i$	Країна	$P_i - N_i$
США	158	Еквадор	-2
ЄС	119	Туніс	-2
Індія	114	Хорватія	-4
Росія	111	Бахрейн	-4
Німеччина	90	Латвія	-4
Нова Зеландія	85	Албанія	-4
Австралія	79	Ямайка	-4
Великобританія	70	Молдова	-4
Канада	68	Ємен	-5
Південна Африка	62	Венесуела	-6
Польща	53	Аргентина	-7
Індонезія	52	Пакистан	-7
Іран	46	Гамбія	-7
Туреччина	45	Суринам	-8
Філіппіни	42	Боснія і Герцеговина	-9
Сінгапур	41	Косово	-12
Мексика	39	Іспанія	-15
Бразилія	34	Португалія	-16
Україна	33	Зімбабве	-18
В'єтнам	32	Греція	-78

Джерело: розраховано автором за даними [13].

У табл. 4. показані країни з найбільшим і найменшим відношенням індексу та часткою у світовому валовому продукті за методом паритету купівельної спроможності (GDP_i – за даними [14]) в групах з сукуп-

ною кількістю повідомлень принаймні 20 (де точність індексу невелика), принаймні 50 (точність індексу середня) і принаймні 100 (точність індексу найбільша).

Таблиця 4. Індекс сили економічного іміджу по країнах / територіях світу в 2015 р. відносно їх часток у світовому валовому продукті у 2014 р.

Країни з $P_i + N_i > 19$		Країни з $P_i + N_i > 49$		Країни з $P_i + N_i > 99$	
Країна	SEP/GDP_i	Країна	SEP/GDP_i	Країна	SEP/GDP_i
Сьєрра-Леоне	41,56	Нова Зеландія	17,75	Нова Зеландія	17,75
Ботсвана	25,18	Гана	5,58	Південна Африка	3,07
Грузія	17,94	Ірландія	4,55	Австралія	2,54
Нова Зеландія	17,75	Ізраїль	4,30	Канада	1,78
Малаві	13,61	Україна	3,52	Великобританія	1,43
Кіпр	12,54	Сінгапур	3,11	Іран	1,38
...	...	...	...	...	...
Республіка Корея	0,38	Іспанія	0,43	США	0,79
Італія	0,33	Франція	0,42	Індія	0,56
Венесуела	0,31	Бразилія	0,40	Японія	0,43
Китай	0,29	Республіка Корея	0,38	Іспанія	0,43
Португалія	0,19	Італія	0,33	Франція	0,42
Аргентина	0,17	Китай	0,29	Китай	0,29

Джерело: розраховано автором за даними [13; 14].

Як ми бачимо, явно краще виглядають англomовні країни (найхарактерніший приклад – Нова Зеландія). І навпаки, явно гірше представлена інформація по неанглomовним великим країнам. Ймовірно помітна по неанглomовності інтернет-присутності сформована в іншому мовному сегменті, що не враховано нашим індексом. З одного боку, це не є проблемою: все ж таки більшість впливової аудиторії налаштована на використання англійської мови. З іншого боку, наприклад, французька або іспанська мови мають потужний вплив у багатьох країнах, тому розрахована нами сила економічного іміджу Франції та Іспанії виглядають недооціненими.

Оптимістично виглядає картина по Україні, проте в даному випадку як і в деяких інших випадках є проблеми у повторному рахунку схожих повідомлень: хоча пошуковий сервіс Google намагається уникати дублювання інформації у одержаних повідомленнях, іноді це залишається проблемою і впливає на результати. Також не можна повністю виключати ефект перенаправлення у пошуковому сервісі на локальні джерела інформації, пов'язаному з місцем розташування користувача.

Оптимістично виглядає також інформація по деяких країнах Африки. Проте тут, як і в багатьох інших випад-

ках, не можна виключати ефект контрасту з базою порівняння. За низької бази порівняння (наприклад менший рівень економічного розвитку) навіть невеликий позитив є новиною, у той час як якщо база порівняння є високою (високий рівень економічного розвитку) будь-яке погіршення стає новиною, а добрий стан розуміється як норма і призводить не так часто до інформаційних повідомлень. Це можливо пояснює, наприклад, чому США (найрозвинутіша велика економіка) та Китай (найбільш динамічна велика економіка) є лідерами по кількості як позитивних, так і негативних повідомлень.

Проблемою також є те, що іноді не повною мірою вдається розподілити повідомлення на позитивні та негативні (наприклад у тексті насправді йдеться про необхідність покращання економічної ситуації, а не про добрий економічний стан). Але проведення детальнішого контент-аналізу суттєво може посилити витратність запропонованого нами методу. Також по малих країнах кількість повідомлень невелика, тому результати по них навряд чи точні.

Незважаючи на непоодинокі відхилення від інтуїтивних очікувань, у більшості випадків все ж індекс SEP відображає реальний стан справ і об'єктивні передумо-

ви для іміджу економіки країни. Наприклад, на користь цього свідчить висока кореляція індексу *SEP* із часткою країни у світовому валовому продукті (коефіцієнт кореляції 0,85 при рівні значущості <0,01 за t-критерієм) (розраховано за: [13; 14]).

Висновки. Запропонований нами індекс для вимірювання сили економічного іміджу на основі методів вебометрії має ряд переваг: безпосереднє відображення частки країни у інтернет-просторі з поправкою на співвідношення позитивної та негативної інформації, низькі витрати, помітний зв'язок з об'єктивною основою (величина економіки), можливість розрахунку для більшості країн. У результаті він показує, що на основні західні глобальні економічні центри (ЄС, США) припадає близько 35-45% сили економічного іміджу країн світу. З помітним відривом наступні країни у рейтингу Китай, Росія та Індія (по 3-5% кожна). В рамках ЄС найбільша величина у Німеччині та Великобританії (третина від величини сили ЄС). Порівняно з часткою у світовому ВВП часто непропорційно більшою силою економічного іміджу володіють англійські країни. З іншого боку, індекс *SEP* має свої обмеження: врахування лише англійського сегменту, неповне виключення випадків подвійного обрахунку, ефект бази порівняння, недосконала класифікація повідомлень на позитивні та негативні, неточність результатів по менш відомих країнах. Проте покращення можливостей пошукових сервісів, детальніший контент-аналіз або поєднання використання індексу *SEP* з методами на основі опитування чи об'єктивних факторів іміджу може суттєво посилити точність результатів.

Дискусія. В сучасній науковій літературі часто розглядається поняття загальної сили іміджу країни і рідше вимірюється окремо її економічна складова. Так само мало розповсюджений підхід, коли в економічній силі виділяють іміджеву складову, що базується на впливі на свідомість людей. У попередніх дослідженнях ми визначали силу економічного іміджу як частину сили іміджу країни, яка визначається економічними факторами. На ряді прикладів була показана дія таких факторів як економічна модель країни, рівень економічного розвитку, величина економіки, економічна динаміка, зовнішньоекономічна політика, спільні інтереси з економічними центрами світу, корпоративні бренди, бізнес-культура, індустрія масової культури, високотехнологічний сектор економіки. Нами був проведений аналіз іміджу провідних економічних і політичних центрів серед громадськості різних країн та впливу на нього міжнародних торговель-

но-інвестиційних зв'язків. Проте у цій статті ми зосередили увагу на безпосередньому вимірі економічної складової сили іміджу широкого спектру країн. Невирішеним залишається адаптації нашого методу до аналізу окремих складових економічного іміджу. Подальші дослідження також можуть оцінити зв'язок запропонованого індексу з рядом міжнародних економічних показників.

Список використаних джерел

1. Кучеренко К. Оцінка впливу глобальних факторів ризику на процес формування міжнародного туристичного бренду / К. Кучеренко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – Вип. 156. – С. 94-100. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/156-3/18>
2. Country Brand Index 2014-2015 [Електронний ресурс] // FutureBrand: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.mumbrella.asia/content/uploads/2014/11/CountryBrandIndex2014.pdf>
3. Made in. The Value of Country of Origin for Future Brands [Електронний ресурс] // FutureBrand: [сайт]. – Режим доступу: http://www.futurebrand.com/images/uploads/studies/cbi/MADE_IN_Final_HR.pdf
4. Place Branding Research [Електронний ресурс] // GfK. Growth from Knowledge: [сайт]. – Режим доступу: <https://www.gfk.com/Documents/GfK-Place-Branding.pdf>
5. Germany Knocks USA off Top Spot for 'Best Nation' after 5 Years [Електронний ресурс] // GfK. Growth from Knowledge: [сайт]. – Режим доступу: <https://www.gfk.com/news-and-events/press-room/press-releases/pages/germany-knocks-usa-off-best-nation-top-spot.aspx>
6. The Good Country Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.goodcountry.org/index_intro
7. Eurobarometer Surveys [Електронний ресурс] // European Commission: [сайт]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
8. Preferences of Europeans towards Tourism: Flash Eurobarometer Report № 414. – European Commission, TNS Political & Social, March 2015. – 117 p. DOI: 10.2873/632880
9. Whitney C. B. Soft Power in Asia: Results of a 2008 Multinational Survey of Public Opinion / Christopher B. Whitney, David Shambaugh. – Chicago, IL: The Chicago Council on Global Affairs, 2009. – 42 p.
10. Cardoso A. R. Trends in Economic Research: An International Perspective / Ana Rute Cardoso, Paulo Guimarães, Klaus F. Zimmermann // Kyklos. – 2010. – Vol. 63 (4). – P. 479–494. DOI: 10.1111/j.1467-6435.2010.00484.x
11. Харламова Г. Оцінка ступеню глобалізованості країни в аспекті процесів конвергенції та інтеграції у світі / Г. Харламова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2015. – Вип. 171. – С. 65-73. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/171-6/12>
12. Romaniuk I. The System of Statistical Objective and Subjective Indicators of Measuring Quality of Life / I. Romaniuk // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. – 2015. – Vol. 169. – P. 46-52. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/169-4/8>
13. Google [Електронний ресурс]. – Mode of Access: <https://www.google.com.ua>
14. World Economic Outlook Databases. October 2015 Edition [Електронний ресурс] // International Monetary Fund: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/index.aspx>

Надійшла до редакції 14.11.15

А. Чугаєв, канд. экон. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ІЗМЕРЕНИЕ СИЛЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ИМИДЖА СТРАН МИРА

В статье охарактеризованы результаты измерения экономической составляющей имиджа стран существующими методами. Предложен новый метод измерения на основе вебметрического подхода с использованием данных поискового интернет-сервиса, определены его преимущества и недостатки. Оценено уровень распространения позитивной и негативной экономической информации про страны, проведено сравнение с долей стран в мировом валовом продукте.

Ключевые слова: экономическая сила, имидж страны, бренд страны.

O. Chugaiev, PhD (Economic), Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MEASURING SOFT ECONOMIC POWER OF COUNTRIES

Existing methods of measuring economic component of national soft power are mainly based on surveys of public opinion. Their results are summarized. We elaborate and test an index of soft economic power based on webometric approach. The index measures the amount of economic information about a country in the internet and the ratio of positive and negative information. The information usually reflects economic situation in a country, news, conditions for business, efficiency of governance, returns or economic relations with other countries. The leaders by the soft economic power index are the EU, the U.S. and China. The correlation between the index and the share in world GDP is high, but several outliers were detected. English-speaking countries tend to be overrepresented in the internet. Despite several advantages of the suggested approach, use of the index as the sole method of measurement is problematic, because other language bias, occasional double counting, imperfect classification of information as positive or negative, and imprecise results for small countries.

Keywords: soft power, economic power, country image, country brand.

ANNOTATION AND REFERENCES (IN LATIN): TRANSLATION / TRANSLITERATION / TRANSCRIPTION

N.Versal, PhD in Economics, Associate Professor
TarasShevchenko National University of Kyiv, Kyiv

IMPACT OF FINANCIAL CRISIS 2008 – 2009 ON BANKING SECTOR STRUCTURE IN UKRAINE

Abstract. The article deals with the changes in the structure of Ukraine's banking sector caused by the crisis 2008 – 2009. The research covers the pre-crisis stage (early 2008), the stage of the impact of the global financial crisis (end of 2008 – 2009), the stage of post-crisis development (2010 – 2013). The analysis is done in two areas: the analysis of the consequences of redistribution of responsibilities between the Deposit Guarantee Fund (the DGF) and the National Bank of Ukraine (the NBU) and the analysis of changes in the structure of the banking sector (the redistribution of the market between the four groups of banks in terms of assets, state-owned banks and other banks, foreign banks and domestic banks). It is possible to talk about the positive aspects arising from the redistribution of responsibilities between the NBU and the DGF, namely in terms of depositors' protection strengthening due to reducing the term of the interim administration, eliminating the moratorium on payments to depositors etc. However, it is impossible to make an unambiguous conclusion that these changes have had a positive effect on the level of depositor's confidence in banks. It turned out to be factors that are more important: economic and political situation in the country. The changes in the structure of the banking sector had a crucial character. Characteristic tendencies for each block of banks have been determined based on an analysis of indicators such as total assets, loans to legal entities and individuals, total liabilities, liabilities of legal entities and individuals, equity and equity multiplier. The financial crisis has revealed deep problems in the banking sector and has caused essential transformation processes: the redistribution of the banking market in favor of banks, which enjoyed the confidence of customers. Research shows that such banks in the unit of banks in terms of assets are banks of 2 and 4 groups; banks in the block by the presence of state ownership – PJSC 'Oschadbank', PJSC 'Ukreximbank'; banks in the block by the presence of foreign capital – foreign banks.

1. Rashkovan, V., Kornyluk, R., 2015. Kontsentratsiia bankivskoi systemy Ukrainy: mify ta fakty. *Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy*, 234, pp. 6 – 38.
2. Kuznietsova, A. Y., 2014. Suchasnyj stan ta perspektyvy konsolidatsii bankiv v Ukraini v pisliakryzovyj period. *Visnyk Ukrain'skoi akademii bankivskoi spravy*, 1(36), pp. 6 – 9.
3. Hakenes, H., Hasan, I., Molyneux, P., Xie, R., 2014. Small Banks and Local Economic Development. *Bank of Finland Research Discussion Paper*, 5/2014. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2390696>
4. Liikanen, E., 2012. High-level Expert Group on Reforming the Structure of the EU Banking Sector. Brussels, EU. Available at: http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/high-level_expert_group/report_en.pdf
5. Vovchak, O.D., 2013. Osoblyvosti postkryzovoho rozvytku derzhavnykh bankiv v Ukraini. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsional'noho banku Ukrainy*, 2 (17), pp. 135 – 138.
6. Prymostka, L.O., 2014. Derzhavnyj kapital u bankivskij systemi Ukrainy. *Finansy, oblik i audyt*, (2)4, pp. 107– 120.
7. Hasanov, S. S., Liubich, O. O., Bortnikov, H. P., 2014. *Diial'nist' bankiv za uchasti u derzhavy v kapitali u 2014 rotsi*. Kyiv: DNU 'Akademiia finansovoho upravlinnia'.
8. Dovhan, Zh. M., 2012. *Finanova stjistik' bankivskoi systemy Ukrainy: problemy otsinky ta zabezpechennia*. Sumy: DVNZ 'UABS NBU'.
9. Vasylichenko, Z. M., 2004. *Komertsijni banky: restrukturyzatsiia ta reorganizatsiia*. Kyiv: Kondor.
10. Claessens, S., vanHoren, N., 2011. Foreign Banks: Trends, Impact and Financial Stability. *De Nederlandsche Bank Working Paper*, 330. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1977446>.
11. Claessens, S., Demirgüç-Kunt A., Huizinga H., 2001. How Does Foreign Entry Affect the Domestic Banking Market? *Journal of Banking and Finance*, Vol. 25, pp. 891–911. [http://dx.doi.org/10.1016/S0378-4266\(00\)00102-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0378-4266(00)00102-3).
12. Dziobek, C., Pazarbasioglu, C., 1997. Lessons from systemic bank restructuring: a survey of 24 countries. *IMF Working Paper*, WP/97/161. Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp97161.pdf>.
13. Naumenkova, S.V., Mischenko, S.V., 2009. *Rozvytok finansovoho sektoru Ukrainy v umovakh formuvannia novoi finansovoi arkhitektury*. Kyiv.: Universytet bankivskoi spravy, Tsentr naukovykh doslidzhen' Natsional'noho banku Ukrainy.
14. Pro system harantuvannia vkladiv fizychnykh osib: Zakon Ukrainy № 4452-VI vid 23.02.2012, 2012. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/print1392664445920480>.
15. Cherkashyna, K.F., 2015. Depozytna diial'nist' bankiv v Ukraini: stan ta perspektyvy. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, 4, pp. 937 – 941.
16. Hroshovo-kredytna statystyka. Available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=12063884.
17. Dani finansovoi zvitnosti bankiv. Available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=74208
18. Versal, N., 2015. Public Banks in Ukraine: Supports and Challenges. *Financial Studies* published by 'Victor Slăvescu' Centre for Financial and Monetary Research, 2A/2015. Available at: <http://ssrn.com/abstract=2659072>.
19. Richnyj zvit Fondu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib za 2014 rik. Available at: http://www.fg.gov.ua/images/docs/reports/Zvit_FGVFO_ukr_2014.pdf.
20. Richnyj zvit Fondu harantuvannia vkladiv fizychnykh osib za 2013 rik. Available at: http://www.fg.gov.ua/files/docs/reports/Zvit_FGVFO_ukr_2013.pdf

N. Grazhevskaya, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
A. Mostepaniuk, Asst. Prof. Dr., Girne American University
Turkish Republic of Northern Cyprus

DEVELOPMENT OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY UNDER AGGRAVATION OF THE CONTEMPORARY GLOBAL ISSUES

In the article it is proven that the openness of world economic space and the free movement of production factors complicate the implementation of state actions aimed at solving social problems, improving living standards and welfare at national level. Proof of this is the crisis of the welfare state, the characteristics of which are analysed by the authors using the example of European countries. The role and importance of corporate social responsibility as an important mechanism to overcome the crisis of the welfare state and to mitigate the social problems caused by globalization processes worldwide are highlighted by the authors. Analysis of the post-communist states specificity in implementation and realization of corporate social responsibility based on the Baltic states and Ukraine made it possible to conclude that those countries generally have much in common in the process of CSR development, while the efficient implementation of such activities in national economies needs to reflect the key features of their current economic development, historical and cultural characteristics of individual countries. Taking this into consideration, priority actions in the efficient development of CSR in Ukraine are grounded: institutional support of CSR practices by creating an appropriate legal framework; promote the "openness" in actions of private businesses and the state to reduce the level of distrust in society; encourage private businesses to implement priority social policy objectives by providing certain tax exemptions and benefits; information support and promotion the image of companies that hold to the principles of CSR; positioning CSR as a global competitive advantage of domestic businesses; raising the level of economic literacy and the CSR ideas spreading among different population groups; promoting coordination of public and private organizations to overcome the current social problems of post-crisis economic development.

1. Bazylevych, V. D. (2015), "Imperatyvy ekonomichnogo rozvytku v konteksti vidpovidal'nosti pered global'nym maibutnim", Paradygmal'ni zrushennya v ekonomichnyy teorii XXI st., № 1, pp. 7-11.
2. Demokratiya ta global'nyi ystriy (2005), K: Port-Royal.
3. Trevogi mira. Sotsial'nye posledstvuya globalizacii mirovyh processov (1997), M.: Novyi mir.
4. Bowen H. R. (1953). Social responsibilities of the businessman. New York: Harper, 1953.
5. Davis, K. (1960). "Can business afford to ignore social responsibilities?" California Management Review, 2, pp. 70-76.
6. Davis, K., and Blomstrom, R.L. (1975). Business and Society: Environment and Responsibility. New York: McGraw-Hill, 1975.
7. Carroll, A. B. (1991). "The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders". Business Horizons, Volume 34, Issue 4, pp. 39-48.
8. Carroll, A. B., Schwartz, M. S. (2003). "Corporate Social Responsibility: A Three-Domain Approach". Business Ethics Quarterly. Vol. 13, Issue 04, pp. 503-530.
9. Index of Social Progress, available at: <http://www.socialprogressimperative.org/data/spi/components/com4#map/countries/ldr46/com9,ldr46>
10. Kochetkova L. N. (2011) "Teoriya sotsial'nogo gosydarstva Lorenca fon Shreyna". Filosofiya I obschestvo, №3, pp. 50-63.
11. Libanova E. M. et al, (2003) Sotsial'na polityka, K.: Vyd-vo. YADY.
12. Kucenko V. I. et al, (2003) Sotsial'na derzhava, K.: Zapovit.
13. The World Bank Database, available at: <http://data.worldbank.org>
14. Global migration flows, available at: http://www.global-migration.info/VID_Global_Migration_Datasheet_web.pdf
15. Eurostat database. Budget surplus and deficit, available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=teina200&plugin=1>
16. Stremikiene, D. (2007). "Corporate social responsibility in Baltic States". Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Vol. 2 (9), pp. 285-293.
17. Laurinavicius, A., Vaiciulis, M. (2014). "Corporate social responsibility in foreign and Lithuanian capital companies". Business systems and economics. Vol 4, No 1, pp. 53-63.
18. Spukiene, R. (2011). "Development of corporate social responsibility in Lithuania: present situation and future perspectives". Economy Transdisciplinarity Cognition. Vol. XIV, Issue 1, pp. 81-88.
19. Konceptiya natsional'noi strategii sotsial'noi vidpovidal'nosti biznesy, available at: <http://csr-ukraine.org/>
20. Zinchenko A. G. et al, (2010) Korporatyvna sotsial'na vidpovidal'nist' 2005-2010: stan ta perspektyvy rozvytky, K.: Vyd-vo "Farbovani lyt".
21. Platinum Bank (2013), Zvit pro stalyy rozvytok za 2013 rik, available at: http://ua.platinumbank.com.ua/upload/files/orientacianaklienta_ua.pdf
22. DTEK (2013), Integrirovannyi otchet 2013, available at: <http://www.dtek.com/library/file/richnij-zvit-rosijskoju-movoju-2013.pdf>
23. Vidi group (2013), Richnyi zvit za 2013, available at: http://www.vidigroup.com/upload/iblock/c8b/go_2013_new.pdf
24. KPMG Ukraine (2014), Sotsial'nyi zvit KPMG v Ukraini za 2014 rik, available at: https://www.unglobalcompact.org/system/attachments/cop_2015/160191/original/KPMG_Ukraine_UN_GC_Communication_on_Progress_2014.pdf?1431707456
25. Samsung Ukraine (2015), Zvit zi stalogo rozvytky za 2015 rik, available at: http://www.samsung.com/common/aboutsamsung/download/companyreports/2015_Sustainability_Report.pdf
26. Kyivstar (2014), Stalyy rozvytok I sotsial'ni initsiatyvy v 2014 rotsi, available at: <http://www.kyivstar.ua/pl/about/responsibility/>
27. Statystyka humanitarnoi dopomogy, available at: http://www.fdu.org.ua/ua/hum_center/stat
28. UniCredit Bank ta Fond Shidna Evropa zapustyly spil'nyi sotsial'nuy proekt "Teplo serdsya", available at: <http://www.eef.org.ua/ua/novyny/item/381-unicredit-bank-ta-fond-skhidna-yevropa-zapustyly-spilnyi-sotsialnyi-proekt-teplo-sertsia.html>

29. Novyi etap sotsial'nogo osvith'nogo proekty "Coding for Future" dlia pereselentsiv ta uchasnykiv ATO, available at: <http://brainbasket.org/coding-for-future/>

30. PryvatBank stav partnerom mizhnarodnoi programy finansovoi dopomogy pereselentsyam Shody Ukrainy, available at: <https://privatbank.ua/news/privatbank-stal-partnerom-mezhdunarodnoj-programmy-finansovoj-pomoschi-pereselencam-vostoka-ukrainy/>

31. Index of economic freedom (2015), available at: <http://www.heritage.org/index/ranking>

32. Derun I. (2015). "Corporate social reporting as appendix to financial statement", Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, №10 (175), pp. 10-17. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/175-10/2>

I. Lukianenko, Doctor of Science (Economics), Professor,
R. Semko, PhD in Economics, Associate Professor
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv

THE DETAILS OF CONSTRUCTION AND APPLICATION OF EUROPEAN COMMISSION MACROMODEL QUEST III WITH EXTENDED FISCAL BLOCK

In this paper we provide detailed derivation of dynamic stochastic general equilibrium model QUEST III that was developed under European Commission project. The principal feature of the model is the presence of both monetary and extended fiscal blocks. In particular, Central Bank sets interest rate using monetary policy rule, while fiscal sector is represented by taxes and transfers. It allows analyzing the effect of complex shocks on the key macroeconomic variables. Our results show that parallel application of monetary and fiscal instruments is an effective way to combat stagflation, i.e. drastic decrease in production and acceleration of inflation. Due to the presence of extended fiscal block, the model can fit Ukrainian economic and policy structure quick good. The next steps of the research may be calibration and estimation of QUEST III prototype on the Ukrainian data with potentially some modification and inclusion of banking and other sectors that play critical role in the local conditions. Monetary policy instruments should be extended with the level of Central Bank reserves which have large influence on macro stability. In addition, dollarization is an important peculiarity that should be addressed in the future versions of the model.

1. Semko, R. B. (2011). Bayesian Estimation Of Small-Scale Dsge Model Of The Ukrainian Economy. Scientific Notes of NaUKMA. Economic Sciences

2. Lukyanenko, I. G., & Semko, R. B. (2012). Forecasting The Consequences Of Economic Policy By Means Of General Equilibrium Model. *Actual Problems of Economics/Aktual'ni Problemi Ekonomiki*, (8).

3. Lukianenko, I., & Semko, R. (2012). Monetary policy and fluctuations on Ukraine's stock market. *Economy and Forecasting*, (4), 110-122.

4. Chernyak, O., & Bazhenova, O. (2010). Stability Price Index: Peculiarity Of Modeling In Ukraine. *A Argument A Argument*, 21.

5. Bazhenova, O., 2015. Modeling of World's Systemically Important Economies Impact on the Dynamics of Macroeconomic Indicators in Ukraine. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 2, pp. 36-42. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/6>

6. Stavitsky, A.V., Homyak, V.R., 2010. The Effectiveness of Monetary Transmission Mechanism In Ukraine. *Finances of Ukraine*, 7, pp. 50-58.

7. Petryk, O., & Nikolaychuk, S. (2006). Structural Model of the Transmission Mechanism of the Monetary Policy in Ukraine. *National Bank of Ukraine*.

8. Lukianenko, I.G., 2012. Modelling effects of fiscal policy on the Ukrainian economy. *Scientific Journal Business Infor*, 4, pp. 197-201.

9. Brumnik, R., Klebanova, T., Guryanova, L., Kavun, S., & Trydid, O. (2014). Simulation of Territorial Development Based on Fiscal Policy Tools. *Mathematical Problems in Engineering*, 2014. DOI: <http://dx.doi.org/10.1155/2014/843976>

10. Nikolaychuk, S., Sholomytskyi, Y., 2015. Using Macroeconomic Models for Monetary Policy in Ukraine. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 233, pp. 54-64.

11. Ratto, M., Roeger, W., & in't Veld, J. (2009). QUEST III: An estimated open-economy DSGE model of the euro area with fiscal and monetary policy, *Economic Modelling*, 26(1), 222-233. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.econmod.2008.06.014>

12. Labus, M., 2014. QUEST Serbia: DSGE Model with Practical Guide. Belox. Beograd. Available at: http://www.belox.rs/uploads/sr/publikacije/studije-i-izve-taji/quest_serbia-dsge-odel/QUEST_Serbia_Paper_for_print2_1_1_1_1.pdf

13. Danthine, J. P., & Donaldson, J. B. (1986). Inflation and asset prices in an exchange economy. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 585-605. DOI: <http://dx.doi.org/10.2307/1911309>

14. Adjemian, S., Bastani, H., Juillard, M., Mihoubi, F., Perendia, G., Ratto, M., & Villemot, S. (2011). *Dynare: Reference manual, version 4*. Dynare Working Papers 1, CEPREMAP.

S. Mytsiuk, PhD in Economics
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,
V. Megey, Economist, Kyiv
Kyiv national university of trade and economics, Kyiv

CURRENT CONDITION AND PROSPECTS OF UKRAINE COOPERATION WITH INTERNATIONAL FINANCIAL ORGANIZATIONS

The article describes the present status of relations between Ukraine and the International Monetary Fund, the World Bank and the International Bank for Reconstruction and Development. and analyzes the tendencies of development of cooperation with International Financial institutions. The problem in crediting were revealed and were proposed measures to further improve and improvement relations with these institutions. The issues of the operation and features of the International Finance Organization have been highlighted. Consequences of cooperation with the International Finance Organization have been

discovered. The forthcoming repayment of Ukraine credit liabilities have been analyzed. The article analyzes Ukraine's problematic aspects cooperation with International Finance Organization in the conditions of the economic and military crisis

1. Byudzhetnyy kodeks Ukrainy [Budgetary Code of Ukraine]. (n.d.). zakon4.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> [in Ukrainian].
2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro stratehiyu spivrobitnytstva z mizhnarodnyimi finansovymi orhanizatsiyami na 2006-2008 roky vid 20 chervna 2006 roku №844 [Enactment of Cabinet of Ministers of Ukraine On the strategy of cooperation with international financial organizations for 2006-2008 from June 20 2006, №844.]. (n.d.). uapravo.net. (2006, June 20): Retrieved from www.uapravo.net/data/base07/ukr07981.htm [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy "Pro vstup Ukrainy do Mizhnarodnoho valyutnoho fondu, Mizhnarodnoho banku rekonstruktsiyi ta rozvytku, Mizhnarodnoyi finansovoyi korporatsiyi, Mizhnarodnoyi asotsiatsiyi rozvytku ta Bahatostoronn'oho ahentstva po harantiyakh investysiy" pryiniaty 1992 roku №33 [The Law of Ukraine "On Ukraine's accession to the International Monetary Fund, the International Bank for Reconstruction and Development, International Finance Corporation, the International Development Association and the Multilateral Investment Guarantee Agency" from 1992, №33]. (1992). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy, p.474. [in Ukrainian].
4. Bazylyuk, Ya.B. (2014). Priorytetni napryamy pidvyshchennya rezul'tatyvnosti spivrobitnytstva Ukrainy z mizhnarodnyimi finansovymi orhanizatsiyami [Priority straight increasing the effectiveness of cooperation Ukraine with International Financial Organizations]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 54-66 [in Ukrainian].
5. Kozyuk V.V. (2010). Ekspansiya kredytu v systemi makrofinansovykh dysbalansiv [The expansion of credit in the financial system of macro imbalances]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 54-65 [in Ukrainian].
6. Ivanyts'ka, O.M., & Nevhad, H.Yu., & Balkova, I.M. (2014). Vplyv transhiv MVF na ekonomiku Ukrainy [The impact on the economy tranches of IMF Ukraine]. *Naukovy visnyk Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn NAU. Seriya "Ekonomika, pravo, politolohiya, turizm" – Scientific Bulletin of the Institute of International Relations of NAU. A series of "Economics, law, political science, tourism"*, 4, (pp. 14–17) [in Ukrainian].
7. Myroshnychenko, Yu.V. (2012). Kredytna zalezhnist' ukraïns'koyi ekonomiky vid MVF [Credit dependence of the Ukrainian economy from the IMF]. *Akademichnyy ohlyad – Academic Review*, 1, 150-156 [in Ukrainian].
8. Petryk, O. A., & Batkovs'kyy V.A (2014). Finansovi prohramy MVF dlya nadannya finansovoyi dopomohy krayinam [Financial program of IMF to provide financial assistance to countries]. *Bulletin of the National Bank*, 6 [in Ukrainian].
9. Plotnikov O. V. Problemy optymizatsiyi vzayemovidnosyn Ukrainy z mizhnarodnyimi finansovymi orhanizatsiyami [Optimization problem of Ukraine's relations with international financial organizations], *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Actual problems of international relations: Coll. Science. works; Kyiv national Taras Shevchenko University; Institute of International Relations*, 46. (Vol.1), (pp.21-25) [in Ukrainian].
10. Derzhavnyy borh Ukrainy: otsinka ryzykiv [The public debt of Ukraine: Risk Assessment]. Nova Ukrainina. Instytut stratehichnykh doslidzhen – New Ukraine. Institute for Strategic Studies. (n.d.). [newukraineinstitute.org](http://newukraineinstitute.org/new/572). Retrieved from <http://newukraineinstitute.org/new/572> [in Ukrainian].
11. Informatsiyna dovidka shchodo istorii spivpratsi z Mizhnarodnym valyutnym fondom. Vid vid 23 travnya 2011. [Information certificate on the history of cooperation with the International Monetary Fund from 23d May 2011]. (n.d.). minfin.gov.ua. Retrieved from http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=293456&catid=54623 [in Ukrainian].
12. Internet portal I televiziynny kanal of Espresso TV [Internet portal and TV channel of Espresso TV]. (n.d.). espresso.tv. Retrieved from http://espresso.tv/news/2015/11/02/derzhborg_ukrainy_v_veresni_zrist_do_70_7_mlrld [in Ukrainian].
13. Kredytnyy reytnykh derzhanykh tsinnykh paperiv [The credit rating government securities.]. Ofitsiynny sayt Ministerstva finansiv Ukrainy -. The official website of the Ministry of Finance of Ukraine. (n.d.). [minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua/news/view/kredytnyi-reytnykh-derzhanykh-tsinnykh-paperiv?category=borg). Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/news/view/kredytnyi-reytnykh-derzhanykh-tsinnykh-paperiv?category=borg> [in Ukrainian].
14. Mekhanizm rozshyrenoho finansuvannya [The mechanism of the EFF]. Ofitsiynny sayt Ministerstva finansiv Ukrainy – The official website of the Ministry of Finance of Ukraine. (n.d.). [minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mechanizm-rozshyrenogo-kredituvannya). Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo/mechanizm-rozshyrenogo-kredituvannya> [in Ukrainian].
15. Mizhnarodne reytnhove ahentstvo Moody's pidvyshchylo uryadovyy reytnykh emitenta Ukrainy [International rating agency Moody's raised the emitter rating of the government of Ukraine]. (n.d.). [publicist.in.ua](http://publicist.in.ua/9535-mzhnarodne-reytingove-agentstvo-moodys-pdvishchilo-uryadoviy-reyting-emitenta-ukrayini.html). Retrieved from <http://publicist.in.ua/9535-mzhnarodne-reytingove-agentstvo-moodys-pdvishchilo-uryadoviy-reyting-emitenta-ukrayini.html> [in Ukrainian].
16. Ofitsiynny sayt informatsiynoho ahentstva "Dzerkalo tyzhnya" [Official website of the Information news agency Zerkalo Nedeli.]. (n.d.). dt.ua. Retrieved from <http://dt.ua> [in Ukrainian].
17. Ofitsiynny sayt Ministerstva Finansiv Ukrainy [Official website of the Ministry of Finance of Ukraine]. (n.d.). [minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua). Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua> [in Ukrainian].
18. Ofitsiynny sayt mizhnarodnoho Valyutnoho fondu [Official website of the International Monetary Fund]. (n.d.). [imf.org](http://www.imf.org/external/index.htm). Retrieved from <http://www.imf.org/external/index.htm>
19. Ofitsiynny sayt Natsional'noho banku Ukrainy [Official website of the National Bank of Ukraine]. (n.d.). [bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua/control/uk/index). Retrieved from <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index> [in Ukrainian].
20. Ofitsiynny sayt Svitovoho banku [Official website of the World Bank]. (n.d.). [worldbank.org](http://www.worldbank.org). Retrieved from <http://www.worldbank.org>.
21. Partnerstvo Svitov'y bank – Ukrainina Oglyad program v krayini [World Bank Partnership – Ukraine. Review of programs in Ukraine]. (n.d.). [worldbank.org](http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Ukraine-Snapshot-ukr.pdf). Retrieved from <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Ukraine-Snapshot-ukr.pdf>
22. Platonov, D.N. (2012) Kredytnaya lomka: nuzhni ly Ukraine transhy MVF, chtobi spastyti ot holodnoho ob moroka [Kredytnaya breakdown: Do Ukraine need tranche of the IMF, Avto saved from hungry about]. *Arhumenti y fakti*, 36. (n.d.). [aif.ua](http://www.aif.ua/money/economy/964640). Retrieved from <http://www.aif.ua/money/economy/964640>. [in Ukrainian].
23. Ukrainina ta Svitovyy bank: dosvid ta perspektyvy spivpratsi [Ukraine and the World Bank: experience and prospects for cooperation.]. *Materialy kruhloho stolu. Natsionalnyy instytut stratehichnykh doslidzhen pry prezidentovi Ukrainy* –

Materials of the round table. The National Institute for Strategic Studies about the President of Ukraine. (n.d.). niss.gov.ua. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/articles/1584/> [in Ukrainian].

24. Garcia G.G.H. (2013). International Monetary Fund, Handbook of Safeguarding Global Financial Stability: Political, Social, Cultural, and Economic Theories and Models, Issue 4, pp. 419–434. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-397875-2.00033-7>

25. Coppola Damon P. (2011). Multilateral Organizations and International Financial Institutions, Introduction to International Disaster Management, Issue 2, pp. 549–639. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-12-382174-4.00010-0>

S. Naumenkova, Doctor of Sciences (Economics), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

BASEL I, II, III: THE DEVELOPMENT OF APPROACHES FOR STRENGTHENING OF PRUDENTIAL FRAMEWORK

The article is devoted to the analysis of the enhancement to the Basel III framework in the Ukrainian banking sector. The package of reforms offered by the Basel Committee on Banking Supervision is investigated. The author has defined the difficulties to implementation Basel III capital requirements to Ukrainian banking sector in conditions of growing economic instability. The rate of combined buffer requirements for Ukrainian banks' absorbing ability has been given more exactly. Out of minimum total capital was assessed to mitigate the systemic risks in the Ukrainian banking sector. The proposals for strengthening of prudential supervisory activity were suggested by author to raising the resilience of the financial system of Ukraine and prediction of regulatory arbitrage.

1. Core Principles for Effective Banking Supervision. Bank for International Settlements. 2012. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>.

2. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standard. A Revised Framework. Updated November 2005: Basel Committee on Banking Supervision, 2005. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs118.pdf>.

3. Enhancements to the Basel II framework. Basel Committee on Banking Supervision, July 2009. [on-line]: www.bis.org/publ/bcbs157.htm

4. Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. December 2010 (rev June 2011): Basel Committee on Banking Supervision, 2010. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>

5. Global Systemically Important Banks: Updated Assessment Methodology and the Higher Loss Absorbency Requirement. July 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>.

6. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and Liquidity Risk Monitoring Tools. January 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. [on-line]: <http://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>

7. Basel III: The Net Stable Funding Ratio. Basel Committee on Banking Supervision, October 2014. [on-line]: www.bis.org/bcbs/publ/d295.htm

8. Basel III leverage ratio framework and disclosure requirements. Basel Committee on Banking Supervision, January 2014. [on-line]: www.bis.org/publ/bcbs270.htm

9. Regulation (EU) No 575/2013 of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms and amending Regulation (EU) No 648/2012. [on-line]: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2013.176.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2013:176:TOC

10. Directive of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC // Official Journal. – L 176. – 27.06.2013. – P. 338-436. [on-line]: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2013.176.01.0338.01.ENG&toc=OJ:L:2013:176:TOC

11. Mishchenko V.I. Vzaemodiya organiv derjavnogo upravlinnya yak faktor podolannya finansovoï krizi. *Finansi Ukraïni*. 2009, 1, pp. 50 – 57.

12. Mishchenko S.V. Poednannya funkciï strategichnogo rozvitku ta antikrizovogo upravlinnya v diyalnosti centralnih bankiv. *Aktualni problemi ekonomiki*. 2016, 2, pp. 266 – 272.

13. Regulyuvannya diyalnosti bankiv v umovah globalnih viklikiv: monografiya, 2012.

14. Mishchenko V.I. Evolyuciya pidhodiv do ocinki kapitalu v Bazelskih ugodah. *Bankivska sprava*. 2005, 4, pp. 3 – 9.

15. Mishchenko V. Basel III: New Approaches to Banking Sector Regulation. *Herald of the National Bank of Ukraine* (in Ukrainian). 2011, 1(179), pp. 4 – 9.

16. Zveryakov M. Bankivskii kapital: vimogi Bazelya. *Finansi Ukraïni*. 2011, pp. 13 – 23.

17. Pro zatverdjennya Polojennya pro poryadok viznachennya sistemno vajlivih bankiv.: [on-line]: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0863500-14#n11>

18. Naumenkova S. The Effectiveness of Prudential Banking Supervision: Peculiarities of Methodical Approaches. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 2015, 10(175), pp. 46-54. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/175-10/8>

19. Kharlamova G. The Degree of State's Globalization Assessment in Aspects of Convergence and Integration in the World. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*. 2015, 6(171), pp. 65-73. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/171-6/12>

20. Sbarcea, I. (2015). Implementation Of Basel III In The European Banking Sector. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics* 30(171), 60-65. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/171-6/1

21. Naumenkova S. Macroprudential Instruments in Financial Stability Mechanism. *Finance of Ukraine*. 2015, 10(239), pp. 53 – 76.

22. Ivanov V. Economic-Law Collisions in Financial Markets Research. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 2013, 12(153), pp.35 – 41. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/153-12/8>

G. Pruntseva, PhD in Economics,
Head of PO "Institutional reforms", Kyiv

AN ANALYSIS OF FACTORS OF THE AGRARIAN SECTOR DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF NATIONAL FOOD SECURITY

The current direction of agricultural sector in the context of food security due to the basic needs of the population in life-saving food, demographic processes in the economy, socio-economic condition of the country, globalization trends in the world economy. Prominent ukrainian scientists P. Sabluk, V. Vlasov, A. Hoychuk, V. Oliynyk, N. Danik dedicated their work to the problems of agrarian sphere. N. Danik says that the importance of the agricultural sector driven by the objective reality – the existence of human needs in food products and essentials. N. Danik notes that the main problems of the agricultural sector are the following factors: the absence of sufficient scientific justification for economic reforms, a powerful influence on agricultural products market economy neighboring european states, which reduces the competitiveness of domestic producers on the domestic market. N. Clima and S. Lyashuk distinguish the following problems of the agricultural sector: imperfection logistics storage and the consequent significant loss of production; outdated equipment, machinery, leading to the risk of increasing production costs; incomplete adaptation of domestic products to international market conditions and a certain inadequacy on the quality and safety of raw foods. In addition to the aforementioned negative impacts on food security the main threats to food security of Ukraine are unbalanced food consumption by the public; low consumption of animal products in the energy diet of the population; a high proportion of household spending on food in the structure of public expenditure; the high cost of food for the differentiation of social groups; low capacity of the domestic market for individual food; higher prices for agricultural products on the internal market. According to the examined problems of the agricultural sector in the context of food security in today's market conditions and the factors influencing the level of food security we will form the basic requirements for the development directions of agricultural sector in the context of food security in the current market conditions: taking into account the globalization processes in the development of mechanisms of development of agrarian sphere of economy; improving the competitiveness of agricultural products in international markets; ensure compliance with international standards for the certification of agricultural products; creation of a mechanism to ensure access of agricultural producers to modern technology.

1. Buga, N. U., 2014. The state and problems of the agricultural sector of Ukraine in modern conditions. *Bulletin of Agrarian Science in Black Sea Region*, 1, pp. 64-70.
2. Varaksina, O. V., 2013. Key aspects and factors that shape food security. *Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 3 (59), pp. 71 – 76.
3. Varaksina, O. V., 2014. Food security as a factor of effective national economy. *Economy: current problems and perspectives of development: materials of the international scientific conference*. Kharkiv, 23-24 May, 2014. Herson: Publishing house "Helvetyka", pp. 31-33.
4. Goychuk, O. I., 2004. *Food security*. Monograph. Zhitomir: Polissia.
5. Danik, N. V. *The problems of the development of the agricultural sector* [online] Available at: <<http://intkonf.org/kand-ekonom-nauk-danik-nv-problemi-rozvitku-agrarnogo-sektoru-ekonomiki>> [Accessed 31 January 2016].
6. Zelenska, O., Zelenskiy, S. and Aleshugina, N., 2015. The classification of factors of food security at national and regional levels. *Proceedings of DETUT. The series "Economics and Management"*, 31, pp. 215-225.
7. Klimash, N. I. and Blyshuk, S. G., 2014. State and especially the development of the agricultural sector in modern conditions. *Bulletin of Agrarian Science in Black Sea Region*, 1, pp. 71-79.
8. Kovaluk, B. I., 2014. *Defining the basic parameters of food security* [online] Available at: <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3665>> [Accessed 31 January 2016].
9. Odinzov, M. M., 2010. *Modeling factors of food security* [online] Available at: <<http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=113>> [Accessed 31 January 2016].
10. Sabluk, P. T., Bilorus, O. G. and Vlasov, V. I., 2009. Food security in Ukraine. *The economy of AIC*, 10, pp. 3-7.
11. *On approval of the Strategy of development of the agricultural sector through 2020 Act 2013*. Kiev: CMU.
12. Galila, Y. A., 2011. *The development of agricultural production as a precondition of food security Ukraine analytical report*. Kiev: NISD.
13. Pimenova, O., 2015. Agricultural service cooperatives as a factor of competitive economic and medium small economy in Ukraine. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/148-2/18>

N. Sagalakova, PhD in Economic, Associate Professor
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

THE CLASSIFICATION OF UNCERTAINTY OF THE KEY FACTORS PRICING IN TOURISM SPHERE

Specific characteristics of non-productive processes in the sphere of tourism and their difference from processes of the production sphere are investigated. Features of the pricing process at the tourism enterprise are analyzed. The main problems at implementation of model of the optimum price formation of a tourism product are identified. Classification of factors of pricing at the tourism enterprise is constructed. For the comparative analysis all factors of influence on pricing process, it is possible to divide into groups on the following classification signs: controllability (controllable and uncontrollable); accessory to system (internal and external); quantification (quantitative and qualitative); stability (stable and unstable).

Interpretation to the main types of uncertain parameters, which exert impact on the price of a tourism product, is given. The accounting of uncertainty of the price when forming a tourism product will allow to construct adequate forecasts on the basis of which effective decisions concerning management of the pricing process at the tourism enterprise will be made.

1. Mykhailichenko, H. I. (2012). *Innovatsiyni rozvytok turyzmu*. Kyiv : KNTEU.
2. Tkachenko, T. I. (2009). *Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu*. Kyiv : KNTEU.
3. Mangion, M.-L., Durbarry, R., & Sinclair, M. T. (2005). Tourism competitiveness: price and quality. *Tourism Economics*, 11, 1, 45-68. DOI: <http://dx.doi.org/10.5367/0000000053297202>.
4. Meyer, D. (2003). What Price Tourism? *Development Policy Review*, 21, 3, 383-387. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/1467-7679.00216>.

5. Ogonowska, M. (2011). Sustainable Tourism Products Distribution: Optimal Pricing and Branding Strategies, *e-Review of Tourism Research, Texas A&M University*, 9 (3), 96-106.
6. Bohuslavskiy, O. (2014). Osnovni sposoby klasyfikatsii ta osoblyvosti zastosuvannya metodiv tsinoutvorennia v Ukraini. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 12 (165), 52-58. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/165-12/2>.
7. Cherep, A. V. (Ed.). (2011). *Tsinoutvorennia yak osnova efektyvnosti funktsionuvannya pidpriemstv ta chynnyk pidvyshchennia dobrobutu naselennia*. Zaporizhzhia : ZNU.
8. Chornous, H., & Rybalchenko, S. (2015). Optyimizatsiia tsinoutvorennia na osnovi modelei intelektualnoho analizu danykh. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 7 (172), 52-58. DOI: [dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/172-7/7](http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/172-7/7).
9. Blyumin, S. L., & Shuykova, I. A. (2000). *Modeli i metody prinyatiya resheniy v usloviyakh neopredelennosti*. Lipetsk : LEGI.
10. Voshchinin, A. P., & Sotirov, G. R. (1989). *Optimizatsiya v usloviyakh neopredelennosti*. Moskva-Sofiya : MEI, Tekhnika.
11. Hlon, O. V., & Dubovoi, V. M. (2004). *Modeliuvannya system keruvannya v umovakh nevyznachenosti*. Vinnytsia : UNIVERSUM.
12. Altunin, A. E., & Semukhin, M. V. (2000). *Modeli i algoritmy prinyatiya resheniy v nechetkikh usloviyakh*. Tyumen' : TyumGU.
13. Ermol'ev, Yu. M. (1976). *Metody stokhasticheskogo programmirovaniya*. Moskva : Nauka.
14. Kofman, A. (1982). *Vvedenie v teoriyu nechetkikh mnozhestv*. Moskva : Radio i svyaz'.
15. Yudin, D. B. (1979). *Zadachi i metody stokhasticheskogo programmirovaniya*. Moskva : Sov. radio.
16. Yastremskiy, A. I. (1983). *Stokhasticheskie modeli matematicheskoy ekonomiki*. Kyiv : Vishcha shkola.
17. Polyak, B. T., & Nazin, S. A. (2006). Otsenivanie parametrov v lineynykh mnogomernykh sistemakh s interval'noy neopredelennost'yu. *Problemy upravleniya i informatiki*, 1, 103-115.
18. Vil'yams, N. N. (1976). *Parametricheskoe programmirovanie v ekonomike*. Moskva : Statistika.
19. Vasil'ev, S. N., & Kotlov, Yu. V. (2006). Metody i algoritmy mnogokriterial'noy optimizatsii na osnove nestrogikh ranzhirovok al'ternativ po chastnym kriteriyam i opyt komp'yuternoy realizatsii. *Problemy upravleniya i informatiki*, 1, 28-38.
20. Pryima, S. S. (2004). Model prohnozuvannya tsiny na osnovi nechitkoi lohiky. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya ekonomichna*, 33, 158-163.
21. Ahafonova L. H., & Ahafonova, O. Ye. (2002). *Turyzm, hotelnyi ta restoranni biznes: Tsinoutvorennia, konkurentsiia, derzhavne rehuliuвання*. Kyiv : Znannia Ukrainy.
22. Tormosa, Yu. H. (2001). *Tsiny ta tsinova polityka*. Kyiv : KNEU.
23. Lyu, B. (2005). *Teoriya i praktika neopredelennogo programmirovaniya*. Moskva : BINOM.
24. Kolesnykov, O. V. (2010). *Tsinoutvorennia*. Kyiv : TSUL.
25. Vitlinskiy, V. V., & Verchenko, P. I. (2013). *Analiz, modeliuvannya ta upravlinnia ekonomichnym ryzykom*. Kyiv : KNEU.
26. Gorelova, G. V. (2013). Kognitivnyy podkhod k imitatsionnomu modelirovaniyu slozhnykh system. *Izvestiya YuFU. Tekhnicheskie nauki*, 3, 239-250.

O. Chernyak, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
Y. Farenjuk, Economist
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

RESEARCH OF GLOBAL NEW INVESTMENT IN RENEWABLE ENERGY

This article contains results of studying experiences of the leading countries in renewable energy technologies' development. The classification of renewable energy was presented. In this article we investigated modern trends and prospects of wind power, solar energy, hydropower, bioenergy and geothermal energy. Authors analyzed different national strategies for attracting investments in "green" energy. Rating of the 10 countries with the largest investments in alternative energy was presented. Authors researched investments in developed countries and developing countries, depending on the type of renewable energy. A model for research and forecasting of investment in renewable energy based on annual data for the period 1990-2012 years was built. In addition, authors used methods such as moving average, exponential smoothing, Holt-Winters method and different types of trends based on quarterly data for 2004-2014 years.

1. "Green energy" – today, but with the expectation of tomorrow. Brochure, 2013. Deutsche Energie-Agentur (dena). Niestetal, Germany: Silber Druck oHG, 36 p.
2. Kharlamova, G., 2015. The Energy Component of the Environmental Security: Ukraine in the Mirror. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 1(166), pp. 72-79. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/166-1/11.
3. Nosenko, Y., 2012. Wind energy – practical aspects and perspectives. *Agrobusiness today*, 1-2, pp. 42-44.
4. Pivniak, H.H., Shkrabets, F.P., 2013. Alternative energy in Ukraine. Monograph. Donetsk: National Mining University
5. The development of bioenergy in the world. <http://newecolife.com.ua/news/229-rozvitok-boenergetiki-v-svt.html>.
6. Maslennikova, I.S., Kuznetsov, L.M., 2016. Environmental management and audit. Tutorial and workshop for academic Bachelor's degree. Moscow: Publishing house Yurayt
7. Lavrenchuk, V.A., 2012. "Green" investment: realities of Ukrainian market of alternative energy. *Investment: Practice and Experience*, 22, pp. 35-38.
8. Draft National Renewable Energy Action Plan through 2020. State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine. <http://saee.gov.ua/documents/NpdVE.pdf>.
9. Website of the World Bank. <http://www.worldbank.org/>.
10. Power to Gas: the Germans have learned to produce gas from the wind. <http://www.dw.com/uk/power-to-gas-himci-navchilis-viroblyati-gaz-z-vitru/a-16898226>.

11. NordLink: Norway will become the "battery pack" of Germany. <http://www.dw.com/uk/nordlink-норвегія-стане-акумуляторною-батареєю-німеччини/a-18257783>.
12. France launched the ecological turn in energy: the share of nuclear power will reduce by one third. <http://ecology.unian.net/alternativeenergy/1105243-frantsiya-dala-start-ekologicheskomu-povorotu-v-energetike-dolyu-aes-snizyat-na-tret.html>.
13. Alternative energy in China: study the experience. <http://radiotochka.kz/3051-.html>.
14. World's Biggest Solar Power Plant Opens. <http://efergy.com/blog/worlds-biggest-solar-power-plant-opens/#>.
15. Japanese energy "greens". http://www.ng.ru/energy/2014-10-14/15_japan.html.
16. Global trends in clean energy investment, October 2015. Bloomberg New Energy Finance. <http://about.bnef.com/content/uploads/sites/4/2015/10/2015-10-08-Clean-Energy-Investment-Q3-2015-factpack.pdf>.
17. Renewables 2015. Global status report, 2015. Renewable Energy Policy Network for the 21st Century. Paris, France: REN21 Secretariat, 251 p.
18. Danylova, N., 2014. Recent changes in the EU renewable energy market. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 10(162), pp. 54-58. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/162-9/9>.
19. Sivitska, S.P., 2014. Strategic directions of investing alternative energy in the context of the national economy development. *Youth Economic Digest*, 1(1), pp. 76-80.

O. Chugaiev, PhD in Economic, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

MEASURING SOFT ECONOMIC POWER OF COUNTRIES

Existing methods of measuring economic component of national soft power are mainly based on surveys of public opinion. Their results are summarized. We elaborate and test an index of soft economic power based on webometric approach. The index measures the amount of economic information about a country in the internet and the ratio of positive and negative information. The information usually reflects economic situation in a country, news, conditions for business, efficiency of governance, returns or economic relations with other countries. The leaders by the soft economic power index are the EU, the U.S, and China, The correlation between the index and the share in world GDP is high, but several outliers were detected. English-speaking countries tend to be overrepresented in the internet. Despite several advantages of the suggested approach, use of the index as the sole method of measurement is problematic, because other language bias, occasional double counting, imperfect classification of information as positive or negative, and imprecise results for small countries.

1. Kucherenko, K., 2014, Estimation of Influence of Global Factors of Risk on the Process of Forming of International Tourist Brand *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 156, pp. 94-100, (ukr.). DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2014/156-3/18>
2. FutureBrand, 2015. *Country Brand Index 2014-2015*. [online]. Available at: <<http://www.mumbrella.asia/content/uploads/2014/11/CountryBrandIndex2014.pdf>> [Accessed 05 November 2015].
3. FutureBrand, n.d. *Made in. The Value of Country of Origin for Future Brands*. [online] Available at: <http://www.futurebrand.com/images/uploads/studies/cbi/MADE_IN_Final_HR.pdf> [Accessed 05 November 2015].
4. GfK. Growth from Knowledge, n.d. *Place Branding Research*. [online] Available at: <<https://www.gfk.com/Documents/GfK-Place-Branding.pdf>> [Accessed 05 November 2015].
5. GfK. Growth from Knowledge, 2014. *Germany Knocks USA off Top Spot for 'Best Nation' after 5 Years*. [online] Available at: <<https://www.gfk.com/news-and-events/press-room/press-releases/pages/germany-knocks-usa-off-best-nation-top-spot.aspx>> [Accessed 05 November 2015].
6. Anholt S., n.d. *The Good Country Index*. [online] Available at: <http://www.goodcountry.org/index_intro> [Accessed 05 November 2015].
7. European Commission, n.d. *Eurobarometer Surveys*. [online] Available at: <http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm> [Accessed 05 November 2009].
8. European Commission, TNS Political & Social, 2015. Preferences of Europeans towards Tourism: *Flash Eurobarometer Report*, 414. DOI: **10.2873/632880**
9. Whitney, C. B., & Shambaugh, D. Soft Power in Asia: Results of a 2008 Multinational Survey of Public Opinion, New Results and Analysis, 2009 edition, Chicago Council on Global Affairs, 2009.
10. Cardoso, A. R., Guimarães, P., Zimmermann, K. F., 2010. Trends in Economic Research: An International Perspective. *Kyklos*, 63 (4), pp. 479–494. DOI: **10.1111/j.1467-6435.2010.00484.x**
11. Kharlamova, G., 2015, The Degree of State's Globalization Assessment in Aspects and Convergence and Integration in the World *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 171, pp. 65-73, (ukr.). DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/171-6/12>
12. Romaniuk, I., 2015, The System of Statistical Objective and Subjective Indicators of Measuring Quality of Life. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics*, 169, pp. 46-52. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/169-4/8>
10. Google, n.d. *Google*. [online]. Available at: <<https://www.google.com.ua>> [Accessed 29 October 2015].
11. International Monetary Fund, 2015. *World Economic Outlook Databases. October 2015 Edition*. [online] Available at: <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/index.aspx>> [Accessed 29 October 2015].

INFORMATION ABOUT AUTHORS (META-DATA)

Версаль Наталія Іванівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: роб. тел.: 044-521-35-04, моб. тел.: 097-916-00-40, nataliia_versal@univ.kiev.ua

Версаль Наталия Ивановна – кандидат экономических наук, доцент кафедры банковского дела, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Versal Nataliia – Ph.D., Associate Professor, Department of Banking, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Гражевська Надія Іванівна – доктор економічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-690-03-46, ngrazhevskia@univ.net.ua

Мостепанюк Алла Володимирівна – кандидат економічних наук, викладач кафедри економіки, Гірне Американський університет

Контактна інформація: a.mostepaniuk@gmail.com

Гражевская Надежда Ивановна – доктор экономических наук, профессор, и.о. заведующего кафедрой экономической теории, макро- и микроэкономики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Мостепанюк Алла Владимировна – кандидат экономических наук, преподаватель кафедры экономики, Гирне Американский университет

Grazhevskia Nadiia – Doctor of sciences (Economics), Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Mostepaniuk Alla – Asst. Prof. Dr., Lecturer in Economics, Girne American University

Лук'яненко Ірина Григорівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, Національний університет "Києво-Могилянська академія"

Контактна інформація: 050- 311-13-38, (044)425-60-42, luk@kse.org.ua

Семко Роман Богданович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, Національний університет "Києво-Могилянська академія"

Контактна інформація: 097- 167-78-95, (044)425-60-42, rsemko@kse.org.ua

Лукьяненко Ирина Григорьевна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой финансов, Национальный университет "Києво-Могилянська академія"

Семко Роман Богданович – кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, Национальный университет "Києво-Могилянська академія"

Lukianenko Iryna – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of Department of Finance, National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

Semko Roman – Candidate of Science (Economics), PhD in Finance, Associate Professor, Department of Finance, National University of "Kyiv-Mohyla Academy"

Мицюк Світлана Василівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-545-36-16, marimax@bigmir.net

Мегей Вікторія Василівна – економіст, Київський національний торговельно-економічний університет

Контактна інформація: 066-292-69-85, megeiv@mail.ru

Мицюк Светлана Васильевна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Мегей Виктория Васильевна – экономист, Киевский национальный торгово-экономический университет

Mytsiuk Svitlana – Ph.D in Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Megey Viktoria – economist, Kyiv national university of trade and economics

Науменкова Світлана Валентинівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 044-521-35-04, nsv25prof@gmail.com

Науменкова Светлана Валентиновна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой банковского дела, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Naumenkova Svitlana – Doctor of Science (Economics), Professor, Head of Department of Banking, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Прунцева Гелена Олександрівна – кандидат економічних наук, керівник ГО "Інституціональні реформи"

Контактна інформація: 063-127-36-54, (044) 280-45-13, pgelena@mail.ru

Прунцева Гелена Александровна – кандидат экономических наук, руководитель ОО "Институциональные реформы"

Pruntseva Gelena – Candidate of Sciences (Economic), Head of PO "Institutional reforms"

Сагалакова Наталія Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, докторант кафедри туризму та рекреації, Київський національний торговельно-економічний університет

Контактна інформація: 050-978-88-13, nsagalakova@ukr.net

Сагалакова Наталья Александровна – кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры туризма и рекреации, Киевский национальный торгово-экономический университет

Sagalakova Nataliia – Phd in Economic, Associate Professor, Doctoral Student of Tourism and Recreation Department, Kyiv National University of Trade and Economics

Черняк Олександр Іванович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 050-516-54-06, (044)259-70-43, chernyak@univ.kiev.ua

Фаренюк Яна Валеріївна – економіст, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 063-633-45-35, (044)489-10-97, Ianyska96@mail.ru

Черняк Александр Иванович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономической кибернетики, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Фаренюк Яна Валерьевна – экономист, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка

Chernyak Oleksandr – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of Economic Cybernetics Department, Taras Shevchenko National University of Kyiv

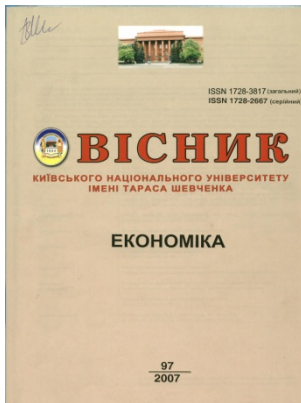
Fareniuk Yana – Economist, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Чугаєв Олексій Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Контактна інформація: 099-222-38-07, (044)481-45-12, alxcv@ukr.net

Чугаев Алексей Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений, Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Chugaiev Oleksii – PhD (Economic), Associate Professor, Associate Professor of Department of World Economy and International Economic Relations of Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. — це рецензований, цитований у міжнародних наукометричних базах науковий журнал, що видається щомісяця і присвячений дослідженням в економічній сфері.

Журнал видається з **1958 року**

Атестовано

Вищою атестаційною комісією України. Постанова Президії ВАК України № 241 від 09.03.16

Зареєстровано

Державною реєстраційною службою України. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 19866-9666ПР від 29.04.13

Засновник та видавець

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет".
Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02 Адреса видавця 01601, Київ-601, б-р Т.Шевченка

Індексується в таких міжнародних наукометричних базах та депозитаріях:

РИНЦ (E-Library), Science Index, Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, RepEc, Socionet, Index Copernicus (ICV 2014 = 67.43), CyberLeninka, OCLC WorldCat, CrossRef, J-Gate, Microsoft Academic Search, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Registry of Open Access Repositories (ROAR), The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), IDEAS, EconPapers, CiteFactor (indexed), Maksymovych Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv, National Library of Ukraine Vernadsky, Scopus (under evaluation), DOAJ, ProQuest (under evaluation), CitEc, RedLink, Infobase (India), Researchbib (Japan), MIAR (Spain) (ICDS = 4.477)

DOI префікс: 10.17721 (з 2013)

"Вісник Київський національний університет імені Тараса Шевченка. ЕКОНОМІКА" вітає рукописи, які відповідають загальним критеріям значимості в даній предметній області:

- Оригінальні статті з фундаментальних і прикладних досліджень
- Тематичні дослідження
- Критичні відгуки, огляди, думки, коментарі та есе

Проблематика:

- актуальні проблеми економічної теорії,
- державне управління,
- міжнародна економіка,
- економіка підприємства,
- менеджмент,
- теорія фінансів,
- банківської справи,
- страхування,
- статистики,
- бухгалтерський облік та аудиту,
- безпека,
- екологічна безпека,
- економіко-математичне моделювання
- інформаційні технології в економіці.

Запрошуємо науковців до співпраці!

Статті збираються щомісячно. Манускрипти приймаються 4-ма мовами: українською, російською, англійською та німецькою. Приймаємо манускрипти на емейл visnuk.econom@gmail.com або через форму на сайті: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua>

Editorial Report 2015**the Journal "BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV. ECONOMICS"****General situation.**

BULLETIN OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV. ECONOMICS is the academic periodical of TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV Faculty of Economics. It publishes articles in the field of current problems of economic theory, international economics, business economics, management, theory of finances, banking, insurance, statistics, accounting and auditing, environmental safety, economic-mathematical modeling, information technology in the economy. Board of Editors and Reviewers consists of faculty members and academicians from other universities over the world. The submissions are dispersed to members of these Boards according to their fields of expertise.

The website of the journal (<http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/>) in its new form became operational in October 2015. All archives since 2008 are on-line. The journal is distributed free of charge to the authors, faculty members and to libraries of public universities and some public institutions.

Steps of 2015.

- assessment of Index Copernicus and receiving **ICV 2014 = 67.43**,
- receiving DOI **10.17721**;
- application and uploading archives to: CrossRef, J-Gate, Microsoft Academic Search, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Registry of Open Access Repositories (ROAR), The Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR), CiteFactor (indexed), Scopus (under evaluation), DOAJ (under evaluation), ProQuest (under evaluation), CitEc, Real Time Impact Factor, Infobase (India), Researchbib (Japan), MIAR (Spain) (ICDS = 4.477), RedLink
- publishing all 2008-2015 archive in National Library of Ukraine Vernadsky

Statistics.

The past year has been another good one for the journal. As **Statistics** shows, our **submission numbers** reached a new high of more than 300 at the end of 2015 and look set to exceed even this level by the end of the next year.

The journal has free access to archive and from October we have already more than 6 thousand visitors.

This strong and sustained growth rate has seen submissions more than triple over the past 2 years, reflecting the growing international status of the journal, which now receives papers from over 10 countries each year.

Average rate of papers' decline is 20%. We have just a few recalls by authors. As well just 5% rejections are on the base of plagiarism. A significant portion of the articles has been assigned to two referees, except the cases when the decision is made based on a single experienced and trusted referee report and editorial evaluation. We have a double peer-review system.

Series-Handle: RePEc:scn:pnoeeq

Address on IDEAS: <<http://ideas.repec.org/s/scn/pnoeeq.html>>

Address on EconPapers: <<http://econpapers.repec.org/article/scnpnoeeq/>>

Page views (file downloads) on participating RePEc services:

Last month: 456 (50)

Previous month: 462 (66)

Last 3 months: 1544 (196)

Last year: 4190 (565)

Since start: 5783 (759)

Top items in the series: <<http://logec.repec.org/scripts/seritemstat.pl?h=RePEc:scn:pnoeeq>>

RePEc impact factors (Last 10 Years), see

<http://ideas.repec.org/top/#seriesif> for details:

Simple impact factor: 0 (0)

Recursive impact factor: 0 (0)

Discounted impact factor: 0 (0)

Recursive discounted impact factor: 0.01 (0)

h-index: 0 (0)

The most read papers according to CrossRef:

Top 10 DOIs	Resolutions to DOI
10.17721/1728-2667.2014/155-2/1	11
10.17721/1728-2667.2014/154-1/4	8
10.17721/1728-2667.2015/166-1/11	7
10.17721/1728-2667.2015/166-1/1	7
10.17721/1728-2667.2014/156-3/4	7
10.17721/1728-2667.2014/154-1/1	7
10.17721/1728-2667.2015/171-6/13	6
10.17721/1728-2667.2015/170-5/5	6
10.17721/1728-2667.2014/159-6/12	6
10.17721/1728-2667.2014/156-3/1	6

The full statistics for The Bulletin for the period of 2008-2015 is shown are shown in next table:

Year	#	Number of articles	Number of authors	Number of foreign authors	Number of Ukrainian authors	Number of articles in English	Number of articles in Ukrainian	Number of articles in Russian	Number of authors from KNUTS	States of authors	Number of HEIs/institutions of authors
2008	99-100	37	45	0	45	0	37	0	45	1	1
	101	18	22	0	22	0	18	0	22	1	1
	102	21	26	0	26	0	20	1	26	2	1
	103	12	12	0	12	0	12	0	12	1	1
	104	15	17	0	15	0	14	1	13	1	5
	105	14	18	0	18	0	13	1	18	1	1
	106	17	20	0	20	0	17	0	20	1	1
2009	107-108	33	47	0	47	0	33	0	47	1	1
	109	17	22	0	22	0	17	0	22	1	1
	110	16	20	0	20	0	15	1	20	1	1
	111	19	25	0	25	0	19	0	24	1	2
	112	23	25	0	25	0	23	0	25	1	1
	113-114	30	36	0	36	0	30	0	36	1	1
	115	20	24	0	24	0	19	1	22	1	3
	116	20	23	0	23	0	20	0	18	1	3
2010	117	17	25	0	25	0	17	0	25	1	1
	118	24	31	0	31	0	24	0	31	1	1
	119	20	19	0	19	0	19	1	19	1	1
	120	19	20	0	20	0	19	0	19	1	2
2011	121-122	32	36	2	34	-	32	-	30	3	5
	123	16	18	-	18	-	16	-	14	1	4
	124-125	35	47	-	47	-	34	1	21	1	15
	126	18	19	-	19	-	18	-	13	1	4
	127	17	19	-	19	-	17	-	19	1	1
	128	14	18	-	18	-	14	-	16	1	2
	129	18	23	3	20	3	9	3	8	2	12
	130	22	26	1	25	-	21	1	20	2	7
	131	16	18	10	8	2	5	9	5	5	11
2012	132	17	21	1	20	1	16	0	18	2	3
	133	20	25	0	25	0	20	0	13	1	10
	134	18	23	0	23	0	17	1	12	1	8
	135	18	20	0	20	1	17	0	13	1	8
	136	15	21	0	21	0	15	0	19	1	3
	137	18	25	0	25	0	18	0	22	1	4
	138	20	28	1	27	0	19	1	14	2	13
	139	20	26	0	26	0	20	0	8	1	17
	140	19	28	13	15	19	0	0	11	4	9
	141	20	27	18	9	20	0	0	10	2	3
	142	16	19	9	10	0	10	9	10	2	2
	143	17	21	12	9	0	8	9	7	2	3
2013	144	21	25	0	25	0	19	2	22	1	4
	145	24	31	6	25	3	19	2	13	4	12
	146	19	21	4	17	0	13	6	14	3	7
	147	22	28	2	26	1	19	2	17	2	11
	148	20	25	2	23	1	18	1	16	3	10
	149	21	30	1	29	0	20	1	16	2	12
	150	17	24	5	19	17	0	0	18	4	6

	151	26	34	4	30	0	22	4	25	3	8
	152	18	28	7	21	18	0	0	18	3	8
	153	25	32	2	30	0	23	2	21	3	9
2014	154	23	28	3	25	0	20	3	16	3	13
	155	11	17	9	8	11	0	0	7	5	6
	156	22	28	0	28	0	22	0	20	1	5
	157	21	25	6	19	0	16	5	8	2	13
	158	16	18	0	18	0	16	0	14	1	5
	159	14	25	2	23	14	0	0	16	2	6
	160	21	26	0	26	0	21	0	15	1	9
	161	22	25	0	25	0	21	1	23	2	3
	162	17	22	0	22	0	17	0	13	1	10
	163	15	20	0	20	0	15	0	17	1	4
	164	15	19	1	18	1	14	0	13	2	6
	165	11	14	1	13	0	10	1	11	2	5
2015	166	11	19	8	11	11	-	-	8	6	9
	167	19	24	-	24	-	19	-	16	1	6
	168	12	17	-	18	-	12	-	15	1	2
	169	11	17	4	13	4	7	-	6	3	8
	170	11	16	-	16	-	10	1	11	1	4
	171	14	19	11	8	7	4	3	4	4	9
	172	12	18	-	18	-	14	-	14	1	3
	173	10	16	-	16	-	10	-	12	1	3
	174	14	22	18	4	14	0	0	3	5	9
	175	11	13	-	13	-	10	1	10	1	4

We clearly see a jump in Journal's internationalization and share of papers in English.

As to citation: h-індекс =7 (Google scholar)

The Editorial Board felt that this was a particularly good year for high quality submissions.

The journal is very pleased to announce some new members of the **Editorial and Review Board**:

<http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/editorial-board>

<http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/editorial-board/our-peer-reviewers>

They bring expertise across a range of quantitative application.

We strongly encourage academics from across the field to submit their work to the journal and in closing I know I speak for the entire Editorial Board when I express my unreserved thanks to the large team of Referee's who support the journal. Without your continued support the journal could not survive – thank you!

Наукове видання

ВІСНИК
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІКА

Випуск 12(177)

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 10,23. Наклад 300. Зам. № 215-7589.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Е12.
Підписано до друку 24.12.15

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т. Шевченка, 14, кімн. 43
☎ (38044) 239 3222; (38044) 239 3172; тел./факс (38044) 239 3128
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
[http: vpc.univ.kiev.ua](http://vpc.univ.kiev.ua)
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02